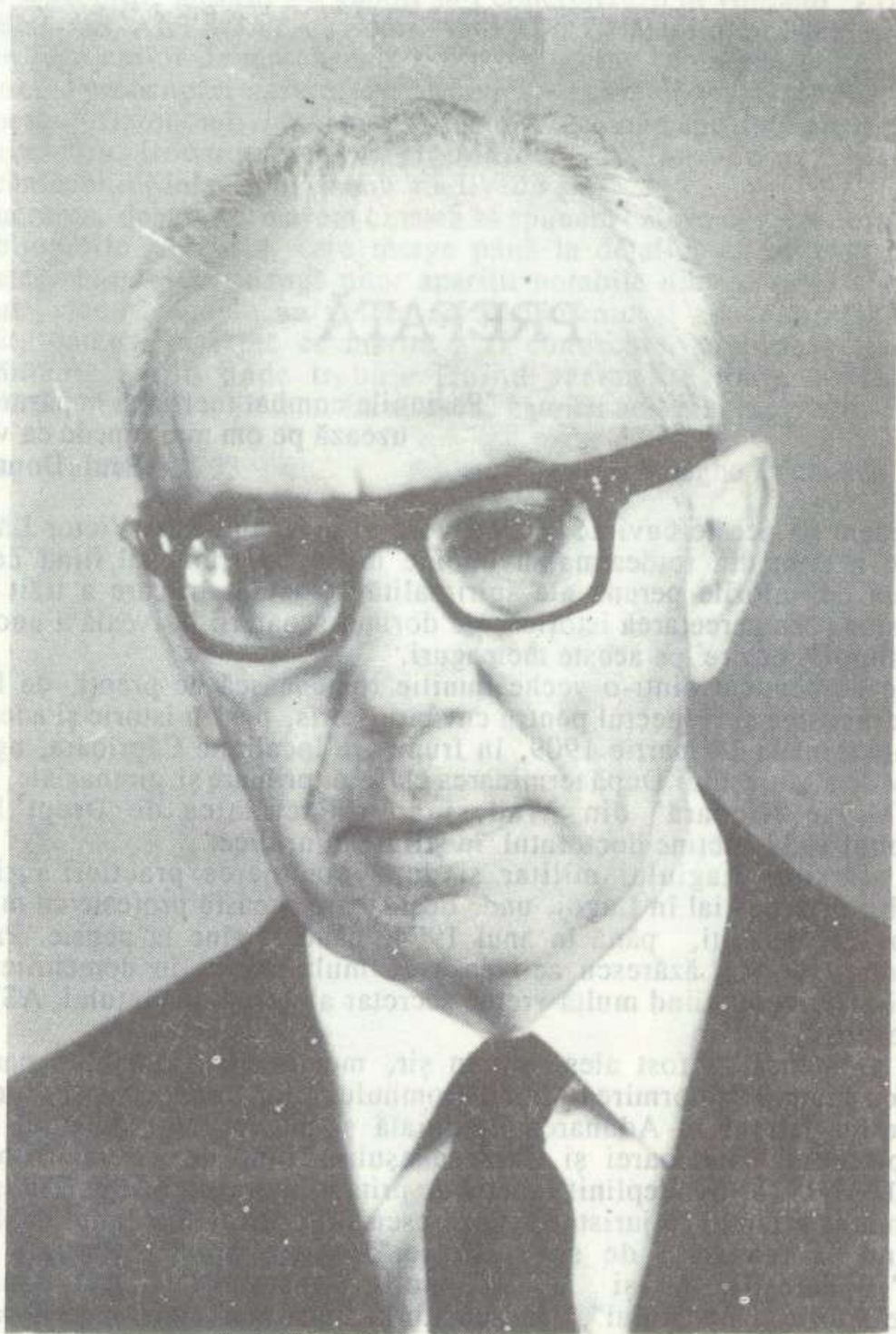

VICTOR LĂZĂRESCU

LUGOJUL ȘI LUGOJENII
DE ALTĂDATĂ

Dr. VICTOR LĂZĂRESCU

Dr. VICTOR LĂZĂRESCU

Autorul lucrării de față se referă cu acerbă asupra unor figuri de seamă din lumea noastră, care s-au dedicat luptei pe lângă național, social sau bisericesc, pentru

dreptate socială și libertate de gândire, înaintea statului, înaintea puterii, înaintea

unor abuzuri anume de știință, științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

la vremea noastră, înaintea științelor, științelor realizate pe întinse perioade, anume

PREFAȚĂ

"Pasiunile combat inerția și nepăsarea, care
uzează pe om mai repede ca viciile"
Paul Doumer

Credem că aceste cuvinte se potrivesc și avocatului dr. Victor Lăzărescu, omul care a știut, din totdeauna, să îmbine utilul cu frumosul, fiind condus în permanență de valorile perene ale spiritualității locului în care a trăit o viață, mereu pasionat de cercetarea istorică, de dorința scoaterii la iveală a unor dovezi ale succesiunii noastre pe aceste meleaguri.

Este descendent dintr-o veche familie românească de preoți, de la care a moștenit dragostea și respectul pentru cuvântul scris, pentru istorie și adevăr.

S-a născut la 14 martie 1909, în frumoasa localitate Căprioara, așezată pe mănoasa vale a Mureșului. După terminarea claselor primare și gimnaziale, urmează Liceul "Moise Nicoară" din Arad și apoi Facultatea de Drept la Cluj, unde, în anul 1932, obține doctoratul în științele juridice.

La sfârșitul stagiului militar și după efectuarea practicii juridice își deschide birou avocațial în Lugoj, unde desfășoară această profesie cu mult patos și ajută pe cei necăjiți, până în anul 1974, când rămîne la pensie. Paralel cu această activitate, V. Lăzărescu activează cu mult interes în domeniile: social, cultural și bisericesc, fiind multă vreme secretar al despărțământului ASTRA din județul Severin.

De asemenea, a fost ales, ani în șir, membru în Consiliul parohial al Bisericii cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" din Lugoj, dar și reprezentant al lugojenilor mireni în Adunarea Eparhială și membru în Consiliul Eparhial al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, timp de 12 ani. Totodată, în perioada 1937-1938, a îndeplinit funcția de primar al orașului de pe Timiș.

Remarcăm faptul că juristul V. Lăzărescu s-a dedicat și acțiunii publicistice, colaborând la revistele de specialitate: "Justiția nouă", "Revista română de drept" (București), dar și la "Mitropolia Banatului" ("Altarul Banatului"), "Studii de istorie a Banatului", "Îndrumătorul bisericesc, misionar și patristic" - Timișoara, "Telegraful român" - Sibiu, precum și la săptămînalul "Redeșteptarea" din Lugoj.

Autorul lucrării de față se apleacă cu acribie asupra unor figuri de real interes și pune în lumină date inedite despre biografiile personalităților lugojene evocate, care s-au dedicat luptei pe tărâm național, social sau bisericesc, pentru

libertate națională, dreptate socială și unitate statală, probleme-cheie ale românilor din această parte de țară.

Rodul acestor preocupări intelectuale, realizate pe întinse perioade, acum, la vârsta senectuții, autorul s-a gândit să-l concretizeze în volumul "LUGOJUL ȘI LUGOJENI DE ALTĂDATĂ", tipărit la FED, filiala Lugoj. Aici sunt relevate fațete ale lugojenilor de marcă, mai puțin cunoscute sau altele deloc, între care: G.Popovici - preocupări agrare, Șt.Petrovici - apărător memorandist, I.Zaicu și V.Simonescu - fizionomii lugojene, fundațiile locale în sprijinul elevilor studioși, Beneamin Pop Densușianu și Ion Maior - tribuni de-ai lui A.Iancu, geneza cântecului Marșul lui Iancu de I.Vidu ș.a.

Lucrarea, despre care avem cinstea să spunem câteva cuvinte, este înzestrată cu o bibliografie adecvată, care merge până la detaliu, cu note și iconografie inedită etc; volumul se adaugă unor apariții notabile din istoriografia bănățeană a genului, vine să umple un gol în acest domeniu și aduce, totodată, în fața viitorimii, oameni și fapte ce merită a fi cunoscute, prețuite și rânduite, cu discernământ, acolo unde trebuie. Ținând seama de toate acestea, meritul împătimitului cercetător, Victor Lăzărescu, este cu atât mai pregnant.

Lugoj, aprilie, 1993

Gheorghe Luchescu

PROTOPOPUL DR. GEORGE POPOVICI (1862 - 1927)

Omul de aleasă cultură dr. George Popovici (1), membru corespondent al Academiei Române, protopopul Lugojului, a fost în același timp un vajnic luptător pentru drepturile naționale și politice ale românilor din fosta monarhie austro-ungară, ocupând un loc de frunte în ierarhia Partidului Național Român, în cadrul căruia a dezvoltat o intensă activitate.

În tovărășia celor mai însuflețiți luptători de pe atunci ai Banatului : Vincențiu Babeș, dr. Alexandru Mocioni, Coriolan Brediceanu, dr. Ștefan Petrovici, dr. George Dobrin, dr. Valeriu Braniște, Titus Hațeg ș.a., a dus o luptă susținută, atât în sânul "Congregațiunii comitatense" (a consiliului județean) cât și în parlamentul din Budapesta ca deputat al cercului electoral al Lugojului, pentru drepturile noastre naționale, sociale și politice.

Încă de tânăr s-a bucurat de un deosebit prestigiu între fruntașii partidului. Astfel la Conferința națională din 11/23 iulie 1893, convocată la Sibiu în scopul solidarizării poporului din Ungaria cu conținutul "memorandului" și cu activitatea comitetului, este ales - la vârsta de 31 ani - vicepreședintele biroului acestei mărețe conferințe, prezidată de George Pop de Băsești, la care au participat pe lângă delegații oficiali, mii de români de pretutindeni (2).

La scurt timp după această conferință, Comitetul central al partidului intuind soluția în procesul "Memorandului", în ședința sa din 3 ianuarie 1894, a numit un "comitet de substituți" care să continue activitatea partidului până la viitoarea Conferință națională, comitet din care făcea parte și George Popovici, precum și avocatul lugojan dr. Ștefan Petrovici.

După procesul "Memorandului" și întemnițarea conducerii partidului, guvernul burghezo - moșieresc ungar, văzînd că mișcarea națională a românilor transilvăneni nu a încetat, a interzis activitatea Partidului Național Român printr-o ordonanță a Ministerului de interne (3). Se impunea în aceste condiții ca alți intelectuali români, atașați neamului lor, să continue lupta, dar de data aceasta în ilegalitate. Unul dintre aceștia a fost și dr. George Popovici, care împreună cu alți intelectuali români, întruniți la Arad într-o consfătuire confidențială, au hotărât să continue lupta în interesul cauzei naționale a poporului român. În cadrul acestei întruniri s-a ales un comitet de 14 membri, din rîndurile căruia făcea parte și protopopul Lugojului, care să hotărască și să coordoneze activitatea partidului în viitor (4).

După eliberarea din închisoare a "memorandiștilor", accentuându-se tot mai mult neînțelegerile din sânul partidului cu privire la tactica de urmat în viitor față de alegerile parlamentare, președintele partidului, dr. I. Rațiu, cunoscând prestigiul de care se bucura protopopul Lugojului, îi încredințează dificila misiune ca în cadrul unei consfătuiri, la care să participe bărbați de încredere a celor două grupări cunoscute sub denumirea de "activiști" și "pasiviști", să găsească baza unei înțelegeri pentru păstrarea unității din conducerea partidului. Această consfătuire - conferință - convocată și prezidată de dr. George Popovici, în Timișoara, la 13 iulie 1901, marchează primii pași spre ralierea tuturor fruntașilor români transilvăneni (5). Presa vremii comentând acest eveniment relevă meritul lui Popovici de a fi mijlocit pacea între luptătorii naționali (6).

Conferința națională din 10 septembrie 1905 decretând "abandonarea politicii de pasivitate", organizația partidului din județul Caraș - Severin a hotărât ca în alegerile parlamentare din 1907 să candideze în toate cele 7 circumscripții electorale.

În circumscripția electorală a Lugojului, la propunerea lui Valeriu Braniște, a fost proclamat "cu mare însuflețire" dr. George Popovici, "prota Lugojului". Ceea ce a determinat organizația partidului să-i pună candidatura în acest cerc electoral, a fost faptul că aici românii aveau situația cea mai grea.

Pentru reușita în alegeri în circumscripția Lugojului se impunea găsirea unei persoane care să se bucure de un mare prestigiu între români. Și acesta a fost protopopul Lugojului.

Invitat să se prezinte în mijlocul poporului care l-a propus de candidat, G. Popovici și-a expus programul, care era acel al partidului (7), stăruind în special asupra luptei pentru limba noastră națională și validarea ei în administrație și justiție, asupra revizuirii și aplicării legii naționalităților, pentru respectarea autonomiei bisericesti și școlare, precum și pentru ajutorarea școlilor și bisericilor din partea statului (8).

Ziua alegerilor a fost o zi de sărbătoare. Presa vremii ne relatează că sate întregi românești cu întreaga "antistie comunală" în frunte, au votat unul câte unul pentru candidatul român. Primarii au venit cu pecetea satului în șerpar gata să-și dea demisia în cazul în care autoritățile i-ar fi oprit de la afirmarea drepturilor lor cetățenești.

În zadar au fost presiunile exercitate de autorități, în zadar au fost aduse trupe în unele comune pentru intimidarea populației, toată suflarea românească și-a dat votul protopopului Lugojului, luptătorului pentru drepturile naționale, sociale și politice ale poporului său (9).

Mandatul de deputat al dr. George Popovici a fost contestat, invocându-se în sprijinul anulării motive care învederează cât de dezvoltată era conștiința națională și a unității statale la românii bănățeni de la începutul secolului al XX-lea și, de asemenea, care era crezul politic al deputatului cercului electoral al Lugojului. Iată câteva din ele :

Programul Partidului Național Român - se spunea în contestație (10) - e contrar unității și integrității statului ungar; dr. Popovici în temeiul acestui program a cerut desprinderea Ardealului de Ungaria; fruntașul lugojan Coriolan Brediceanu, în cadrul propagandei electorale, a declarat " ; că românul destul a fost rob străinului ... și că acum a sosit timpul să scuture acest jug"; calfa de opincar Profir Oprîșoni din Lugoj, într-un discurs ținut în fața alegătorilor din comuna Fârdea, a afirmat ... "că acest pământ este al românilor ... insitgând că el trebuie apărat chiar dacă va curge sânge"; simbolul alegătorilor români a fost "frunză verde" pe care o purtau toți la pălărie și care simbolizează "... ideea mării Dacoromâni"; alegătorii români au venit la vot cu steaguri întocmite "din năfrâmi de diferite

culori, printre care erau și culorile României"; în ziua alegerilor alegătorii români au cântat tot timpul "Deșteaptă-te române".

Cât de dezvoltată era conștiința unității statale a românilor bănățeni din fostul județ Caraș - Severin, manifestată în alegerile dictale din 1906, o învedera primpretorul Balințului, Podraszki Andor, care în cadrul investigațiilor privind mandatul de deputat al dr. George Popovici declara că " ... trecând în timpul propagandei electorale prin comuna Coșteiul - Mare a fost întâmpinat de un grup de locuitori cu strigăte de "Trăiască țara românească" (11).

După dezbateri și cercetări care au durat mai bine de 8 luni, comisia IV-a de cenzurare a parlamentului - găsind motivele contestației fondate, a anulat mandatul de deputat al Lugoșului, dinpunând noi alegeri în acest cerc (12), care au și avut loc în luna martie 1907, când dr. George Popovici a obținut din nou un răsunător succes, fiind declarat pentru a doua oară deputat al Lugoșului (13).

Deputatul Lugoșului își inaugurează activitatea parlamentară printr-un discurs - rechizitoriu la adresa proiectului de lege Apponyi, prin care se urmărea maghiarizarea școlilor noastre confesionale (14). După ce relevă că proiectul de lege încalcă autonomia bisericească și școlară : " ... eu nu îmi tem viitorul națiunii mele, pentru că ... la noi românii sentimentul național este atât de dezvoltat încât poporul acesta , adevărat poate fi nimicit prin foc și fier, dar a-l despoia de limba sa, de naționalitatea sa și a-l contopi în un alt popor nu este cu puțință". Și în continuare preciza : "Forța brută a fost întotdeauna neputincioasă în cele din urmă față de puterea spiritului. Noi, deputații națiunilor conlocuitoare, luptăm pentru binele popoarelor noastre și ne străduim să vă convingem despre dreptatea cauzei noastre. Se poate că nu vom ajunge degrabă la acest rezultat, de unde nu urmează că ar fi pierdută cauza popoarelor noastre; pentru că va veni un timp mai fericit, când va triumfa ... dreptatea, după cum a triumfat întotdeauna în istoria lumii. Se poate că lupta aceasta va dura mult și că va reclama multe jertfe nevinovate. Se poate că în lupta aceasta vor culege multe lacrimi, și - Dumnezeu să ne păzească de așa ceva - va curge și sânge, până va învinge dreptatea ..." Și deputatul Lugoșului își încheia discursul în mod profetic cu un citat din Schiller : "Istoria este judecătorul lumii " (15). Și istoria în curând va avea să-și spună cuvântul.

În anul 1918, când conglomeratul austro - ungar începu să se clatine din temelii, dr. George Popovici participă alături de membrii Comitetului executiv al Partidului Național Român : Vasile Goldiș, Alexandru Vaida, Ștefan Cicio - Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Ioan Suci și Ioan Ciordaș, la memorabila conferință ținută în Oradea, la data de 12 octombrie 1918, în care s-a hotărât proclamarea independenței națiunii române, subjugată de monarhia austro - ungară, dreptul acestui neam de a-și hotărâ singur soarta fără nici un amestec al guvernului de la Budapesta (16).

La 1 Decembrie 1918 participă în calitate de "parlamentar" de drept al Bisericii Ortodoxe Române din Banat la marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde s-a decretat unirea românilor din Transilvania și Banat cu România.

Se părea că odată cu această hotărâre, lupta românilor din fosta monarhie austro - ungară pentru unitatea statală a luat sfârșit. Realitatea era însă alta. Nori grei se ridicau deasupra Banatului care ajunsese o problemă spinoasă la Conferința de pace. Dr. Popovici , autorul lucrării "Istoria românilor bănățeni" profund afectat de acest fapt, inițiază și desfășoară o vie activitate pentru evidențierea drepturilor asupra acestei provincii, despre care marele savant român B. P. Hașdeu spunea : " ... Din toate regiunile locuite astăzi de români la nord de Dunăre, Banatul și Oltenia cu prelungirea lor cea comună în țara Hațegului sunt singurele care reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico - istorică a neamului românesc, un cuib de unde

se romanizau treptat țările spre apus, spre crivăț și spre răsărit..."(17).

Prin întreaga sa activitate națională, publicistică și literară, precum și prin participarea sa la evenimentele politice cruciale ale românilor din fosta monarhie austro - ungară, a pus și el - alături de ceilalți luptători ai generației sale sau mai vârstnici - o piatră de temelie la unitatea noastră statală.

Note

- 1) Pentru bibliografia protopopului dr. George Popovici a se vedea : Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXI, 1908 - 1909, partea administrativă și dezbateri, p. 210 - 212; dr. Aurel Cosma - junior, "Istoria presei române din Banat", vol. I, Timișoara 1932, p. 98; I. D. Suci, "Literatura bănățeană de la început pînă la Unire", Timișoara, 1940; ziarul "Drapelul" din 22 iunie 1909, nr. 60; revista "Luceafărul" din Sibiu nr. 16 - 17/1909.
- 2) Ziarul "Tribuna" din Sibiu, nr. 153 din 13/25 iulie 1893.
- 3) I. Popescu - Puțuri și A. Deac, "Unirea Transilvaniei cu România", București, 1972, ed. a II-a, p. 253, subsol pct. 166.
- 4) Idem, o.c., p. 252.
- 5) Nicolae Cordoș, Consfătuirea confidențială a Partidului Național Român la Timișoara, (1901), în Banatica, vol. II, 1973, p. 251 - 258.
- 6) "Tribuna Poporului" din Arad, nr. 222 din 28 noiembrie/11 decembrie 1901, p. 1, apud. Nicolae Cordoș, loc. cit.
- 7) I. Popescu - Puțuri și A. Deac, o. c., p. 306 - 307.
- 8) Ziarul "Drapelul" nr. 39 din 19 aprilie 1906.
- 9) Ziarul "Drapelul" nr. 45 din 3 mai 1906.
- 10) Ziarul "Drapelul" din 16/29 mai 1906 idem nr. 55 și 111/1906.
- 11) Ziarul "Drapelul" nr. 22 din 22 februarie/7 martie 1907.
- 12) Ziarul "Drapelul" nr. 23 din 24 februarie/9 martie 1907.
- 13) Ziarul "Drapelul" nr. 31 din 15/28 martie 1907.
- 14) Proiectul de lege "Apony", care apoi a devenit lege, prevedea două lucruri și anume : că elevii trebuie "să-și poată exprima după patru ani de școală, gândurile cu grai viu și în scris, în limba maghiară", în care scop în școli urmează să se propună în limba maghiară matematica, geografia, istoria și limba maghiară; iar în al 2-lea rând învățământul trebuie să fie "patriotic".
- 15) "Drapelul" nr. 36 din 27 martie 1907.
- 16) Ion Clopoșel, "Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România", ed. revistei "Societatea de mâine" Cluj, 1925, p. 38.
- 17) George Popovici, "Memoriu cu privire la integritatea Banatului", Caransebeș, 1929, p. 58; vezi și Gh. Luchescu, "Lugojul cultural - artistic", Timișoara, 1975, p. 92 - 93, "Va triumfa dreptatea - George Popovici - om politic și istoric al Banatului", în "Renașterea bănățeană", nr. 805, 1992, 20 oct., p. 7.

ACTIVITATEA PROTOPOPULUI LUGOJULUI, DR. GEORGE POPOVICI, ÎN MIȘCAREA AGRARĂ DIN 1903 A ȚĂRANILOR DE PE VALEA BEGHEIULUI*

Problema agrară a constituit de la început marea problemă socială a vremurilor. Pământul, ajuns prin diferite mijloace în posesia unui număr restrâns pauperizează pe cei mulți, îi reduce la starea de sclavaj și iobăgie generând în timp diferențieri sociale tot mai accentuate și lupte interminabile. Cu dezvoltarea industriei și implicit a clasei muncitoare din fabrici, intervin importante mutații în relațiile dintre clase care alături de conștiința națională crescută din opresiune și din necesitatea de apărare, declanșează lupta pentru o viață omenească, pentru dreptate și libertate. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, aceste prefaceri zguduie din temelii Imperiul austro-ungar ce persista anacronic într-un feudalism întârziat și în asuprirea popoarelor, care în statul component estic formau majoritatea populației.

O privire succintă în trecutul problemei limitată la Banat, va înlesni înțelegerea corectă a momentelor pe care le rememorăm, cum și cunoașterea istoriei acestei provincii din totdeauna românești, sub un aspect nu îndeajuns cercetat.

În secolul al XIV-lea, străvechile districte românești ce acopereau întregul Banat, aveau propriile orânduri întemeiate pe "dreptul românesc" (iusva lachicum) încă respectat de ocupanți, erau formate din oameni liberi posesori de pământ, din chinezi cu proprietăți transmisibile. Feudalismul înstăpânit de angevini în acest veac impune cu forța iobăgia și în districtele românești din estul Banatului, ce după mărturia documentelor și-au apărat cu toate posibilitățile dreptul asupra pământului strămoșesc și libertatea. Dominația turcească (1552 - 1716), asupra celor mai mari și fertile părți a provinciei, n-a recunoscut nici un drept de proprietate asupra pământului. Instaurează propriul regim feudal în beneficiul statului, latifundarii pleacă, dar pentru a câștiga masa românească în lupta împotriva Europei și pentru a provoca răscoale în Apusul feudal, spre sfârșitul secolului al XVII-lea împrăprietărește pe români. În 1716, Austria ocupă Banatul și socotindu-l cucerit

prin arme, îl trecu în posesia erariului (statului). Se continuă astfel sistemul de exploatare aplicat de turci, până în 1767, când pentru a impulsiona viața economică a imperiului, habsburgii decretează o largă împroprietărire a românilor din Banat (1). La 1779 provincia e cedată Ungariei, în afară de confiniul militar. Noua dominație legiferează în 1783 cumpărarea de proprietăți mari pentru a crea o nobilime, cu scopul de a-și asigura un sprijin eficace. Feudalismul reînvie cu aspectele lui medievale, iar cei care îl alcătuiesc vor găsi mijloace ca să-și însușească terenurile ce aparțineau românilor, provocând împotriviri și revolte, exprimate în scris de preotul Dimitrie Țichindeal în 1814, acțiunile din 1829, acțiunea lui Murgu din 1844 cu îndemnuri spre răscoală, cea revoluționară din 1848 și mișcarea ce tindea să se generalizeze. Ne referim însă la valea de sus a Begheiului.

Împroprietărirea ordonată în 1767, a fost întâmpinată de români cu neîncredere și cu refuzul de a accepta în întregime suprafețele de teren alocate unei familii, datorită impozitelor excesive la care erau supuși până aci de administrația coruptă și abuzivă (2) ce îi jefuia, administrație detestată de împăratul Iosif al II-lea care o cunoscuse în călătoriile sale întreprinse în Banat (3). Ca urmare a refuzului, au rămas în posesia statului suprafețe de teren importante, date puțin mai târziu satelor sub formă de arendă. Folosite îndeosebi pentru pășunat, vor fi apoi locurile destinate colonizărilor organizate în cadrul planului de deznaționalizare a românilor, plan de mari proporții ce urmărea în intenția mărturisită de guvernele formate din latifundiari, spargerea blocului românesc din județele Timiș, Caraș - Severin, Hunedoara, din cele două Târnave și județul Mureș, legând astfel câmpia Tisei cu nordul Transilvaniei (4).

Județul Caraș - Severin cu reședința la Lugoj, după datele publicate în 1864, diferite de datele ulterioare prin faptul că între timp județul a suferit modificări teritoriale, totaliza 224.462 locuitori din care cel mult 12.000 erau de alte naționalități, îndeosebi germani și 212.462 români, nementionându-se în nici o localitate cetățeni de naționalitate maghiară (5). Statistica oficială de 1890 acuzată de contemporani ca lipsită de obiectivitate în privința românilor și slavilor, prezintă județul Caraș - Severin cu un total de 407.635 locuitori, cu următoarea apartenență etnică: 311.331 români, 48.058 germani, 41.076 alte naționalități și 10.879 maghiari (6).

În fața acestor realități, era logic ca politica de colonizare să-și îndrepte atenția spre acest județ. Astfel, pe valea de sus a Begheiului se înființează la 1883 colonia Țipari, urmată de Bethauzen (1883), de Bodo și Dumbrava (1895). După 1900 apar coloniile Sălbăgelul Nou, Copăcele, Zorile și Cireșu, toate pe pământuri luate de la români. S-au organizat de asemenea infiltrații străine în localitățile Făget, Săceni, Balinț, Mănăștiur, Nevrincea, Satu Mic, Tîrgoviște, Valea Lungă, Margin și Tomești, ultimele două centre industriale.

Despre modul în care s-au făcut colonizările, reținem din interpelare protopopului dr. George Popovici, făcută în congregația comitatensă extraordinară (sesiunea extraordinară a consiliului județean) a județului Caraș - Severin din noiembrie 1901, publicată în ziarul "Drapelul" numărul 90 din 10 noiembrie 1901 că noua colonie Dumbrava a primit în 1895 când a fost înființată, 5.800 jugăre, iar puțin mai târziu încă 2.000 deci 7.800 jugăre din terenurile comunelor învecinate. Ca urmare, Mănăștiurul rămâne fără izlaz și fără posibilitatea de a-și adăpa vitele, iar Răchita, cam de aceeași mărime cu Dumbrava, cu numai 1.377 jugăre la o populație de 1.525 locuitori, adică mai puțin de un jugăr pe locuitor. Datele statistice prezenta tot de protopopul Popovici pe care le vom reproduce, oglindesc aceeași situație agrară afectată de colonizări, cu consecințele ei economice dezastruoase.

Amenințată în însăși existența sa, masa românească în frunte cu conducători se apără. În numele ei, avocatul și luptătorul Coriolan Brediceanu protestea:

energic încă din 1881, când încep colonizările în menționata regiune (7). Mișcarea ia amploare pe măsura intensificărilor provocând tensiuni și manifestări ce culminează în primăvara anului 1903, când guvernul hotărâse să înființeze o nouă colonie. Acțiunile desfășurate se înscriu în marea luptă a poporului român pentru existență națională, apărarea pământului strămoșesc, pentru dreptate și libertate, iar prin caracterul agrar se alătură răscoalei din 1907, al cărei erou în presa străină din Banat, reflecta îngrijorări (8).

Noua colonie urma să fie amplasată tot pe valea superioară a Begheiului, lângă Breazova, guvernul anunțând prin Ministerul Agriculturii satele Margina, Curtea, Brănești, Bătești, Breazova și Sintești, că pe data de 1 octombrie 1903 le denunță dreptul de folosire a suprafeței de 1.000 jugăre (850 hectare) pășune. În același timp, la 16 aprilie, baronul Banffy publică un articol într-un ziar de mare tiraj, dând noi dimensiuni mișcării țărănești. Intitulat "Politica maghiară față de naționalități și colonizările", cerea parlamentului și guvernului moșieresc să aloce din bugetul statului mai multe milioane de coroane pentru a se da nerambursabil coloniștilor, coloniile să fie așezate cu multă chibzuință în teritoriile locuite de naționalități, să se exproprieze în puterea legii teritoriile necesare scopului urmărit și să se țină seama de unitatea confesională a coloniștilor.

Cauza e apărută cu deosebită energie de ziarul "Drapelul" (1901 - 1920) care apare în Lugojul cu vechi tradiții revoluționare, culturale și cu iscusiti meseriași români, orașul de reședință al județului, despre care un localnic scria în 1862: "*Peste tot vorbind, Lugojul se bucură astăzi de o inteligență (intelectualitate) precum nu cred că are vre-un oraș în Austria așa de concentrată*", ea deținând toate posturile de conducere, care după propria mărturisire "*atât în momente de suferință cât și în cele de bucurie, totdeauna am urmat vocea și voia poporului din a cărui inimă vorbim și ne vom îndrepta totdeauna*" (9). În jurul ziarului și cu același crez s-a grupat întreaga intelectualitate română, în primele rânduri aflându-se Coriolan Brediceanu (1849 - 1909), Valeriu Braniște (1869 - 1928), directorul "Drapelului" și protopopul dr. George Popovici (1862 - 1927). Referindu-se la articolul baronului Banffy pe care îl rezumă și la colonizări, subliniază: "*am arătat în câteva linii generale mizeria cumplită la care ajunge populația băștinașă prin pierderea locurilor de pășunat pe care le-a folosit de secole. Colonizările se vor face de acum înainte în stil și mai mare. Toate semnele arată că guvernul are de gând să spargă în mod sistematic regiunile locuite de naționalități în masă compactă (...). Pentru regiunile noastre și în general pentru regiunile locuite de naționalități e însă o catastrofă forțarea artificială a coloniilor, căci de o parte sărăcește poporul prin pierderea pământurilor ce le-au folosit până acum, iar pe de altă parte se măresc frecăturile naționale. Un guvern cu minte ar trebui să facă - în interesul păcii și dezvoltării țării - tocmai contrarul. Să rotunjească teritoriul după naționalități și să dea fiecărui popor ce i se cuvine ca element alcătuitoare și susținător de țară*" (10).

Scris cu dăruire de condeie înzestrate, ziarul, larg răspândit în lumea satelor, ignorând asprimile cenzurii și procesele de presă, informează despre atitudini fără echivoc și reliefează astfel perspectivele sumbre ale colonizării de lângă Breazova. Locuitorii satelor vizate se întrunesc într-o impresionantă adunare de protest în a doua jumătate a lunii aprilie la Margina, despre care raportul publicat în numărul 48 din 26 aprilie relatează cu valoare de document:

"*La Margina, comună în punctul extrem al comitatului (județului) nostru, către Hunedoara, s-a ținut duminică o mare adunare populară în chestiunea colonizării. La adunare au participat aproape o mie de țărani români de la Margina și jur (Breazova, Brănești, Bătești și Sintești). Poporul s-a adunat condus de preoți și învățători, ca să protesteze contra coloniei ce are de gând ministrul agriculturii să*

înființeze pe teritoriul erarial dintre aceste comune (...).

"Locul erarial folosit de aceste comune - cinci la număr - ca loc de pășunat pentru vitele lor e o condiție de existență pentru poporul care trăiește din cultivarea vitelor. Dacă i se ia locul acesta, nu mai au oamenii cu ce ține vitele, nu mai au cu ce îngrășa pământul, nu mai au din ce trăi și trebuie să ia lumea în cap. Poporul disperat a făcut diferite demersuri. S-a ridicat chestiunea în congregațiune, deputațiuni au umblat de la Ana la Caiafa, dar toate în zădar. Tocmai mișcarea poporului a fost pentru domnul ministru cea mai bună probă, că a găsit locul cel mai potrivit pentru o colonie, căci nu numai că sparge populațiunea compactă și puternică românească, ci dă și viață în acest loc unui centru de propagandă a ideii de stat.

"Domnul ministru a denunțat comunelor pe termenul de 1 octombrie a.c. contractul de arendă a pășunatului și bieții oameni au ajuns să-și vadă pieirea cu ochii.

"La adunarea aceasta a luat cuvântul plugarul Dimitrie Lăzărescu din Sintești, care în cuvinte simple dar adevărate, a arătat cât de rea este politica guvernului în chestiunea colonizărilor (...).

"Chestiunea a ajuns în ultimul stadiu. Ministrul a denunțat oamenii pășunatului, suma pentru crearea coloniei luată deja în buget și noii "Kulturträgeri" ai ideii de stat sunt deja designați. Dar chestiunea nu e numai de astăzi. Chestiunea se pregătește de ani de zile, chiar de mulți ani! Nu e aceasta prima colonie, care ne-a adus la sapă de lemn populația băștinașă. Valea Timișului și Begheiului e ruina politicii de colonizări (...).

De fapt, adunarea a fost precedată și urmată de altele, între ele amintind-o pe cea din Coștei din 1901 și de la Făget, desfășurată cu același scop tot în 1903.

Dimensiunile înfruntărilor erau evidente și pe alte planuri. O notă de la sfârșitul raportului, precizează: "La întrunire au participat primpretorii și notarii din Făget și Balinț. Se pare că i-a afectat căderea deputatului guvernamental în plasa Făget, ca urmare a politicii de deznaționalizare. De menționat e că în cercul electoral Făget nu a candidat nici un deputat naționalist deoarece Partidul Național Român declarase pasivitatea ca mod de luptă împotriva abuzurilor guvernelor ...".

În congregația comitatensă de primăvară (sesiunea consiliului județean) a județului Caraș - Severin, protopopul dr. George Popovici al Lugoșului, care mai făcuse o interpelare în legătură cu colonizările în sesiunea extraordinară a congregației județene din 7 noiembrie 1901 (11) și activa intens pe tărâm național, născut și crescut pe valea Begheiului, rostește o zguduitoare pledoarie în cadrul discuțiilor privind colonizările, pe care o reproducem pentru valoarea ei documentară, după textul publicat în "Drapelul" numărul 52 din 19 mai 1903:

"Propunerea comitetului (suprem) permanent referitor la sistarea colonizărilor pe teritoriile erariale ale comunelor Margina, Breazova, Curtea, Bătești, Brănești și Sintești aflând-o justă și deplin motivată în interesul populației băștinașe, nu de sută și mai bine de ani - cum se zice - ci de mii de ani aproape; o salutăm cu bucurie, sperând noi, că și înaltul guvern al țării convingându-se în fine despre dreptatea cauzei va face și în a sa parte totuși cât de puțin și pentru români. Obiectul colonizărilor este cunoscut de lung și mult timp tuturor. Noi ne-am ferit totdeauna să facem din acest caz agitație, ci făcând ce am știut și crezut de bine am tot așteptat cu liniște să vedem ce se va face și pentru români. Propunerea comitetului permanent ca guvernul țării să fie rugat a sistă colonizările de pe teritoriile sale din comunele sus amintite, credem că se va primi cu unanimitate, căci nu pot presupune că s-ar afla un om de orice naționalitate și confesiune în această congregațiune, care să nu fie convins despre dreptatea cauzei. Am vorbit cu aproape toți bărbații fruntași din această congregațiune și cu toții am constatat adevărul aci expus. Prin urmare, și

propunerea aceasta credem că se va primi unanim.

"Dacă cu toate acestea ridic glasul meu, este să arăt și să atrag atenția onor. congregațiunii și asupra celorlalte comune băștinașe din Valea Begheiului, care toate au suferit și suferă de pe urma colonizărilor de până acum și mai vârtos vor suferi prin aceea ce se intenționează a se mai face. Știm că încă două comune au prestat rugări, anume Sîlha și Coșteiul Mare, ca să fie ajutate, căci starea de acum a devenit nesuportabilă. Ca să vedeți și să vă convingeți că așa este, îmi iau voia a vă înșira câteva date statistice din care rezultă starea unor comune de lângă Lugoj înainte și după colonizarea primă, anume a comunei Szaparyfalva (Țipari), iată-le:

"Comuna Coșteiul Mare numără 320 familii, are 1500 jugăre pământ arabil, 140 jug. islaz comunal, 600 vite cornute și cai, 300 oi și porci, iar datoriile locuitorilor fac astăzi 200.000 coroane. Înainte de asta cu 20 ani a avut 1640 jug. pământ și islaz, 1400 jug. loc de pășunat și a ținut 2000 vite, iar datoriile comunei făceau 30.000 cor.

"Comuna Coșteiul Mic numără 76 familii, cu 300 jug. pământ arător, 130 vite cornute și cai, 40 oi și porci, iar datoriile locuitorilor fac astăzi 50.000 cor. Înainte de asta cu 20 ani a avut comuna 320 jug. pământ și islaz, 46 jug. loc de pășunat și a ținut 800 vite, iar datoriile locuitorilor făceau 10.000 cor.

"Comuna Gruni numără 170 familii, are 800 jug. pământ arător, 90 jug. islaz comunal, 400 vite cornute și cai, 200 oi și porci, iar datoriile locuitorilor fac astăzi 100.000 cor. Înainte de asta cu 20 ani a avut comuna 890 jug. pământ și islaz, 100 jug. loc de pășunat și a ținut 1.000 vite, iar datoriile locuitorilor făceau 20.000 cor.

"Comuna Părul numără 80 de familii, are 600 jug. pământ arător, 70 jug. islaz comunal, 180 vite cornute și cai, 100 oi și porci, iar datoriile locuitorilor fac astăzi 60.000 cor. Înainte de asta cu 20 de ani, a avut comuna 670 jug. pământ și islaz, 600 jug. loc de pășunat și a ținut 600 vite, iar datoriile făceau 10.000 cor.

Comuna Sîlha numără 300 familii, are 900 jug. pământ arător, 108 jug. pământ islaz comunal, 480 vite cornute și cai, 300 oi și porci, iar datoriile locuitorilor fac astăzi 180.000 cor. Înainte de asta cu 20 ani a avut comuna 1008 jug. pământ și islaz, 3.700 jug. pășune și a ținut 3.000 vite, iar datoriile locuitorilor făceau 30.000 cor.

"Până mai anul trecut tot au mai putut ține în arendă de la rariu pășune din pădurile comunale, iar acum fiind estirpate cu totul pădurile și dat fiind pământul noilor colonii, locuitorii din lipsă de pășune trebuie să-și vândă vitele și astfel suferă pagubă îndoită, una pentru că nu au cu ce-și lucra pământul, alta pentru că nu pot produce gunoi. Ruinarea merge cu pași repezi.

"La comuna Sîlha, care a avut din grație 380 jug. pășune, amintesc că acum nici acest teritoriu nu s-a mai dat și vitele câte le-au rămas bieților oameni vor pieri de foame sau le vor vinde, dacă grabnic nu se vor da ajutoare bieților oameni. Îmi pare rău că d-l protopretore Podratzky nu este prezent ca să confirme cele spuse de mine. Am date la mână și a celorlalte comune de pe valea Begheiului, care tot în asemenea lumină arată starea lucrurilor.

"Ași putea mai departe să arăt, cu date oficiale ce le am la mână, cum s-a procedat față de comunele din nou colonizate, spre a se constata că pământul li s-a dat acelora, care până aci era folosit în cea mai mare parte de comunele băștinașe (...).

"Când recomand onor. congregațiunii spre primire propunerea comitetului permanent, mă adresez către ilustritatea voastră d-le comite suprem, ca și către acel factor care susține legătura mai strânsă și mai intimă între comitat și guvernul țării, rugându-vă din nou ca, conform bineviitoarelor și nobilelor sentimente față de români, să pășiți cu toată bunăvoința și hotărârea la locul prea înalt și să obțineți

grabnic ajutor.

"Noi sperăm ca prin intervenția ilustrității voastre cel puțin ceva se va face și pentru români, fie și în ceasul al 11-lea.

"Apelând la simțul de dreptate și umanitate al tuturor, rog să primiți cu unanimitate propunerea comitetului permanent".

În aceeași sesiune a consiliului județean și în aceeași cauză, Coriolan Brediceanu expune în următoarea cuvântare scurtă și concisă, cu temperamentul luptătorului, atitudinea fermă a poporului și conducătorului lui, în care revolta se îmbină cu avertismentul, publicată în numărul 50 al ziarului "Drapelul" din 14 mai 1903 :

"Când ne-am pomenit cu prima colonie "Szapărfalva" (Țipari, înființată în 1881), mi-am exprimat aci uimirea că se fac colonii pe teritoriul comitatului (județului) și că noi comitatul nu știam nimic. Mi s-a spus că pentru viitor se va raporta. Eu crezând că guvernul țințește cu îngrijire părintească la întărirea poporului și la folosirea pământului în mod mai rațional, am ținut mitinguri de popor în Coștei, Făget etc., îmbărbătând poporul să reclame pentru sine pământul statului. Poporul vesel a alergat la înaltul guvern în acest scop. Ce a urmat? Colonii peste colonii fără să se țină seama de comunele existente. Scopul statului, poate, nu a iertat să fie nimicirea comunelor băștinașe; cu omorârea acestora nu poate, nu e iertat să se înființeze colonii noi.

"Acest motiv insist cu toată hotărârea să se treacă între motivele propunerii.

"A doua pretind cu toată hotărârea ca în comisia care funcționează în cauza colonizărilor și a împărțirii pământului erarial, să fie cel puțin un român. După 300.000 de români din acest comitat, cel puțin acest drept îl avem, căci nu avem nimic de ascuns, nimic de clocit împotriva poporului român, care e tare, tare răbdător și noi totdeauna l-am oprit de la acte de răzbunare. Sistemul de a îmbuibă pe unii și a lăsa să flămânzească pe alții, e sămânța invidiei, urei și nemulțumirii, din care numai bine nu poate să răsare și nici iubire între fiii uncea și aceleiași patrii. Deschideți ochii, nu vedeți monumentele seculare ale altor imperii din lume, toate, toate au pierit, dar ce sunt pe lângă acelea micile voastre colonii? Nimic altceva decât niște mușuroaie, pe care o izbire a furtunii timpului le suflă de pe suprafața pământului, nefiind prinse cu rădăcinile iubirii frățești de glia țării. Fiți drepți, că numai așa lucrați bine".

Proporțiile pe care le-a luat mișcarea, fermitatea acțiunilor și solidarizarea țărănimii române pentru dreptul la viață și limbă pe pământul străbun neliniștesc conducerea județului, care pentru a evita consecințele grave tot mai evidente, acceptă propunerea de a cere guvernului oprirea colonizării.

Semnificativ, la acțiunile românilor se alătură ziarul guvernamental german "Südongarischer Bote" din Lugoj care uzând fără reticențe de cele mai convingătoare argumente și de datele statistice prezentate congregației de protopopol dr. George Popovici, încheie prin a cere ministrului agriculturii să sisteze colonizările. Pentru marea importanță pe care o are față de justiția cauzei românești și pentru realismul cu care o abordează, îl redăm după traducerea apărută în "Drapelul" numărul 55 din 26 mai 1903 :

"Vrem să vorbim despre propunerea domnului vice - comite adusă în congregațiunea de primăvară referitor la colonizarea de lângă Făget și suntem convingeți că exprimăm nu numai dorința românilor, ci a întregii populațiuni a comitatului. În prima linie însă exprimăm dorința unanimă a partidului liberal din comitatul Caraș - Severin, a aceluși partid care apără interesele statului ungar, când și la acest loc rugăm pe ministrul agriculturii ca să renunțe la colonizarea plănuită și astfel să împlinească cererea comitetului municipal. Vice - comitele s-a decis pentru

propunerea sa și comitetul municipal a ridicat-o unanim la valoare de deciziune, nu din pofta zadarnică de a face ministrului greutăți sau de a se opune planurilor lui, și tot atât de puțin din râvna după popularitate : ci de aceea pentru ca în deplină cunoștință a situației, ei văd periclitată baza de existență a comunelor respective, nu văd însă nici un avantaj politic sau economic al statului.

"Și în realitate, dacă privim rezultatele colonizărilor de până acum în comitatul Caraș - Severin, e imposibil să ajungem și cu privire la colonizările de viitor la alt rezultat, decât cel de sus. Să fim sinceri față de noi înșine : colonizările de până acum în comitatul nostru n-au adus nici o binecuvântare, și folos au avut cel mult câțiva funcționari erariali, care au fost piezele, dacă nu chiar belelele coloniștilor. Nu, binecuvântarea nu a izvorât din colonizări, nici pentru coloniști nici pentru comitat, nici pentru stat. Faptele dovedeasc această. Căci, care este rezultatul colonizărilor de până aici? S-au creat prin ele comune înfloritoare, din punct de vedere economic, demne de încredere în privință politică? Nu! Adevărul nu se mai poate tăinui. Comunele coloniștilor sunt economicește în decadență, coloniștii sunt în mare parte ruinați, o mare parte a lor și-a prefăcut în bani tot ce i-a rămas și a plecat de acolo, nu mai există deloc pe glia care i s-a dat. Nu cercetăm cauzele care sunt de vină la toate acestea, deși și aceste cauze formează un capitol de tot instructiv, ci constatăm numai realitatea. Și acum ne întrebăm : permit astfel de rezultate să experimentăm mai departe? Nu! Și în privința aceasta sunt experiențe nici de cât îmbucurătoare, și pe care de aceea nu le amintim mai de aproape, pentru că noi patrioții simțim aceasta ca o rușine.

"De ce deci să se continue un experiment, care a adus așa de puțin, sau mai bine, nici un rezultat! Și mai ales de ce să se continue, când el din contră a adus pagube incalculabile morale și materiale! Căci incalculabile sunt pagubele materiale și mai mult cele morale care deja și până acum au izvorât din colonizările nefericite. O măsură pentru pierderile materiale nu dă însăși situația faptică a comunelor de coloniști a căror populație constă astăzi în parte preponderență din oameni ruinați materialicește, îmbibați de veleități socialiste, buclucași, din oameni care fac greutăți autorităților și sunt chiar aplicați la excese politice contra statului. O măsură și mai tristă pentru pagubele materiale ne dă însăși reacțiunea colonizărilor asupra comunelor băștinașe. Și această reacțiune se reoglindează drastic în datele statistice prezentate de domnul dr. Popovici în congregațiune. Aceste date se referă numai la comunele Coșteiul Mare, Coșteiul Mic, Gruni, Părul și Sîlha, dar ne reoglindează în ele soarta tuturor cercurilor, asupra cărora s-a extins binecuvântarea colonizărilor. Coșteiul Mare de pildă e locuit de 320 de familii și are peste 1.500 jugăre ogor și 140 jugăre pășune pentru 600 vite cornute și cai, 500 oi și porci, pe când înainte de 20 de ani avea afară de cele 1.640 jugăre încă 1.400 jugăre loc de pășune. Afară de aceasta și datoriile locuitorilor erau înainte cu 20 de ani numai de 30.000 coroane, pe când azi au crescut la 200.000 coroane. Și relativ tot astfel au scăzut locurile de pășune și în Coșteiul Mic, Gruni, Părul și Sîlha, pe când datoriile locuitorilor au crescut în Coșteiul Mare de la 10.000 la 50.000, în Gruni de la 20.000 la 100.000; în Părul de la 10.000 la 60.000 și în Sîlha, de la 30.000 la 180.000 coroane. Nu avem nimic de adăugat la aceste cifre. Ele spun totul și formează o măsură drastică pentru rezultatele materiale ale colonizărilor.

"Iar încât privește dezavantajele morale ale aceloră, ce să zicem despre ele! Mai bine voim să tăcem și relevăm numai aceia, că ușor îl poți face pe popor să privească, că întregul experiment de colonizare e o lovitură din partea statului ungar contra populației române, că această explicare folosită de agitatorii dușmani statului e foarte crezută de popor.

"Încă o dată rugăm pe domnul ministru de agricultură să nu treacă cu vederea vocea comitetului municipal și să ia în considerare aceea ce cere acest comitet. Îl rugăm în numele populației amenințate și în numele intereselor statului, să renunțe la colonizările contemplate".

Unitatea în acțiune, complexitatea și amploarea acestora, organizarea și solidarizarea maselor, silesc guvernul să revină asupra hotărârii și să renunțe la multele colonizări proiectate.

Materialul documentar, prea edificator prin conștiunța sa ca să necesite alte lămuriri, aparține trecutului de luptă aspră și continuă pentru apărarea ființei neamului, pentru dreptate socială, libertate și unitate statală. În acest proces istoric determinat de împrejurările sociale specifice momentului respectiv se încadrează și aportul important al protopopului dr. George Popovici, aportul pe care îl va da cauzei românești din 1906, respectiv 1907, ca deputat ales de circumscripția electorală Lugoj, în parlamentul de la Budapesta, calitate la care se adaugă prestigiul cărturăresc ce i-a conferit titlul de membru corespondent al Academiei Române.

Note

* Coautor prot. Ion B. Mureșianu

1) George Popovici, "Istoria românilor bănățeni", Budapesta, 1904, p. 331, 335.

2) Partenie Gruescu, "Descrierea etnografică și topografică a comunității și cercustărilor ei din Sintești", manuscris autograf din 1859, p. 16, în posesia preotului Ion B. Mureșianu.

3) George Popovici, o.c., p. 333.

4) Gheorghe Birăescu, "Infiltrațiile maghiare din secolul XIX și depopularea Banatului", București, 1939, p. 151.

5) V. Hornyanski, Geographische Lexicon des Königreichs ungar, Budapesta, 1864, p. 208. Același lexicon precizează (p. 272, 374) că județul Timiș cu extensiunea din 1864, avea 309.047 locuitori din care 214.447 români, 70.000 germani, 18.000 sârbi, 5.000 maghiari și 1.600 evrei. În județul Torontal (p. 382) precizează că se află 56.000 români. Elementul german a fost adus și colonizat în Banat în secolul XVIII.

6) A magyar korona orszagainak helységnévtára. A méltosagu m. k. kereskedelemügyi miniszter ur rendeletéből szerkeszti dr. Jekelfalussy Jozsef, Kiadja a m. k. statisztikai hivatal. Budapesta, 1892. (Evidența localităților din țările coroanei maghiare. Redactat din ordinul ilustrului ministru regal maghiar al comerțului de dr. Jekelfalussy Jozsef. Editat de Oficiul de statistică regal maghiar, Budapesta, 1892; Eugen Brote, Un memoriu politic, Chestiunea română în Transilvania și Ungaria, București 1895, Anexa, p. 3, 10 - 11. Statistica înfățișează următoarea situație pe naționalități din Ungaria : din totalul de 15.133.494, 7.356.874 (48,61%) maghiari, 7.776.620 (51,39%) alte naționalități, din care : 2.589.066 (17,18%) români, 1.988.589 (13,14%) germani, 1.896.641 (12,53%) slovaci, 678.447 (4,48%) sârbi și croați, 379.782 (2,51%) ruteni și 243.795 (1,55%) alte naționalități. Populația românească reprezenta mai mult decât o treime din totalul populației maghiare și o treime din totalul celorlalte naționalități, între care deține procentul cel mai ridicat.

7) Mihail P. Dan și George Cipăianu, "Corespondența lui Vincentiu Babeș" (Scrisori primite), Cluj - Napoca 1976, p. 52, 53, 57 și notele 32 și 33; "Luminătorul", Timișoara, 1890, anul XI, nr. 81 din 10 decembrie și nr. 87 din 17 decembrie 1892.

8) Aurel Țintă, "Ecoul răscoalei din 1907 în presa bănățeană", în "Studii și articole de istorie", București, 1961, vol. III, p. 421 - 432.

9) "Foaie pentru minte, inimă și literatură", nr. 3 din 21 ianuarie 1862, p. 20 - 22. Articolul, nesemnlat dar vădind condeiul cărturarului Atanasie Marienescu, ne-a lăsat următoarele nume : Teodor Serb, comisar regal al județului Caraș - Severin, Atanasie Raț, vice - comite primar, Aloisiu Vlad protofiscal, dr. Aurel Maniu protonotar, C. Rădulescu inginer primar, dr. Atanasie Marienescu, Ianculescu și alți intelectuali dăruși cauzei poporului, aproape toți participanți activi în revoluția din 1848.

După lucrarea lui V. Hornyansky, în 1864 erau în Lugoj 5.900 români din totalul de 8.735 locuitori, restul de 2.835 reprezentând naționalitățile conlocuitoare, stabilite în oraș nu cu mult timp în urmă.

10) "Drapelul", nr. 40 din 18 aprilie 1903. precizăm că datarea s-a făcut după calendarul actual.

11) "Drapelul", nr. 90 din 10 noiembrie 1901.

PICTORII IOAN ZAICU ȘI VIRGIL SIMONESCU ÎN COLECȚIA DE ARTĂ BISERICESCĂ A PROTOPOPIATULUI LUGOJ *

Clădirea - moment istoric - ce servește ca sediu al proptopopiatului și parohiei, adăpostește o colecție de artă cuprinzând icoane, cărți documente, obiecte de cult și alte lucrări vechi (1), precum și câteva, opere aparținând cunoscuților pictori bănățeni Ioan Zaicu și Virgil Simonescu.

Pânza lui Ioan Zaicu intitulată "Judecata lui Solomon" are o semnificație aparte, deși nu este o realizare artistică de certă valoare. Tabloul datează din 1892, deci din perioada de formare, dovedind încă de pe atunci aderența tânărului pictor la stilul clasic (academic). Gama cromatică e clară, bogată în nuanțe; persoanele într-o poziție liberă, în mișcare. Dimensiunile picturii 115/72 cm., semnătura dreapta jos: "Ioan Zaică, aspirante în arta picturei '92".

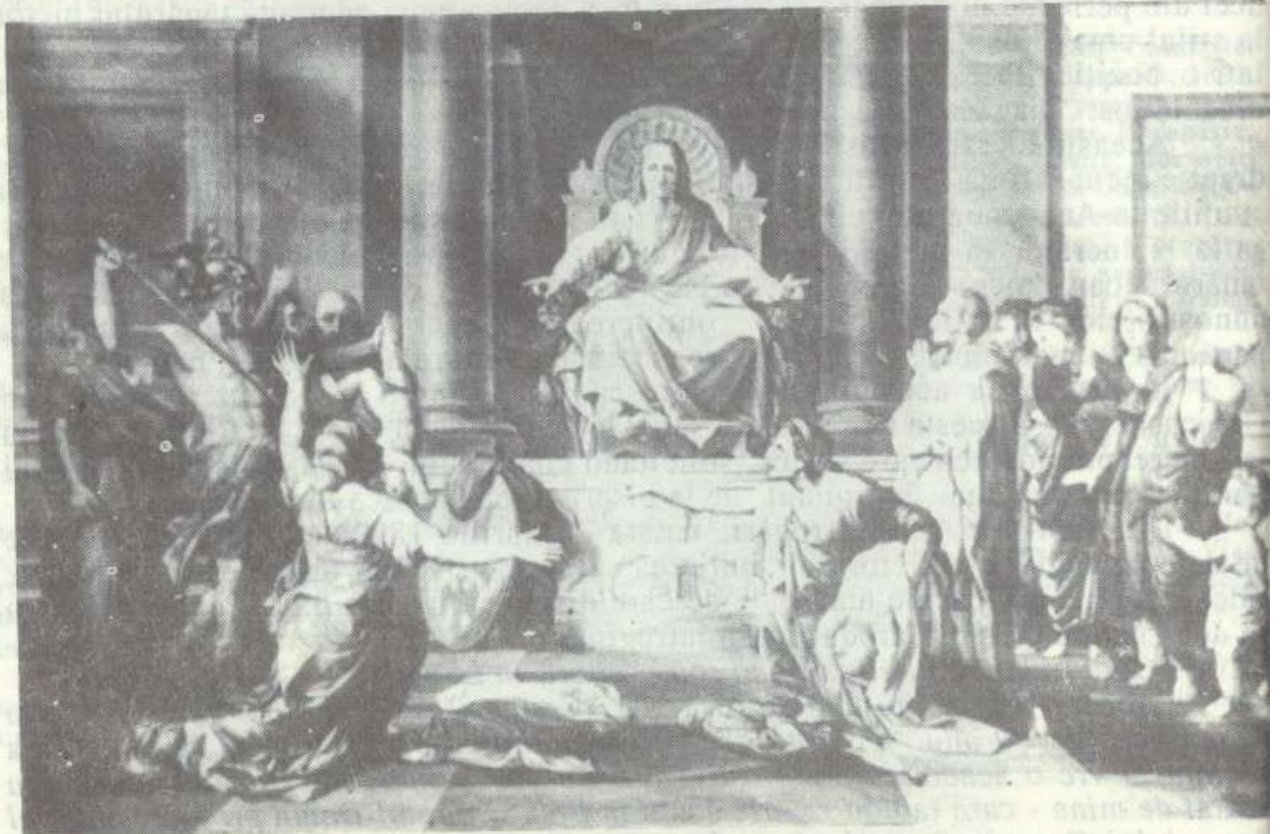
Această lucrare a fost donată de autor Parohiei ortodoxe române din Lugoj, drept recunoștință pentru sprijinul material acordat spre a-și putea desăvârși studiile la Academia de bele-arte din Viena, după ce lucrase zece ani ca ucenic, calfă și lucrător în atelierul meșterului zugrav Filip Matei din Bocșa (2). Dar tânărul Ioan Zaicu - Zaică cum se iscălea la început - socotea necesar adâncirea cunoștințelor în tainele picturii, obținerea unui certificat superior, pentru a participa cu mai mult spor la ridicarea artistico-culturală a ținutului natal.

În urmărirea acestui țel se adresează mai întâi Sinodului parohial din Caransebeș, însă acesta neputându-i satisface cererea din "lipsă de fonduri", Zaicu își îndreaptă privirea spre Lugoj, solicitând comitetului parohial dobândirea unui ajutor, chiar și a unui împrumut, de la biserica românească din acest oraș.

Din cuprinsul acestei rugări, datată 30 aprilie 1892, se desprinde o serie de date privind viața pictorului, inițierea sa în arta picturii bisericești, aspirațiile sale și în fine mijloacele materiale de care dispunea la acea dată. Pentru valoarea sa documentară (3) o reproducem în întregime:

"Onoratului comitet parohial rom. gr. ort. în Lugoj!

"Subscrisul m'am fost adresat cu o rugare Ven. Sinod parohial din Caransebeș de est anu - pentru dobândirea unui ajutor potrivit - ca să pot studia pictura la vre-o academie mai vestită din Europa - unde am și espus un tablou lucrat de mine - care tablou se află acum la Prea Onoratul Domn protopresbiter al Lugoșiului Georgiu Popoviciu, unde l-am lăsat anume ca, sălu poată vedea și

Onorații Domni membrii de comitet din Lugoj, iară după aceia îlu voi trimite Venerabilei noastre episcopii din Caransebeș, unde l-am și donat.

"De oare ce din partea aceia n'am dobândit ajutorul dorit, neflându-se fonduri pentru asfeliu de scopu, iară ajutoriul anual de 100 fl. promis mie de Ilustra familie de Mociony mi-este prea mic, Vin cu toata umilința a ruga pe Onoratul comitet parohial se binevoiască a-me recomanda și a-mi esopera de la Onoratul Sinod rom. gr. ort. din Lugoj, un ajutor anual de 300 fl., care sumă împreună cu interesele cuviincioase me promit după absolvarea mea a-le reîntoarce fie în lucru pictoresc fie în bani gata.

"Eu sum născut în comuna Fizeș, Român gr. ort. în etate de 24 ani, june încă corporalmente deplin sănătos, n-am însă avere, ci numai o mamă văduvă și săracă care n-are altă avere, fără numai o casă, prin urmare din partea ei nu pot avea nici un ajutor.

"Eu pictura practică am învățat-o în curs de 10 ani la pictorul bisericesc Filip Mateiu, din Bocșia Montană, care au fost elevul răposatului pictor academic Nicolae Popescu.

"Eu și cu aceia ce știu pînă acum m-aș putea agonisi traiul vieții, dar mult doresc a studia mai departe, ca să mă pot apropia de perfecțiune, căci și așa astăzi n'avem pictori academici bisericești, în întreaga noastră metropolie, și doresc să fac onoare neamului nostru românesc. Eu spereziu că ajutorul lui D-zeu și al D-lor Voastre după absolvarea mea, voi fi în stare a Vă înfrumuseța grandioasă biserică a D-Voastră, ceia ce ar fi cea mai mare mângăere a mea.

"În cea mai plăcută speranță, că Onoratul comitet, respective Sinod bisericesc din Lugoj, nu-mi va respinge această a mea umilită rugare sum,

"Al Onoratului comitet rom. gr. ort. din Lugoj. Fizeș în 30 Aprilie 892, cel mai plecat serv Ioan Zaică aspirante în arta picturei" (4).

Această cerere ne dezvăluie două elemente nerelevante de biografii săi și anume: că adevăratul său nume nu, era Zaicu ci Zaică, nume sub care semnează și tabloul trimis spre vedere membrilor comitetului parohial, și, că în perioada studiilor la Academia de bele-arte din Viena a beneficiat și de un ajutor anual de 100 fl. din partea familiei Mocioni.

Deși cererea a fost trimisă președintelui comitetului parohial de atunci Ștefan Antonescu (5), cu data de 30 aprilie 1892 și înregistrată sub nr. 73/1892, ea nu a fost luată în discuția comitetului decât abia în luna decembrie a aceluiași an, când pictorul se afla la Viena și urma cursurile de arte frumoase în calitate de "auditor". Acest fapt surprinde la prima vedere știut fiind că atât președintele cât și membrii comitetului parohial erau foarte receptivi la greutățile tinerilor români dornici de a-și desăvârși studiile la școli superioare. Explicația nu poate fi decât una singură și anume: Coriolan Brediceanu, care în anul 1892 făcea parte din comitetul parohial și care cunoștea vocația și puterea de muncă a tânărului Zaicu, din casa zugravului Matei din Bocșa pe care o frecventa (6), luând cunoștință de dorința pictorului de a urma o academie de pictură, i-a venit în ajutor obținându-i o bursă din "Fundația Gojdu" (7).

În această situație comitetul parohial, care avea cunoștință, chiar din cuprinsul petițiunii, că pictorul urma să mai primească și un ajutor din partea familiei Mocioni, a considerat cererea ca fără obiect.

Se pare însă că pictorul încă de la început s-a lovit de greutăți materiale, ajutoarele promise și primite fiind insuficiente pentru a-l scuti de griji. În aceste condiții comitetul parohial aflând de greutățile materiale cu care era confruntat pictorul, în ședința din 12 decembrie 1892, luând în discuție cererea, însărcinează epitropia să lanseze o listă de contribuție benevolă cu două rubrici: una pentru

contribuții lunare și alta pentru ajutoare oferite odată pentru totdeauna, pe care să o "circule" la credincioși iar ajutoarele ce se vor aduna "... să se administreze petentului la Viena până înainte de sărbători, unde se află dânsul la studii la Academia de pictură, iar despre rezultatul colectărilor să raționeze la timpul său". În același timp comitetul îi votează un ajutor lunar de 2 florini valută austriacă din casa bisericeii - 24 fl. anual - sumă cu care se și deshide lista de subscripție.

Sensibili la greutățile pictorului următorii, membrii ai comitetului subscriu în aceeași ședință câte-un florin: Ștefan Antonescu, președintele comitetului, dr. George Popovici, protopresbiter, Coriolan Brediceanu, avocat, Ioan Nedelcu, avocat, Ioan Ignea, paroh, Nicolae Birescu, paroh, Nicolae Proștean, avocat, dr. Dem Florescu, Ioan Miclău, Nicolae Iovănescu, Iulian Ianculescu și I. Stănescu, iar următorii câte 60 cr.: I. Ruji, Vasile Matei, Partenie Peștean, Vasile Niculescu, Vasile Iorga, Vasile Dobrin și Vasile Mondir. În total în această ședință de comitet s-au scris și vărsat drept ajutor pe seama aspirantului în pictură Ioan Zaicu suma de 17 fl. și 50 cr. (8). Între sprijinatorii materiali ai pictorului se înscrie și "Reuniunea română de cântări și muzică" din Lugoj cu suma de 200 fl. (9).

Nu avem date, deocamdată, ce anume sume s-au adunat în total, pe aceste liste și în special ce ajutoare lunare s-au scris, dar din împrejurarea că numai în ședința comitetului parohial din 12 decembrie 1892 s-au scris peste 17 fl. ne îndreptățeste să afirmăm că ajutorul acordat de biserică și credincioșii ei a fost destul de substanțial, ceea ce a determinat pe pictor ca tabloul prezentat "spre vedere", și care era destinat inițial pe seama episcopiscopiei Caransebeșului, să-l facă cadou parohiei ortodoxe române din Lugoj.

Tot pentru a veni în ajutorul material al pictorului - în timpul studiilor vieneze - comitetul parohial îi încredințează în anul 1894 pictarea altor doi prapori "în forma și stilul celor vechi..." pentru suma de 170 fl. (10). Din corespondența ce s-a purtat cu acest prilej între epitropia parohială și viitorul pictor academic ne reține atenția o scrisoare a acestuia, datată Viena, 7 martie 1893, din cuprinsul căreia se desprinde râvna pentru studiul picturii precum și conștiinciozitatea cu care înțelegea să-și onoreze comenzile, de care, după cum mărturisea, depinde viitorul său (11).

II. - În ce privește pe Virgil Simionescu - prezent în colecție cu mai multe lucrări - se știe că el a urmat Academia de bele-arte din München și că "...alegera măștrilor la care urma să lucreze, ...fusesse în parte hotărâtă încă de la plecarea sa din țară de către cei ce l-au îndrumat și sprijinit să plece la studii și care aveau interesul să aibă în persoana lui Virgil Simionescu un bun pictor iconografic, așa cum cerea de altfel iconografia bănățeană" (12).

Între sprijinatorii săi din timpul studiilor, biografii săi amintesc pe notarul public lugojan dr. Mihail Bejan "...pentru care trebuia să lucreze copii - reproduceri - după Rubens, Van Dyck, Rembrandt, Tizian etc." (13).

Ceea ce nu s-a cunoscut e faptul că Virgil Simionescu a urmat studiile de arte frumoase la Academia bavareză cu ajutorul unei burse de 400 coroane anual, majorată pe parcursul timpului, din partea Bisericii ortodoxe române din Lugoj, precum și cu sprijinul material al membrilor comitetului parohial - în primul an de studii - când biserica din lipsă de fonduri nu i-a putut asigura o bursă corespunzătoare (14).

În colecția de artă bisericească a protopopiatului Lugoj, există un document în acest sens, pe care-l reproducem mai jos:

"Mult onorat Comitet! Subsemnatul am fost ajutat în decurs de doi ani cu câte 400 cor. din partea sf. biserici gr. or. din, Lugoj, ca să pot urma cursul de pictură la Academia din München având dorința de a mă perfecționa în artă.

Studiul picturii cere spese enorme iară eu neavând de unde acoperi aceste

spese rog mult Onoratul Comitet a-mi mări ajutorul acestor doi ani, anual cu câte 200 de cor. pentru care sumă eu mă oblig a picta pentru sf. biserică 40 de iconițe pe aramă.

Rog onoratul Comitet a-mi vota ajutorul sus amintit ca să pot învinge greutățile cu care trebuie să lupt pentru a studia arta picturii. Lugoj la 1 martie 1901 Umilitul serv. Virgil Simionescu, stud. art."

Comitetul parohial, în ședința sa din 20 februarie 1905, luând în dezbatere această cerere o aprobă, acordându-i petentului ajutorul solicitat "...cu condiția ca numitul student să nu-și mai întrerupă studiile de aici înainte" (15).

Mai mult, conducătorii bisericii lugojene, în frunte cu omul de aleasă cultură dr. George Popovici, au căutat să-l ajute materialicește și pe alte căi, facilitându-i angajarea pictării bisericii din Boldur pe când se afla student anul doi la bele-arte, prima biserică pictată de Simionescu. Contractul a fost semnat la data de 11/24 aprilie 1904, iar lucrările au fost executate în vara și toamna a aceluiași an. Recepționarea picturii s-a făcut de protopopul dr. George Popovici, asistat de profesorul de pictură Victor von Menoffer în luna februarie 1905. Din cuprinsul procesului verbal încheiat cu această ocazie se constată că "...toate lucrările corespund actelor aprobate de Ven. consistoriu cu data de 5 iunie 1904 no. 1925 B. și s-au executat corespunzătoriu. Comuna în general este mulțumită cu toate lucrările și expertul tehnic declară de corecte și amăsurat proiectului de potrivite toate lucrările" (16).

În viața sa Simionescu a pictat numeroase biserici în stil neobizantin. O monografie recent apărută a avut darul să reliefeze personalitatea luminoasă a omului - dascăl și artist - care a fost Virgil Simionescu (17).

Menționăm că actualmente colecția de artă a protopopiatului posedă următoarele lucrări:

- *Învierea fiicei lui Iair*, 1909, ulei pe pânză, dim. 200/145. În centrul compoziției Iisus, în veșmânt de un roșu împărătesc - întinde mâna lui Fiicei lui Iair. Chipul său iradiază iubire și putere. Zbuciumul sufletesc al părinților e redat prin atitudinea corpurilor, prin mimică. Coloritul este adecvat, producând acorduri grave. Din păcate unele tente și-au pierdut prospețimea originară.

Din presa vremii (18) aflăm că acest tablou a fost comandat pictorului de Zoltan Sulyok, mare proprietar de pământ din Ohaba-Mâtnic și a costat 800 cor. Tabloul la timpul său a împodobit tinda femeilor din biserică mare (19).

- *Portretul ctitorului Gavril Gurean*, copie la scară naturală după originalul din biserică, anul 1911, ulei de pânză, dim. 213/13 (20).

- *Portretul protopopului George Popovici*, semnat stânga jos, 1927, ulei pe pânză, dim. 114/94 cm. Impresionează înfățișarea gravă, plină de demnitate a protopresbiterului din anul trecerii la cele veșnice.

- *Pantocratorul*, temperă, nedatat și nesemnat, dim. 128/128 cm (21).

- *Cei patru evangheliști* (4 bucăți), semnătura stânga jos, temperă, dim. 119/119 cm.

- *Biserica Mare din Lugoj*, înainte de restaurare, nedatat și nesemnat, ulei pe pânză, dim. 100/70 cm., tablou în care se insistă "...mai mult pe elemente de arhitectură" (22).

- *Maica Domnului Rugătoarea*, semnat jos stânga, 1909, ulei pe pânză, 83/67 cm. De reținut bogatele elemente de artă populară la aureolă și fond.

Am prezentat mai sus câteva date care se vor modeste contribuții la cunoașterea vieții și activității a doi pictori care și-au binemeritat locul în cadrul istoriei artelor plastice a Banatului și a țării. Totodată, am pus în lumină comprehensiunea și acțiunea profund creștină și românească - de ajutoare a sus numiților pictori din partea credincioșilor și a cărmuitorilor

Un Program Comunist!

Just atutal in domeniul de arte
si literatură, școlile noastre și bisericiile
trebuie să poată urma cursul de
la Academia de Belle-arte din Minsk
scopul este a mă perfecționa în artă

Prin urmare, trebuie să se facă
un mare pas înainte de a începe
școlile noastre să poată urma
cursul de la Academia de Belle-arte
din Minsk, ca să poată învăța
și să poată perfecționa în artă

1 martie 1905

Amintit sero

Vergil Simonescu

Bisericii ortodoxe din Lugoj, la cumpăna secolelor XIX - XX.

Note

* Coautor Vasile Muntean.

1) A se vedea: revista "Mitropolia Banatului" XXVI 5-8/1976 p. 528.

2) A se vedea: Ioachim Miloia, "Pictorul Ioan Zaicu", în "Analele Banatului", Timișoara 1928, anul I. p. 9-10; Aurel Cosma, "Pictura românească în Banat, de la origine până astăzi", Timișoara 1940, Ioan Frunzetti, "Pictorii bănățeni din secolul al XIX-lea", Ed. de stat pentru literatură și artă, 1957, p. 113-139 și dr. Aurel Cosma, "Pictorul academic Ioan Zaicu", în revista "Mitropolia Banatului" XXIV, 1974, nr. 10, 12, p. 672-676.

3) Este singurul document semnat de pictor, în care acesta vorbește despre viața sa și anii petrecuți în atelierul de pictură a meșterului Filip Matei, toți biografiile săi folosindu-se de datele culese de Ioachim Miloia de la soția pictorului recăsătorită Chicin, de la dr. Chicin și de la dr. Octavian Proștean (Ioachim Miloia, op. cit. p. 16; Ioan Frunzetti, op. cit. p. 130, subsol nota 1).

4) Originalul scrisorii se află în Colecția de artă a protopropiatului Lugoj.

5) Ștefan Antonescu a fost o figură marcantă a vieții noastre naționale, culturale și sociale. Președinte al Sediului orfanale din Lugoj, fost deputat dietal, el a desfășurat o activitate deosebită pe teren social, școlar și bisericesc. A fost ani îndelungați președintele Comitetului parohial din Lugoj, apoi președintele "Reuniunii învățătorilor români gr. or. din dieceza Caransebeșului". În anul 1895 a înființat o fundație pentru premiera cărților didactice ce se vor scrie pe seama școlilor românești populare cu un capital inițial de 1000 fl. și cu obligarea ca timp de 10 ani să contribuie la mărirea acestui fond cu câte 50 fl. anual. De asemenea, de numele lui se mai leagă și o altă fundație, care îi purta numele, pentru burse pe seama elevilor români de la gimnaziul de stat din Lugoj, de care a beneficiat și cunoscutul avocat lugojan dr. Ioan Stoian. (Ziarul "Dreptatea" din Timișoara, nr. 202 din 24 sept. 1895, "Almanahul" editat de Reuniunea învățătorilor de la școlile gr. or. din dieceza Caransebeșului, Caransebeș, 1895, Tipografia diecezană, p. 23-28).

6) Dr. Aurel Cosma, op. cit. p. 673.

7) Ioachim Miloia, op. cit. p. 9; Ioan Frunzetti, op. cit. p. 114; Ioan Georgescu, Fundația "Emanoil Gojdu" în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria, p. 364, în "Studii", revistă istorică, Tomul 26, nr. 2/1973.

8) Protocolul Comitetului gr. or. român din Lugoj, din 12 decembrie 1892, pct. 134, în Arhiva parohiei ortodoxe din Lugoj.

9) Muzeul de istorie a Lugojului. Fond "Reuniunea de cântări și muzică" din Lugoj.

10) Protocolul Comitetului parohial ort. român din Lugoj, din 6 martie 1894, în Arhiva parohiei ortodoxe din Lugoj.

11) Scrisoarea are număr de înregistrare 15/1893. În Arhiva parohiei române din Lugoj.

12) Nichifor Someșan și Gavril Blaga, "Virgil Simionescu", Timișoara 1971.

13) Ibidem p. 10.

14) Iată și numele persoanelor și sumele acordate elevului absolvent al gimnaziului de stat din Lugoj, Virgil Simionescu, pentru a putea urma anul I la Academia de pictură din München: dr. George Popovici 50 cor., dr. Mihail Bejan 20 cor., dr. Dimitrie Florescu 20 cor., Coriolan Brediceanu 20 cor., dr. George Dobrin 20 cor., dr. Nicolae Petrovici 20 cor., dr. Cornel Jurca câte 6 coroane lunar, dr. Pahomie Avramescu 20 cor., dr. Ștefan Petrovici 20 cor. Totodată, comitetul parohial i-a aprobat un ajutor din "casa bisericii" de 124 cor. pe anul 1892/93 (Protocolul comitetului parohial al bisericii ortodoxe române din Lugoj din 27 februarie 1903, idem și cererea de ajutor a pictorului din 25 august 1902 cu lista de subscripție care se află la Colecția de artă a protopropiatului Lugoj).

15) Protocolul Comitetului parohial din 20 februarie 1905, în Arhiva parohiei ortodoxe din Lugoj.

16) A se vedea dos. nr. 567/1905, în Arhiva parohiei ort. rom. din Lugoj. Menționăm că această realizare de amploare nu poartă pecetea originalității decât în parte. Așa de pildă unele scene sunt doar copii după ilustrațiile Bibliiei lui Șaguna. În schimb culorile sunt variate și vii, fără a fi transate. De subliniat este înfățișarea pe boltă - într-o împletire reușită de elemente decorative - a tricolorului românesc.

17) Nichifor Someșan și Gavrilă Blaga, op. cit.

18) Ziarul "Drapelul" nr. 41/1909.

19) De la contemporanii pictorului ni s-a transmis o informație că numitul Zoltan Sulyok, avea o profundă afecțiune față de o tânără româncă din comună, care a decedat la o vârstă timpurie și că pânza a fost comandată pictorului în memoria acesteia. Legenda afirmă că în figura fiicei lui Iair ar fi imortalizat portretul tinerei românce (D. Lupea).

20) Într-un articol intitulat "Pictură reînviată", apărut în ziarul "Drapelul" nr. 86/1906 sub semnătura I.I.T. găsim următoarea mențiune în legătură cu originalul acestui tablou și cu dorința lugojenilor de a avea o copie de pe el: "Portretul lui Gurean este foarte important pentru noi și ar trebui copiat întocmai, căci în urma fumului de la lumânări se întunecă tot mai mult și restaurările mai mult

il strică decât îl dreg. Față marcată de bătrân, înconjurată de barbă rotunjită, cruntă, stă marele mecenat cu mâna dreaptă pe inimă, având deasupra medalia de aur ce a primit-o pentru merite, iar cu mâna stângă în șold, ținând subsoară clăbuțul (căciula) nobilitară. Deasupra tunicii cu brandenburguri bogate are o mantie bogat blănată pe dinăuntru și la guler, atârând de pe ea o parte plimbe de aur, iar pe cealaltă parte nasturi de aur. Mijlocul îl încinge o prașchie lată cu copcii bogate. Pantalonii sunt ungurești cu cusătură abundentă și cizmele sunt ușoare (de gală) până sub genunchi, cu nasturi la capul de sus al comitatense; pe Gurean l-au zugrăvit fără sabie, poate din considerentul că e portret de cititor în biserică. Ar fi mare pagubă dacă nu s-ar face o copie fidelă după acest portret pentru muzeul național".

- 21) Reprodus în monografia semnată de N. Someșan și G. Blaga, p. 45.
22) N. Someșan, și G. Blaga, op. cit. p. 25; Gh. Luchescu, lucr. cit., p. 99 - 100.

CONSTANTIN UDRIA (1811-1902)

Lugojul a fost dintotdeauna un vechi centru cultural, național, politic, economic și social al Banatului. Printre cei care au contribuit la creșterea faimei lui se numără și Constantin Udria, vestitul primar al Lugojului din anii revoluției de la 1848-1849 - cum îl caracterizează biograful său Ioan Boroș, în broșura intitulată "Despre orașul Lugoj și primariatul lui Constantin Udria în legătură cu războiul pentru libertate din anii 1848-1849" (1). Una din străzile orașului purtase numele, celui născut în urmă cu 175 ani, ca un omagiu adus unei vieți închinată națiunii și ca o cinstire a virtuților sale cetățenești (2).

Se cunosc în prezent prea puține date în legătură cu viața sa anterioară anilor 1848-1849. Se știe că s-a născut la 24 noiembrie 1811 (3) și că în tinerețe se ocupase cu comerțul și cu arendări de terenuri, reușind să-și creeze o bună situație materială, pe care a folosit-o în întregime în scopuri filantropice. Din însemnările cronologice despre evenimentele revoluției din anii 1848-1849, notate în "Ziarul domestic" (de casă) al mănăstirii minorităților din localitate, (aflăm) reiese că în 2 mai 1848 Constantin Udria a fost ales primar al Lugojului, după ce toți funcționarii orașului fuseseră destituiți (4).

Noul primar a primit cu elan principiile proclamate de revoluție. A acceptat să se încadreze în acțiunile locale, și să ajute la instaurarea și consolidarea revoluției în Banat, fiind convins că prin obținerea drepturilor cetățenești, românii vor reuși să dobândească atât libertatea națională cât și autonomia bisericească.

Contemporan și mai apoi prieten al lui Eftimie Murgu, el a fost cel care a organizat și finanțat primirea sa fastuoasă în Lugoj, despre care același "Ziar domestic" consemna că în 6 iunie "... de la Pesta a sosit patriarhul românilor cu numele Murgu, care mai înainte de asta cu trei ani, în lanțuri a fost trimis ca deținut în Pesta. Acum însă, prin noul Minister, a fost eliberat din temniță. Către orele 7 seara, au sosit călăreții. A fost salutat și întâmpinat cu multă însuflețire. Românii au desprins caii de la căruța dânsului și oamenii i-au tras căruța. Către popor a vorbit în limba română și maghiară, propunând rezoluții. Dar să nu crezi, iubite cititorule, că acesta ar fi fost patriarh, ci avocat foarte mult iubit de poporul românesc..."

La Lugoj, Murgu a fost găzduit în casa primarului Udria. În legătură cu "încuadrarea" sa în Lugoj, ni s-au păstrat două "atestare" (proces verbale) semnate de un grup de lugoieni fruntași, unul în limba maghiară purtând data de 21 mai 1848, iar al doilea în limba română având următorul conținut: "...Noi mai jos subscrișii mărturisim, după ce înțeleserăm că martirul libertății Eftimie Murgu ar fi scăpat din închisoarea cea îndelungată, și, înștiințându-ne și aceia că ar vrea să se

reîntoarce în Patrie (în Banat), și că ar pofti a conlocui tocmai în Lugoj în mijlocul compatrioților săi, ne-am gândit că un așa bărbat unde i-am putea amăsurat cvartir a-i asigura, decât în casa onoratului și zelozului jude mare a orașului nostru Constantin Udria, știindu-l așisderea patriotă al libertății și omenirii" (5). Aici, în casa sa, s-au luat rezoluțiile pe care apoi Adunarea le-a adoptat cu multă însuflețire. Cheltuielile cu organizarea acestei grandioase întruniri populare, precum și cele pentru procurarea prafului de pușcă în vederea înarmării poporului, le-a suportat același Udria, "din motivul că acelea manifestări s-au făcut cu scopul să se susțină libertatea, frățietatea și egalitatea și ca toți românii din Banat să se înarmeze în 3-4 zile" (6).

Curând, însă, avea să-și dea seama - ca de altfel majoritatea românilor bănățeni - că guvernul de la Pesta, nu numai că nu voia să audă de înarmarea românilor și de libertatea lor națională, dar nici măcar de independența bisericească cerută cu atâta hotărâre în adunarea de la Lugoj (7). Acest fapt l-a determinat să adopte o politică ce a făcut orașului mari servicii.

După ocuparea temporară a Lugojului de trupele imperiale, în noiembrie 1848, a făcut parte, în calitate de primar, din noul comitet provizoriu comitatens (consiliu județean) (8), iar la recuparea orașului de imperiali, în august 1849, când toți "oficianții" au părăsit Lugojul, el singur a rămas neclintit în postul său, apărând interesele orașului cu riscul vieții. Iată cum relatează o mărturie contemporană evenimentul întâmplat în ziua de 1 august 1849: "...Fiind armata maghiară în retragere cu fugă, pentru ca să împiedice urmărirea mai grabnică din partea oastei imperiale, a demandat ca podul de lemn de peste Timiș - ce leagă laolaltă partea română cu partea germană a Lugojului - să fie aprins și apoi distrus. În această învâlmășeală negăsindu-se destui oameni care să stingă focul, și, deși insurgenții trecători împiedicau ca focul să fie stins, Constantin Udria a stat neclintit pe pod îndemnând oamenii la ajutor, și, fiind în primejdie de moarte viața lui, de moarte sigură numai așa a scăpat că la apropierea armatei insurgenților s-a aruncat în Timiș, succedând a mântui distrugerea podului" (9).

După anii revoluției s-a distins ca un înflăcărat luptător pentru drepturile naționale, sociale, școlare și bisericești ale poporului său. Dezideratele românilor bănățeni din acea perioadă - din rândurile cărora făcea parte și Udria - urmăreau unirea românilor din Imperiul habsburgic într-o națiune de sine stătătoare, cu un șef național întărit de monarh, o căpetenie bisericească urmând să organizeze școlile și administrația în cercurile și comunele românești, cu introducerea limbii române în toate domeniile privind pe români, precum și o dietă națională care să se întrunească odată pe an (10). Dar regimul absolutist, instaurat odată cu înfrângerea revoluției, în ciuda promisiunilor făcute românilor, a decretat înființarea "Voivodinei sârbești și a Banatului timișan" cu capitala la Timișoara. Nemulțumiți de anexarea Voivodinei la Banat, fruntașii bănățeni - printre care se numărau Andrei Mocioni, Ioan Mocioni, Ioan Dobra, Petru Cermena, precum și lugojenii Constantin Udria, Alexandru Atanasievici, Ioan Popovici etc. - au redactat o petiție către împărat semnată de ei și de alți 600 intelectuali bănățeni, prin care se cerea înfrățirea județelor Timiș, Caraș și a unei părți din Torontal cu celelalte teritorii estice sau nordice românești de peste Mureș (11). Petiția a fost încredințată unei delegații, sub conducerea lui Constantin Udria, din care mai făceau parte: Alexandru Atanasievici, procuror, Iova Popovici, comerciant și Nicolae Capra, proprietar. Delegația pleacă cu petiția la Viena, prezentând petiția împăratului la 26 noiembrie 1849 și rămânând acolo până în ianuarie 1850. Dar, așa după cum se va consemna ceva mai târziu "...acolo la Viena, românii au bătut toaca la urechea surdului..." (12).

Cu începere din acel an, îl întâlnim pe Constantin Udria în fruntea tuturor

mişcărilor naționale și bisericești dintre anii 1860-1866, "...semnând fără șovăire toate petițiunile românilor către tron și guvernele de atunci, făcând parte în același timp din deputațiunile românilor care au înaintat aceste petițiuni" (13).

Rolul de fruntaș politic al lui Constantin Udria în evenimentele acelor ani e îndeobște cunoscut. Un document mai recent ni-l confirmă. Este vorba despre o scrisoare adresată lui Udria de generalul Mensdorff Puilly, comisar al guvernului vienez la adunarea națională a românilor bănățeni din 17-18 noiembrie 1869 - convocată de Andrei Mocioni în legătură cu menținerea autonomiei Banatului și împotriva anexării lui la Ungaria - prin care acesta îi cerea lui Udria o întrevvedere spre a-i împărtăși opinia sa referitor la viitorul acestei provincii, părere care dorea să-i fie acceptată. Iată și conținutul ei: "*Timișoara, 18 noiembrie 1860. Găsesc să vă invit la 27 noiembrie a.c. în Timișoara ca om de încredere, dacă binevoși să veniți la mine, atunci numai dumneavoastră intenționez (să vă fac cunoscut) o prețioasă părere (pe care doresc) să o acceptați asupra dorinței populației, referitor la poziția viitoare a acestei țări de coroană. Alex. Mensdorff Puilly*" (14).

Dincolo de conținutul ei, această scrisoare relevă prestigiul de care se bucura Udria printre fruntașii politici bănățeni, prestigiu de care dorea să se servească comisarul guvernului vienez, pentru a influența pe conducătorii românilor să-i accepte opinia sa.

Cum, însă, părerea generalului Mensdorff Puilly nu era în concordanță cu aspirațiile românilor bănățeni, nu a putut fi acceptată nici de Udria și nici de ceilalți fruntași politici români (15).

Activitatea lui C. Udria pe teren obștesc nu s-a limitat la anii revoluției și la cei imediat următori, ceea ce rezultă din faptul că lugojenii, apreciind virtuțile sale cetățenești, l-au ales din nou ca primar în jurul anilor 1877, la vârsta de 66 ani.

Constantin Udria a dezvoltat și o intensă activitate pe teren cultural. Numele său figurează printre inițiatorii și sprijinatorii "Reuniunii române de cântări și muzică" din Lugoj, căutând să pună bază unui "fond al cântăreților". La propunerea sa, în 20 februarie 1855, adunarea bisericească a decis înființarea acestui fond, prin colectă duminicală. Pentru a majora acest fond, el a obținut și aprobarea ca "*... locul cel de pe lângă progădea bisericii să fie arat..., iar venitul aceluia loc zece ani să se verse la fondul "cântăreților pe note"*" (16). Din acest fond, Constantin Udria l-a angajat pe învățătorul Gheorghe Ghinea cu contractul din 31 iulie 1855 pe timp de un an cu o retribuție de 40 florini, pentru a învăța toate cântările bisericești atât "*... pe prunci cât și pe oricare locuitor care are voie spre cântare a învăța... însă și aceia se îndatorează învățătorului, ca orice cântare va fi de lipsă să o pună pe note și o va cânta învățătorului cântăreților pe note*" (conducătorul corului) (17).

Grație strădaniilor sale, în anul 1869 a luat ființa prima bibliotecă publică românească din Lugoj, care a funcționat pe lângă școala primară. Din procesul verbal al adunării comunei bisericești pe anul 1869 (fila 219) rezultă "înființarea bibliotecii școlărilor capitale din Lugoj ca fapt împlinit". În aceeași ședință, Udria mai propunea ca "*...pe locul gol dinaintea școlii să se zidească o "chilie" așa numită "bibliotecă", în care să se păstreze ... toate cărțile de citire și să fie deschisă și liber fieștecărui individ a intra și a citi ce voiește*". Adunarea a aprobat cererea cu observația că: "*C. Udria, conform promisiunii, se îndatorează a suporta spesele cerându-le edificare, privindu-se această zidire tot de realitatea bisericii*" (18).

După anii revoluției și frământările politice următoare, Constantin Udria se dedică cu tot sufletul învățământului. Timp de 25 de ani a îndeplinit funcția de director al școlilor ortodoxe române din Lugoj, calitate în care s-a ocupat de înzestrarea lor cu cărți și rechizite școlare, neprecupețind nici un sacrificiu pentru propășirea învățământului românesc (19).

Astfel, încă în anul 1851, pe când îndeplinea funcția de magistrat al orașului (primar) dorind să vină în ajutorul copiilor din strada Tunei și din jur - care domiciliau prea departe de școala aflată lângă biserică - s-a preocupat de înființarea unei alte școli în cartierul "Buchini", pentru care a închiriat o mare clădire destinată elevilor din primele două clase primare. La acea "școală din Buchini" a servit Vasile Nicolescu, unii dintre reputații dascăli al Lugojului (20). Și tot Udria, în anul 1856, în calitate de epitrop al bisericii, adăugase la vechea clădire a școlii de lângă biserică - ctitoria lui G. Gurean - încă o sală de învățământ, ridicând numărul acestora la trei săli, iar mai târziu, în anul 1869, la patru săli (21).

Numele lui Constantin Udria figurează, de asemenea, printre fondatorii "Reuniunii învățătorilor gr. ort. români din dieceza Caransebeșului", care a luat ființă în 1869. Cu ocazia votării statutelor, și-a oferit obolul său generos la fondul reuniunii - suma de 100 florini, depășită doar de dania episcopului Popasu și cea egalată de cea a mitropolitului Andrei Șaguna (22).

Constantin Udria a fost atașat profund și de Biserica noastră strămoșească ținând cu fermitate la "legea străbună" care în cursul veacurilor s-a confundat cu limba, neamul și credința creștină românească, ajutându-i pe români "... s fie ei înșiși să nu piară și atunci când potrivnicii ar fi dorit-o" (23). A depus susținută activitate în direcția separării ierarhice, încheiată în 1867. Astfel imediat după moartea patriarhului Iosif Rajacici de Karloviț, în anul 1861, când lugojenii au inițiat o vastă acțiune vizând înființarea unei mitropolii unice pentru toți românii din Imperiul austro-ungar, Constantin Udria se aflase în fruntea mișcării, fiind și unul dintre delegații aleși să înainteze împăratului memoriul românilor ortodocși bănățeni (24).

Activitatea sa depusă pentru separarea ierarhică avea să fie elogiată cu adunarea bisericească lugojană, în 21 ianuarie 1864, și de primul episcop al Caransebeșului, Ioan Popasu, în cadrul cuvântării ținută cu ocazia vizitei canonice efectuată în Lugoj în anul 1886 (25).

Constantin Udria a jertfit o bună parte din averea sa și pentru împodobirea bisericii parohiale din Lugoj și a altor lăcașuri de închinare cu fresce, icoane ornate bisericești și clopote (26). În 1916, cu ocazia rechiziționării clopotel bisericii "Adormirii Maicii Domnului, de către autoritățile habsburgice, a put fi citită inscripția aflată pe unul dintre clopote, din care rezultă că a fost ridicat "... după arderea sfintei biserici la 9 iulie 1842... cu cheltuiala lui Constantin Udria și a soției sale Iuliana". Clopotul din cimitirul capelei a fost, de asemenea dania sa din anul 1884 (27).

Incendiul din anul 1842 mistuise peste 371 case și edificii publice din Lugojul "român", întreaga piață cu primăria, școala și biserica ortodoxă ale căreia turnuri s-au prăbușit, iar pictura a fost grav avariata. Pentru restaurarea picturii Constantin Udria donează în anul 1864 un "loz" în valoare nominală de 200 lei cu un câștig de 400 cr. (28), iar în anul 1878 a suportat cheltuielile pentru zugrăvirea unor icoane pe fațada exterioară a bisericii prin pictorul academic Nicolae Popescu (29). De asemenea, pentru repararea ceasului deteriorat odată cu prăbușirea turnurilor, a obținut aprobarea unei "colecte de dăruire", diferența urmând să plătească din casa orașului "... deoarece repararea ceasului tot de casa orașului a fost făcut" (30). La cei 339 fl. adunați, Udria a mai adăugat și de la sine suma de 128 lei - deoarece "casa orașului" nu și-a onorat promisiunea - reușind să refacă ceasul care amintește până astăzi chipul primarului de odinioară și al luptătorului pentru emanciparea Bisericii Ortodoxe Române din Banat.

Constantin Udria a fost timp de mai mulți ani și epitropul bisericii, calitate în care a depus un zel deosebit pentru înfrumusețarea și asigurarea bazei mater

a parohiei. A fost deputatul cercurilor electorale Scăiuș și Lugoj în Sinodul eparhial, precum și membru supleant în "Comisia pentru separarea averilor bisericești", prezidată de mitropolitul Andrei Șaguna (31).

Din documentele vremii și mărturiile contemporanilor, rezulta că Constantin Udria a fost și un mare filantrop, sensibil la durerile și suferințele celor năpăstuiți și împovărați de regimul austro-ungar. A dat "...din al său ajutoare în lemne de foc, alimente și îmbrăcăminte săracilor și orfanilor"(32). În anul 1877, fiind din nou primar al Lugojului, a inițiat o vastă acțiune de ajutoare a orfanilor din orașul Lugoj, indiferent de naționalitatea lor, făcând un călduros apel la "... bunul simț uman și creștin..." al concetățenilor săi de a-l sprijini la crearea unui fond menit "...să aline durerile și lacrimile acelora, care de soartă sunt asupriți a suferi cele mai mari neajunsuri..." (33). El însuși a pus bază acestui fond, contribuind cu 10 fl. v.a. și cu diferite obiecte. Apelul publicat în ziarul local "Krassoer Zeitung" - în limba germană și română - poartă data de 8 decembrie 1877 și găsește multă înțelegere printre cetățenii orașului, așa încât în ajunul Crăciunului din același an a putut împărți orfanilor daruri constând din îmbrăcăminte, încălțăminte și alimente. Timp de 18 ani, până în 1896, a fost mereu în fruntea acestei acțiuni, străduindu-se să adune fonduri pe care, apoi, le distribuia personal orfanilor, din orașul său (34). Numai în anul 1894 au beneficiat de acest ajutor peste 100 de copii săraci și orfani.

Cu prilejul trecerii sale la cele veșnice, în 2/15 noiembrie 1902, la propunerea lui Coriolan Brediceanu, reprezentanța orașului Lugoj, a hotărât ca "...înmormântarea să se facă pe spesele orașului, iar memoria defunctului să se eternizeze prin exprimarea protocolară a condoleanței și petrecerea defunctului "in corpore", la cimitir" (35).

La 175 de ani de la nașterea sa, subliniem că prin întreaga sa activitate depusă pe tărâm obștesc, social, național și școlar-bisericesc, numele său se înscrie printre figurile luminoase ale Lugojului secolului al XIX-lea.

Note

1) Ioan Boroș, Lugos varasoral és Udria Constantin névü birajarol az 1848-1849 szabadsagharcchal kapcsolaton, Lugoj, f. a. 86, apud I.D. Suci, "Revoluția de la 1848-1849 în Banat", București, 1963, p. 12.

2) Cu prilejul încetării sale din viață, în anul 1902, reprezentanța orașului Lugoj a decis ca strada pe care se afla casa defunctului și în care a fost găzduit Eftimie Murgu, să poarte denumirea de "Strada Udria" (până în 1918 de "Udria Utza"), astăzi Str. "Mihail Kogălniceanu".

3) Arhiva parohiei ort. rom. Lugoj, Protocolul botezațiilor pe anii 1809-1819, poz. 214. Pe tatăl "pruncului" l-a chemat Ioan Udria, iar pe mama Ecaterina, ambii locuitori din Lugoj.

4) Ioan Boroș, "Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/49 desfășurate în Lugoj. Însemnările cronologice notate în "Ziarul domestic" al mănăstirii minorităților din Lugoj", Lugoj, 1927, p. 11-12.

5) O fotocopie de pe acest document a fost publicată în "Mitropolia Banatului" nr. 7-9/1978 p. 490-552. Iată și numele celor 20 de semnatori ai acestui act: Ștefan Berceanu, Ștefan Ionescu, Dimitrie Popovici, Filip Pascu, Dimitrie Teodoriu, Ioan Miescu, George Tina, George Marcu, Pavel Maniu, Nicolae Frenț, Vasile Nicolaevici, Petre Catrușca, Iosif Panaiot, Ștefan Marcu, Iosif Maniu, Ștefan Dragomir, Ioan Paulescu, Aron Popovici, Nicolae Dragomir și Nicolae Dumitru.

6) Ioan Boroș, "Evenimentele revoluției de libertate..." (o.c.), p. 11-12; I. D. Suci, "Scrieri", București, 1969, p. 451.

7) I. D. Suci, "Revoluția de la 1848-1849 în Banat", București 1963 p. 164-165, 171, 189.

8) Ioan Boroș, "Evenimentele revoluției..." (o.c.), p. 53-54. Ca urmare a acestui eveniment, toți fruntașii orașului au fost arestați, iar odată cu ei o mulțime de intelectuali și locuitori din județ, pentru activitatea lor revoluționară. Constantin Udria - în calitate de primar și consilier județean - a luat apărarea multora dintre ei, iar la intervenția sa energică au fost puși în libertate. Între aceștia se amintește numele preotului Ilie Petruțescu și a învățătorului Dimitrie Nicolae din Sâlha, a șpanului cameral Puchner, apoi al lugojenilor Ioan Schisler, Popeanu, Popovici, Florian, etc.

9) I. Boroș, o.c. p. 50-51.

- 10) I.D. Suci, "Revoluția de la 1848-1849 în Banat", p. 217-218; G. Bogdan Duică, "Eftin Murgu", București, 1937, p. 151.
- 11) Dr. George Popovici, "Istoria românilor bănățeni", Lugoj, 1904, p. 372-377; Petre Nemoianu, Sârbii și Banatul, Craiova, 1930; I.B. Mureșanu, "Aspecte ale mișcării revoluționare bănățene din anii 1848-1849", în "M.B." nr. 7-9 / 1978 p. 620.
- 12) Dr. George Popovici, "Memoriu privitor la integritatea Banatului", Caransebeș, 1929 p. 130.
- 13) Ziarul "Drapelul" Lugoj, nr. 101/3 septembrie 1902.
- 14) Gh. Naghi, "Un document din 1860", în "M.B." nr. 7-8/1977, p. 561-563.
- 15) Andrei Mocioni solicitase episcopului Dobra ca împreună cu o deputațiune compusă din lugojenii Iova Popovici și Constantin Udria, să prezinte împăratului protestul românilor împotriva anexării Banatului la Ungaria (I.D. Suci - R. Constantinescu, "Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului", vol. II, Timișoara 1980, p. 803-804).
- 16) Coriolan Brediceanu, "Date și reminescențe pentru istoria "Reuniunii române de cântări muzicale din Lugoj până la Ion Vidu", ed. a II-a, Lugoj, 1942, p. 9.
- 17) Originalul acestui contract se află la Muzeul de istorie și etnografie a Lugojului, iar o copie a contractului, transcrisă în litere latine de Ion Vidu, se păstrează în Colecția muzeală a protopopiatului Lugoj.
- 18) I.D. Suci - R. Constantinescu, "Documente..." vol. II, p. 897, 907-908; I.D. Suci, "Societăți de lectură și școli superioare la românii bănățeni în sec. al XIX-lea", în "M.B." nr. 10-12/1980, p.672.
- 19) Ziarul "Dreptatea", nr. 283, din 28 decembrie 1894/10 ianuarie 1895.
- 20) George Joandrea, Vasile Nicolescu - "Note biografice", Lugoj, 1908.
- 21) I.D. Suci - R. Constantinescu, "Documente...", p. 907; Dimitrie Teodori, "Cum s-a organizat biserica ortodoxă din Lugoj", ed. a II-a, Lugoj, 1936, p. 6.
- 22) Ziarul "Dreptatea" nr. 202 din 12/24 sept. 1895 îi consacra articolul intitulat "Un meci de activitate deosebită al lui Udria pe teren școlar avea să fie evocată și de Ioan Marcu, președintele "Reuniunii învățătorilor români gr. ort. din dieceza Caransebeșului", cu ocazia adunării generale jubiliare din 10/22 septembrie 1895, în raportul său în care îl intitula "...tata școlărilor... și al săracilor", precum și "un mărinimos amic al școlărilor" (vezi și "Almanahul editat de Reuniunea învățătorilor" din incidentul adunării generale jubiliare în zilele de 10/22 și 11/23 sept. 1895, Caransebeș, p.45).
- 23) Lucian Blaga, "Gândirea românească în Transilvania în sec. al XVIII-lea", București, 1957, p.100.
- 24) Petiția a fost redactată de lugojenii Filip Pascu, Iulin Ianculescu, Aurel Manu, Atanasie Marienescu, iar delegația aleasă de adunarea bisericească din Lugoj pentru a o înainta împăratului a fost compusă din Constantin Udria, Andrei și Antoniu Mocioni și Filip Pascu (I.D. Suci, "Monografia Mitropoliei Banatului", Timișoara, 1977, p. 181-182).
- 25) Protocolul comunei bisericești din 25 decembrie 1864, f. 157-158; I.D. Suci, "Monografia Mitropoliei Banatului", p. 195.
- 26) Ziarul "Dreptatea" nr. 202/1895.
- 27) Ziarul "Drapelul", Lugoj, nr. 95/1916.
- 28) Procesul verbal al consiliului parohial din 9/22 mai 1901 menționase din nou această hotărând ca din "...suma donată să se cumpere o "loză" de stat ce aduce și procente (Arhiva parohială rom. Lugoj, dosar 1901).
- 29) Protocolul comitetului parohial din 8/20 decembrie 1876, pr. dr. Vasile Munteanu Nicolae Popescu la Lugoj, în "M.B." nr. 4-6/1978 p. 274-277.
- 30) Ziarul "Drapelul", nr. 77/1916.
- 31) Dimitrie Teodori, o.c., p. 6; Acte oficiale privitor la înființarea Mitropoliei răsăritice a românilor din Transilvania, Ungaria și Banat, Sibiu, 1867, p. 32.
- 32) Ziarul "Dreptatea", nr. 283 din 29 decembrie p. 5.
- 33) Apelul a fost difuzat în mai multe exemplare.
- 34) Ziarul "Dreptatea", nr. 284 din 28 decembrie 1895/9 ianuarie 1896.
- 35) Ziarul "Drapelul" nr. 101 și 102/1902; Gh. Luchescu, lucr. cit., p. 3, 21, 25, 173, 200.
- idem, "Un lugojean de marcă - Constantin Udria", în "Redeșteptarea", I, 1990, nr. 3, p. 6.

PREOTUL DIMITRIE TEODORI, PARTICIPANT LA REVOLUȚIA DIN 1848

Între slujitorii altarului, participanți la revoluția din 1848, la loc de frunte se numără și preotul lugojan Dimitrie Teodori. S-a născut în Lugoj, în 22 februarie 1822, dintr-o familie de "negustori", având ca naș la botez pe ... "*Iconia soția lui Mihuți, crăescul director al școlilor din Lugoj*" (1), împrejurare ce denotă vază de care se bucura familia Teodori în societatea românească lugojană.

Din relatările protopopului Lugojudului dr. George Popovici (2) reiese că părinții săi - Ioan și Susana - erau oameni foarte evlavioși și buni români. De la ei și-a primit, încă de mic copil, Dimitrie cele dintâi îndrumări în credința strămoșească, în atașamentul față de neamul său, și poate, chiar primul imbold spre cariera preoțească. Clasele primare le-a urmat în orașul său natal, la școala românească și germană, iar gimnaziul : cursul inferior la Oradea, iar cel superior la Timișoara.

Între anii 1839 - 1841 urmează Institutul Teologic din Vîrșeț, pe care îl absolvă cu "eminență", având aici ca profesori pe Ignate Vuia și Iacob Popovici.

La 24 octombrie 1843 se căsătorește cu Anica "... fiica diplomatorului de stat din București ..." iar peste o lună, la 20 noiembrie 1843, e hirotonit diacon la Biserica ortodoxă română din Lugoj (3). Dimitrie Teodori solicitase acest post adunării parohiale încă în anul 1840, pe când se afla pe ultimul an la teologie, fapt consemnat în protocolul adunării parohiale din 29 decembrie 1840, în care se menționează : "*Rugătorul Dimitrie Teodori, clericul nostru, după ce arată că a învățat prin școlile latinești și teologice se roagă a-l primi adunarea de diacon ...*". Cererea e aprobată și supusă încuviințării episcopului Iosif Rajacici, care se primește abia în anul 1843. (4)

Cam în același timp burghezia românească ajungând la cunoștința naționalității sale, pornește acțiunea " ... de a se desbrăca scrierea românească de haină străină și a desface biserica strămoșească de jugul străin..." (5). Dimitrie Teodori îmbrățișează cu însuflețire această acțiune, înscriindu-se între primii preoți care își semnează numele cu litere latine într-un protocol bisericesc. (6)

În anul 1846 e numit catihet la gimnaziul din localitate (7), iar doi ani mai târziu - la 10 ianuarie 1848 - e hirotonit preot. (8)

Frământările sociale și naționale ale anilor 1848 - 1849 situează Lugojul în centrul acțiunilor revoluționare din Banat. Revendicările românilor din această provincie vizau deopotrivă emanciparea națională cât și cea bisericească de sub dominație străină, și aceasta, deoarece Biserica este singura instituție recunoscută

de stăpânirea acelor vremuri, prin ea se putea asigura îndeplinirea aspirațiilor poporului. Acest fapt și explică prezența unui număr impresionat de preoți - ca în nici o altă provincie românească - la evenimentele revoluționare din Banat. (9) Între aceștia se remarcă figura luminoasă a tânărului preot lugojean, un entuziast al acelor vremuri, care își face simțită prezența la toate evenimentele mai importante ale acelor furtunoși ani.

Astfel, când Eftimie Murgu, după eliberarea sa din închisoare, își exprimă dorința de a se stabili în Lugoj, Dimitrie Teodori se află în fruntea celor care hotărăsc încartiruirea martirului libertății în casa "... onoratului și zelosului jude mare al orașului Constantin Udria, el însuși patriot al libertății și omenirii." Cu această ocazie s-au redactat și două "Atestate" (procesele verbale) care consemnează acest eveniment, unul în limba română nedatat, iar al doilea cu text unguresc, datat 21 mai 1848. (10) Textul românesc, care ne este cunoscut, e redactat de Dimitrie Teodori și poartă următoarele semnături: Ștefan Berceanu, Ștefan Ioanescu, Dimitrie Popovița, Filip Pascu, Dimitrie Teodori, Ioan Miescu, Gheorghe Tina, Gheorghe Marcu, Pavel Maniu, Nicolae Frenți, Vasile Nicolaevici, Petru Catrușca, Iosif Panaiot, Ștefan Marcu, Iosif Maniul, Ștefan Dragomir, Ion Paulescu, Aron Popovici, Nicolae Dumitru și Pavel Dragomir. (11)

După sosirea lui Murgu la Lugoj, la 6 iunie 1848, Dimitrie Teodori participă activ la manifestațiile și întrunirile care au premers și pregătit marea adunare din 15/27 iunie de pe câmpia "Balta - Lată", denumită ulterior "Câmpul Libertății", luând cuvântul în toate problemele de interes național și bisericesc, remarcându-se ca un bun orator, fapt remarcat și de delegații comitetului național din Sibiu - avocatul Ioan Mărgineanu și căpitanul Constantin Stejar din regimentul român din Orlat - în trecerea lor prin Lugoj în februarie 1849. (12)

Românii care luptau acum pentru drepturi naționale în temeiul principiilor libertății, egalității și fraternității erau considerați agitatori. Printre aceștia agentul secret Iankovich Demeter, într-un raport al său din 11 septembrie 1848, îl menționează și pe tânărul preot lugojean. (13)

După decretarea independenței bisericii române din Banat, de către marea adunare populară din Lugoj și numirea sa ca vicar episcopesc de Vîrșeț a lui Ignatie Vuia, Dimitrie Teodori e numit secretar al noului episcop român, cu care întreprinde călătoria de lucru "... în părțile marginene ale Bisericii - Albe, ale Vîrșețului și Panciovei ... în vederea deplinirii locurilor goale ..." rămasă în parohii în urma părăsirii acestora de către preoții sârbi. Dintr-o scrisoare a episcopului vicar Vuia adresată protopopului Lugojuului Ioan Marcu, purtând data de 30 iunie 1849, aflăm că în dieceza sa s-au "... deplinit toate locurile goale cu preoți români... în parohiile care până acuma, răposajii fără țeemonie funebră se înmormântară casele dumnezești pretutindenî încuiate se văzură, pruncuții cei nou născuți de botezul cel mântuitor, iar credincioșii de taina s.cuminicături lipsiți se aflară ... Scrisoarea se încheie cu grija manifestată de episcopul vicar Vuia pentru administrarea parohiei secretarului său Dimitrie Teodori, solicitându-i protopopului Lugojuului să aibe grijă să nu se întâmple ceva în această parohie în absența acestuia. (14)

Odată cu ocuparea Banatului de imperiali - în august 1849 - încep și represaliile împotriva fruntașilor români participanți la evenimentele revoluționare din Banat. Biserica, prin Consistoriul din Vîrșeț, ia și ea atitudine împotriva preoților vinovați de legături cu conducătorii revoluționari. Astfel, printr-o circulară din octombrie 1849 a acestui consistoriu, protopopul Lugojuului e recercat "... să opreas de la diregătorie precum și de la viețuita bunătate a parohiei ..." pe preoții ca "... au câștigat bunăvoința parohiei de la rezbelnicul eparhialnicul Vuia, or fie în ori ce vinovățită deprindere sau stare cu revoltanta rebeliune ar fi f

amestecați." (15) Protopopul I. Marcu însă nu dă urmare acestei circulări, propunând printr-o adresă din 11 martie 1850 pe preotul Dimitrie Teodori de notar consistorial, deși acesta participase la evenimentele revoluționare. Această propunere îi atrage admonestarea consistoriului, care prin adresa sa din 23 martie 1850 îi ordonă imediata suspendare a susnumitului preot, precum și a tuturor celor vizați prin circulara amintită din 8 octombrie 1849. Pentru valoarea sa documentară o redăm mai jos în întregime :

"Cu mare neplăcere a procetit acest consistoriu scrisoarea preabineîncuviințării D-tale din 11 martie a.c. unde preotul Dimitrie Teodori, paroh de acolo, de notar consistorial ați îndrăznit a-l recomanda, necăutând la înalta poruncă a Sfinției Sale Domnului patriarh a nostru datată 28 septembrie a.t. (trecut) și a consistoriului acestuia datată 8 octombrie a.t., la voi slobozită, unde toți prelați cari cu slujitorii rebelianți învinovațiore relații au avut, de loc (grabnic) de la dobânditele benefițuri, de la chemarea și benefițiul său, a ridica și ca nevrednici de acelea a se declara. Deci din pricină că Domnia ta ai întârziat a împlini acea înaltă poruncă, consistoriul acesta poruncește ca pe zisul Teodori să-l suspendez, despre ce relația dumitale cât mai curând se așteaptă. Iar în ce se atinge de cealaltă preoție, Domnia ta vei avea poruncă, sub 16 martie a.c. a te purta." (16)

Pentru activitatea desfășurată pe parcursul anilor 1848 - 1849, Dimitrie Teodori e citat pentru data de 2 noiembrie 1850 în fața Consistoriului pentru a i se întocmi acte de dare în judecată înaintea forurilor bisericești. (17) Însă intervenția hotărâtă a parohienilor din Lugoj, cuprinsă într-o petiție adresată Ministerului cultelor din Viena, are ca urmare în cele din urmă, repunerea preotului Dimitrie Teodori în drepturile sale. (18) Dar aceasta are loc de abia pe data de 12 februarie 1851, deci la aproape un an de la suspendarea sa. Iată și conținutul adresei prin care i se ridică suspendarea :

"Preabineîncuviințate D-le protopresbiter!

"C. (cucernicul) preot Dimitrie Teodori, parohul Lugojuului, în ședința consistoriului de astăzi, în urma încheierii consistoriale de sub 99, de suspensiune până acuma este deslegat.

"Se încunoștințează drept aceia binecuvințeniei tale ca pe preotul Teodori, după primirea acesteia, în toate funcțiile parohiale și veniturile de parohie atârânătoare a-l introduce, să nu întrelași.

"Dată în ședința consistoriului ce s-au ținut în Vîrșeș în 14 februarie 1851" (19).

Pentru activitatea deosebită desfășurată pe teren bisericesc și pentru înalta pregătire teologică, a fost numit; pe data de 23 martie 1857, asesor consistorial, iar în septembrie 1860 profesor de teologie în Vîrșeș, la depărțământul românesc, unde a funcționat până la moartea sa, întâmplată la 3 ianuarie 1865.

În literatura de specialitate se confundă adeseori preotul Dimitrie Teodori - Roșiu, participant la evenimentele revoluționare ale anilor 1848 - 1849 cu Ioan Todor zis și Ioan Roșu și de asemenea Ioța Dimoni, membru al societății secrete lugojene "Constituția" (20) descoperită în anul 1830.

Confuzia pornește de la Ioan Boroș, unul dintre cei mai sânguincioși cercetători ai arhivelor județene din Banat, care în broșura sa intitulată : "Constituția", societate secretă în Lugoj 1830 - 1834, reproduce la pagina 16 fotografia unui membru al acestei organizații cu numele Ioan Teodor, dedesubtul căreia notează : "Paroh gr. ort. român în Lugoj. Profesor de teologie în Vîrșeș." Decât Ioan Teodor (I. Roșu; Ioța Dimoni) nu a fost nici preot, nici profesor la teologia din Vîrșeș și nici nu se cunoaște vreun preot român cu acest nume în Lugoj, nici în jurul anilor 1830 - 1834 și nici anterior.

Faptul că Ioan Teodor (I. Roșu, Dimoni) nu a fost preot reiese din actul de acuzare formulat împotriva membrilor numitei societăți secrete (21), cât și dintr-un act recent descoperit în arhiva defunctului avocat lugojean dr. George Dobrin - înrudit după soacra sa Paulina Rădulescu, cu principalul conspirator Damaschin Nedelcu - intitulat "Procesul criminal al mai multor fruntași români din Lugoj în anul 1830 - 1831 pentru societatea secretă" și în care sunt menționați patru preoți lugojeni, printre care însă nu figurează și numele acestuia. (22) Este evident că Ioan Boroș a confundat pe Ioan Teodor (I. Roșu, Dimoni) cu Dimitrie Teodori, care și el avea porecla de Roșu, și care în realitate a funcționat ca "... paroh gr. ort. român în Lugoj și profesor la teologia din Vîrșeț", dar care nu a participat la activitatea societății secrete "Constituția" și nici nu putea lua parte, întrucât la data descoperirii ei, în anul 1830, avea doar vârsta de 8 ani, fiind născut în 1822, iar fotografia reprodușă de I. Boroș în lucrarea amintită, nu este a lui Ioan Teodor, ci a preotului Dimitrie Teodori. Această eroare o întâlnim și la alți autori care îl citează pe Boroș, în lucrări destul de recente. (23)

Dimitrie Teodori s-a produs și pe teren literar. El este autorul unei ecloge (24) care, având o împărțire scenică s-a și prezentat pe scena teatrului lugojean. (25) Lucrarea e scrisă în limba română cu litere cirilice și este alcătuită din trei cântece, un "chor" și o cântare. Ea poartă data de 1843 și este cel mai vechi text literar cunoscut destinat scenei în limba română. (26) Compoziția eclogii atestă intenția autorului de a oferi un text de spectacol teatral în limba română ca manifestare a credinței și a conștiinței naționale, intenție ce se desprinde din versurile "chorului": "Credincioșii toți / Binele au simțit. / Soarele în sus / Primăvara au venit. / Dumnezeu se preamărește, / Florile le înnoește, / Inimi tinere îi cântă. Mulțumire sfântă. / 2) Laudă Rumâniei / Și jertfa neamului. / Noroc și gîntei Pace sufletului. / A lui mare bunătate / Și lumii toată dreptate / Inimi tinere cântă / Cu mulțumire sfântă".

O altă lucrare care i se atribuie tot lui Dimitrie Teodori este poemul dramatic "Păstoriul" (27) - piesă pentru copii - care s-a jucat pe scena lugojeană în anul 1848 de către diletanți români, spectacolul fiind organizat de Vasile Brediceanu. (28) În această piesă Coriolan Brediceanu, fiind copil, a interpretat rolul principal a lui "Moș Păun" la un maiial de copii. (29)

Dintre lucrările cunoscute rămase de la Dimitrie Teodori amintim: o broșură scrisă în anul 1859 cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la punerea temelii bisericii lugojene cu hramul "Adormirea Maicii Domnului", în prezent monument istoric, (30) două suplici scrise în limba germană, (31) precum și scurte mărturisiri ortodoxă răsăriteană. (32)

Prin întreaga sa activitate desfășurată pe teren național, bisericesc, literar și didactic, atât în cadrul evenimentelor revoluționare din Banat, la care a luat parte activă, cât și mai târziu, ca asesor consistorial și profesor la teologia din Vîrșeț Dimitrie Teodori ocupă un loc de frunte între elitele spirituale ale Lugojului de la jumătatea secolului trecut.

Note

- 1) Protocolul botezașilor pe anii 1820 - 1824, poziția 38 din anul 1822, în Arhiva parohiei rom. din Lugoj.
- 2) Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, "Monografia orașului Caransebeș", 1909, p. 195, sub nota 1.
- 3) Ibidem, p. 195.
- 4) Protocolul adunării parohiale pe anii 1815 - 1842, ședința din 29 decembrie 1840, pct. în Arhiva parohiei ort. rom. din Lugoj.
- 5) Dr. Valeriu Braniște, "Discurs", Lugoj, 1911, p. 21.
- 6) Protocolul comitetului parohial din 2 iunie 1846, în Arhiva par. ort. rom. din Lugoj.

Preot
DIMITRIE TEODORI

7) Funcția de catihet a deținut-o până în aprilie 1850, când e suspendat din funcția de preot de Consistoriul din Virșeț pentru activitatea sa revoluționară.

8) Această dată o găsim consemnată și de Dimitrie Teodori pe ultima filă a unui molitvelnic din 1730 unde notează : "... m-am hirotontit de presbiter și paroh al Lugoșului la 10 ianuarie 1848."

9) Numărul preoților care au participat la adunarea din 15 (27 iunie prezidată de Murgu e apreciată la 200) I.D. Suciu, "Monografia Mitropolitei Banatului", Timișoara, 1977, p. 157 - 158.

10) Însemnările cronologice despre evenimentele revoluției din anii 1848 - 1849 desfășurate în Lugoș și notate în "Ziarul Domestic" (de casă) al mănăstirii minorităților din Lugoș, în traducerea lui I. Boroș, Lugoș, 1927, p. 11.

11) Fotocopia acestui "Atestat" a fost reprodusă în revista "Mitropolia Banatului" nr. 7 - 9/1978, p. 487 - 522.

12) I.D. Suciu, "Revoluția de la 1848 - 1849 în Banat", București, 1968, p. 213 - 214.

13) Ibidem, p. 188.

14) Revista lugojeană "Primăvara Banatului", nr. 4 din 1 iunie 1941, p. 118 - 120.

15) Arhiva parohiei ort. române din Lugoș. Dosarul anului 1850 (microfilm).

16) Ibidem.

17) Arhiva parohiei ort. rom. din Lugoș. Dosarul anului 1850. Actul nr. 99.

18) Fotocopia acestei cereri e reprodusă de I.D. Suciu în "Monografia Mitropoliei Banatului" planșa 31.

19) Arhiva parohiei ort. rom. din Lugoș. Dosarul anului 1851. Actul e înregistrat sub nr. 99/1951.

20) "Constituția" era o societate "... antifeudală înființată de burghezia română din Lugoș, care urmărea să răspândească în rândurile populației române din Banat ideile revoluției burgheze de la 1830 din Franța (apud. I.D. Suciu, Noi informații despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici Stoichescu, în revista "Mitropolia Banatului" nr. 4 - 6/1978 nota * subsol.) Despre activitatea, acestei societăți au mai scris : Ioan Boroș, op. cit. Tipografia "Minerva" Lugoș, 1928; Nicolae Brînzeu, O societate secretă a românilor bănățeni acum 100 ani, în "Almanahul Banatului" Vol. II. 1930, p. 43, Ed. Virgil Molin, Craiova, "Scrișul Românesc"; Alexandru Rusu și Constantin Rudneanu, Contribuții lugoșene la împlinirea aspirațiilor sociale și naționale ale poporului, în "Mitropolia Banatului" nr. 4 - 6/1968, p. 260 - 268; I.D. Suciu, "Monografia Mitropoliei Banatului", Timișoara, 1977, p. 154.

21) I. Boroș o.c., p. 13; N. Brînzeu, art. cit. p. 44. În actul de acuzare sunt menționați următorii patru preoți lugoșeni : Demetri Petrovici, paroh gr. ort. din Lugoș, asesor consistorial și profesor la teologia din Virșeț; Ioan Lăpădat, preot gr. ort. din Lugoș; Constantin Popovici, capelan gr. ort. din Lugoș și Ștefan Berceanu, diacon gr. ort. din Lugoș.

22) Actul ne-a fost pus la dispoziție prin bunăvoința d-nei Elena dr. Rusalin, fiica defunctului avocat dr. George Dobrin. Iată și conținutul lui : I. Inprocesuații. 1) Damaschin Nedelcu căldăraș închis în temniță. 2) Theodor Nedelcu, fiul lui Damaschin, căldăraș repausat înainte de pornirea procesului. 3) Iosif Nedelcu, fiul lui Damaschin, căldăraș închis în temniță. 4) Ștefan Berceanu închis în temniță. 5) Ioan Theodor închis în temniță. 6) Theodor Ștefanovici închis în temniță. 7) George Radu, închis în temniță. Ioan Vancea, închis în temniță. 10) Ioan Lăpădat, diacon, apoi preot. 11) Demetriu Petrovits, paroh, apoi profesor de Teologie în Versetiu. 12) Constantin Petrovits, capelan. 13) Ioan Berceanu, diacon. 14) Ioan Faur, palariu nobil. II. Acusator. 1) Ștefan Athanasievits, protopop gr. oriental. III. Martorii. 1) Demetriu Ianovits preot gr. oriental. 2) George Petrașcu, preot gr. oriental. 3) Dionisie (Gyenes) Mitrony, preot gr. oriental. 4) Constantin Popovits, preot gr. oriental. IV. Familia + Damaschin Nedelcu, căldăraș. 1) + Theodor Căldăraș, soția, Marizza lipovană, (nepot :) + Almxandru soția Anna fundatorii. 2) + Iosif așezat în Szt - Andrei unde și azi trăiesc următorii. 3) + Ilca măritată Lazarovits, turtariu în Timișoara. 4) + Sofia măritată Pavel Seiman în Timișoara, (nepoată) Paulina, măritată Rădulescu în Lugoș. 5) + Nicolae avocat în Timișoara. 6) + Dima profesor la Universitatea din Budapesta, urmașii trăiesc.

23) A. Rusu și C. Rudneanu, art. cit. p. 263; I.D. Suciu, art. cit. Nota * subsol.

24) Poezie pastorală. Originalul acestei lucrări se află în "Colecția de artă a protopopiatului Lugoș."

25) Într-o opinie "Ecloga" s-ar fi reprezentat încă în anul apariției, adică în anul 1843, și nu cum greșit se afirmă în anul 1834 (Victor Birlea, Icoane culturale artistice din trecutul românilor lugoșeni în "Drapelul" nr. 10, 11, 14/1919); într-o altă opinie ea s-a reprezentat pe scena teatrului lugoșan de diletanți români pentru prima dată în anul 1848 (Ioan Crișan, Teatrul amator românesc din Lugoș Timișoara, 1967, p. 181).

26) Ion Crișan, op. cit., p. 179.

DR. ȘTEFAN PETROVICI (1859 - 1922)

Biserica și școala au constituit o preocupare permanentă a mișcării naționale din Transilvania, ele fiind stâlpii de bază ai existenței noastre naționale și de asemenea ai menținerii și cultivării limbii române.

Atât școlile elementare cât și puținele gimnazii românești câte se aflau în Transilvania (1) erau sub patronajul Bisericii, care, cu sprijinul întregii populații române le susținea materialește, asigurându-le procesul de învățatură. Ele, conform legilor din 1868 și 1879, se bucurau de autonomie.

În prima decadă a secolului nostru guvernele latifundiarilor (2) au pornit o campanie împotriva autonomiei școlilor populare românești, în scopul maghiarizării lor treptate, fapt ce a pornit un val de nemulțumiri și proteste în rândurile maselor românești, soldate cu improcesurări și condamnări ale unora dintre cei mai valoroși fii ai neamului nostru (3). Printre aceștia figurează și numele avocatului lugojean dr. Ștefan Petrovici, un fiu devotat bisericii strămoșești și un dârz apărător al autonomiei școlilor românești, care, prin întreaga sa activitate desfășurată pe teren național, cultural, politic și bisericesc-școlar și-a pus tot sufletul la unitatea noastră statală.

Fiu al unei familii de țărani fruntași (4), Ștefan Petrovici s-a născut la data de 3 aprilie 1859 în localitatea Jabăr de lângă Lugoj, din fostul județ Caraș-Severin, azi județul Timiș. Școala primară a urmat-o în comuna natală, iar liceul în Lugoj, unde se remarcă ca un elev excepțional. Încă de pe băncile gimnaziului dă dovadă de un profund atașament față de limba și neamul său, înființând în anul 1878 - împreună cu câțiva colegi - la imboldul și sub patronajul marelui român Coriolan Brediceanu, o societate de lectură neautorizată, a elevilor români de la gimnaziul de stat maghiar din Lugoj, în scopul promovării iubirii de neam și limbă, al cărei președinte a fost până la terminarea liceului în anul 1880 (5), când își trece examenul de "maturitate". Urmează apoi Facultatea de Drept din Viena, cu o bursă din fundația "Gojdu", unde în anul 1884 obține titlu de doctor în științe juridice (6).

După încheierea studiilor și a stagiului de avocat în birourile unor avocați de mare prestigiu cum a fost Tarnavsky (7) și lugojanul Coriolan Brediceanu, Ștefan Petrovici își deschide în anul 1890 o "cancelarie avocațială" în Lugoj, oraș cu frumoase tradiții în mișcarea națională românească, principalul centru al efervescenței spirituale bănățene din acea perioadă.

La data când dr. Ștefan Petrovici își începe activitatea profesională, viața națională, culturală, socială și politică din Banat era dominată de figura măreață a lui Coriolan Brediceanu, avocat cu renume nu numai în Banat ci și în întreaga

Transilvanie". Poezii populare puse în circulație de fanaticii admiratori anonimi... preamăreau calitățile combative și, între anii 1890 - 1910, Lugojul se confunda în opinia maselor cu faima acestei personalități publice" (8). Dintr-un început admirat și mai apoi discipol al lui Coriolan Brediceanu, Ștefan Petrovici ajunsese treptat a-l secolunda în toate domeniile de activitate ale vieții publice.

Vasta cultură juridică, dublată de profundul atașament față de cauza națională române, ne vor explica prezența sa în câteva din cele mai mari procese politice din istoria românilor : faimosul proces al "Replicei" (9) în care l-a apărat pe marele nostru gânditor și om politic Aurel C. Popovici (10) în fața Curții cu jurați din Cluj acționat în judecată ca autor al acestei lucrări, prin care se denunța Europei - dușmanul expresia dr. I. Rațiu - "imprudențele săvârșite de guvernele din Budapesta față de poporul român (1893)"; marele proces al "Memorandului" în care l-a apărat membrul membrandistului Mihai Velici, avocat din Chișinău-Criș (1894); procesul intenționat împotriva compozitorului lugojean Ioan Vidu - acuzat de delictul de instigare la revoltă - pentru armonizarea pentru cor a melodiilor "Marșul lui Iancu" și "Haiducii frați" (1904) (11) etc.

Documente inedite descoperite în arhiva familiei, susținute îndeaproape de bibliografia consultată, vin să completeze unele aspecte semnificative în legătură cu renumitul proces al "Memorandului" (12), dând posibilitatea reconstituirii modului cum conducerea partidului a gândit acest proces și cum s-a pregătit, organizat și îndrumat apărarea chiar din partea Comitetului central. (Pentru valoarea lor documentară).

Dovedind încă de tânăr calități de luptător intransigent, Petrovici s-a manifestat și afirmat în cadrul P.N.R., participând activ la majoritatea actelor importante ale vieții publice românești. În 1893 este referent al Conferinței naționale de la Sibiu convocată în scopul solidarizării poporului român cu conținutul "Memorandului" cu activitatea comitetului, și la care au participat pe lângă cei 216 delegați oficiali peste 3000 de persoane (13), iar în 1894 este numit de către Comitetul Central al Partidului Național Român ca membru în "Comitetul de substituiți", comitetul central urma - în ipoteza condamnării conducerii partidului în procesul "Memorandului" - să ia în primire de la actualul comitet central agendele și conducerea partidului până la proxima conferință națională. În arhiva sa, s-a păstrat adresa, prin care Comitetul Central al P.N.R. îi comunica faptul sus menționat: "... Comitetul Central în ședința sa ținută la Sibiu la 3 ianuarie a.c. a hotărât a se îngriji însuși de substituirea sa până la proxima conferință națională și spre acest sfârșit a ales un comitet de substituiți care va fi chemat să ia în primire de la actualul comitet central după eventuala întemnițare, agendele și conducerea partidului" (14).

După procesul "Memorandului" Ștefan Petrovici, în calitate sa de membru în "Comitetul de substituiți", împreună cu arhimandritul Vasile Mangra, elaborează și semnează în anul 1895, împreună cu reprezentanții poporului slovac și sârb: "Manifestul către românii, slovacii și sârbii din statul maghiar", manifest prin care se protestează împotriva politicii de asuprire a celor 3 naționalități conlocuitoare și privării acestora de drepturile lor firești și constituționale (15). Manifestul, după ce constată că lupta împotriva acestei politici nu poate fi dusă de o singură naționalitate, ci de toate naționalitățile conlocuitoare, convoacă un congres al naționalităților, care a avut loc la 10 august 1895. Ștefan Petrovici a fost desemnat ca secretar al acestui congres alături de avocatul arădean Ștefan Cici Pop. Congresul a pus temelie prieteniei dintre cele trei naționalități stabilind o platformă de luptă comună împotriva politicii de asuprire a guvernelor (16).

Dar lupta pe tărâm politic și social Ștefan Petrovici a dus-o îndeosebi în cadrul congregației comitatense (al consiliului județean) a județului Caraș-Severin

capitala la Lugoj, din care a făcut parte începând cu anul 1894 în mod permanent, și unde, alături de Coriolan Brediceanu, George Dobrin, George Popovici, Valeriu Braniște și Titus Hațeg a fost unul dintre cei mai activi consilieri. Nu a fost episod mai important din viața județului său, de care el să fi rămas străin; și de asemenea nici un interes național sau social pe care el să nu-l fi apărut cu dârzenie. A pledat pentru egalitatea în drepturi a poporului român cu celelate popoare privilegiate, pentru sistarea colonizărilor pe teritoriul comitatului, precum și pentru libertatea de întrunire și asociere, lăsate de guvern la discreția organelor administrative; de asemenea a atacat politica de oprimare a naționalităților de privarea lor de drepturile asigurate prin constituție și de încălcarea autonomiei școlilor noastre confesionale în scopul maghiarizării lor (17).

Dintre discursurile rostite în cadrul "Congregațiunii comitatense" merită să fie relevat discursul ținut în sesiunea de primăvară a anului 1904, privind libertatea de întrunire și asociere și prin care se ia apărarea mișcării socialiste prigonite de guvern. Acest discurs reflectă ideile progresiste, de care era animat fruntașul bănățean. *"Mișcările sociale - spunea dr. Ștefan Petrovici - au fost de când lumea și vor fi cât timp există omenirea, pentru că clasele sociale nici când nu au fost asemenea și pentru că clasele sociale totdeauna au cerat și vor cerca să-și schimbe soarta în spre bine. Mișcările sociale sunt deci naturale, ba chiar folositoare pentru că din ele rezultă progresul omenirii. Mișcarea numită "socialistă" încă nu-i alta decât o formare a mișcării sociale, prin urmare nimeni nu o poate osândi. Datoria autorității publice deci este să se îngrijească ca și mișcarea socialistă să se poată manifesta, în cadrul legalității, ca să nu fie nevoită să se manifeste prin acte de violență"* (18).

În anul 1906, dr. Ștefan Petrovici a fost ales deputat în dieta din Budapesta, în cercul electoral Zorlențul Mare cu o majoritate de 285 voturi față de deputatul guvernamental, general Gräntzenstein, președintele partidului liberal din județ (19). Adversarii săi politici au introdus contestație împotriva acestei alegeri, solicitând anularea ei pe considerentul că pe parcursul campaniei electorale *"... s-a agitat pentru formațiuni de stat ce stau în contrazicere cu unitatea statului ungar... s-a sedus poporul în sensul desfacerii de la statul ungar și împreunarea cu vecina România... încât visul nărod al unei "czara rumunyszaka" stăpânește sufletele naive ale poporului"* (20). Dacă acest protest în cele din urmă nu și-a atins scopul urmărit (21) el este un document prețios privitor la concepțiile politice de care era animat deputatul de Zorlențul Mare și îndeosebi de conștiința ideii de unitate națională la românii bănățeni în prima decadă a secolului al XX-lea.

Ca deputat, dr. Ștefan Petrovici, calăuzit de aceleași principii politice pe care le-a manifestat de-a lungul anilor în ședințele consiliilor județene, a dezvoltat o activitate fecundă în jurul problemelor care priveau drepturile firești și constituționale ale neamului său. Astfel în ședința din 6 iulie ține un discurs înflăcărat cu privire la adresa de răspuns la mesaj, în cadrul căruia combate politica de maghiarizare a școlilor noastre confesionale precum și ideea statului național unitar maghiar. Dacă vrea conducerea statului - releva dr. Petrovici în discursul său - să conteze cu siguranță și pe noi *"... atunci să se îngrijească ca și interesele noastre să fie satisfăcute, pentru că altcum se poate întâmpla ceia ce în 1848 în parte s-a și întâmplat"* (22). În aceeași sesiune parlamentară a școlilor noastre confesionale ale ministrului Lukacs, pentru ca în sesiunea următoare din 1907 să țină un important discurs în care a abordat problema naționalităților conlocuitoare din monarhia austro-ungară, precum și problema socială a poporului român (23).

Distins publicist, dr. Ștefan Petrovici ocupă un loc de frunte și în istoria presei române din Banat. Numele lui figurează printre inițiatorii și colaboratorii binecunoscutei publicații timișorene "Dreptatea", din al cărui comitet de conducere

a făcut parte (24), și de asemenea și printre inițiatorii ziarului "Drapelul" ... "organ național de publicitate, independent bazat pe programul național de la 1881 ... corespunzând, pe de o parte, trebuințelor publicistice ale părților bănățene, pe de altă parte, prezentând interesele generale românești în mod serios și demn, cu energia izvorâtă din iubirea de neam și moșie" (25). În coloanele acestui ziar, dr. Petrovici a depus o activitate ziaristică deosebită.

Pentru articolul publicat în nr. 99 din septembrie 1904 a fost acționat în judecată pentru delictul de instigare la revoltă, prevăzut de art. 158 al.II, cod penal maghiar, deși în cadrul articolului incriminat autorul căuta să demonstreze că nu noi românii desfășurăm o agitație împotriva statului, așa după cum se insinua în presa maghiară (26), ... "ci aceia care zi de zi crează și trec în legislația și administrația țării teorii ce sunt de natură a produce în popoarele nemaghiare din patrie convingerea că nu mai pot trăi în comunitate cu maghiarii... da! suntem agitatori - afirmă în continuare Petrovici în articolul amintit - însă nu împotriva statului, ci în contra nedreptății ce ni s-a făcut și ni se face. În acest sens suntem agitatori, da! în acest sens avem și dreptul și datoria națională și etică să fim agitatori" (27).

Deși articolul incriminat nu conținea elementele constitutive ale delictului de instigare la revoltă prescris de art. 158 din codul penal maghiar, totuși Curtea cu jurați din Timișoara, ca instanță de presă, l-a condamnat la 6 luni închisoare. În acest portret a fost magistral apărat de Coriolan Brediceanu a cărua pledoarie a fost publicată în ziarul "Drapelul" nr. 42, 43, 44 din 1905. Pedepsa a executat-o în temnița de stat a Seghedinului împreună cu colegul său de bară, dr. Cornel Jurca, redactor responsabil al ziarului "Drapelul", precum și cu cărturarul și gazetarul dr. Mihail Gașpar, pe atunci diacon în Lugoj, și aceștia doi din urmă tot pentru delict de presă (28).

Dar dr. Ștefan Petrovici a avut și o bogată activitate pe teren cultural. În anul 1896, când ASTRA își extinde activitatea și asupra Banatului, se înscrie ca membru al acestei prestigioase societăți culturale depunând o activitate deosebită în realizarea scopurilor urmărite. A fost, de asemenea, membru permanent al "Casinei române" și al "Reuniunii române de cântări și muzică", din Lugoj, cunoscută mai apoi sub denumirea de corul "Ion Vidu", al cărui președinte a fost între anii 1896 - 1902. Sub conducerea sa "Reuniunea română de cântări" participă prin concerte la o serie de manifestațiuni culturale, dintre care se amintim pe aceea prilejuită de adunarea generală a Asociațiunii din Sibiu - ASTRA - organizată în Lugoj, despre care un cronicar nota în presa vremii că "...serbări românești ca la Lugoj, nu știu unde s-au mai aranja și unde se vor mai putea în țara noastră..." (29); organizează turnee

la sate și orașe ca de exemplu : în Caransebeș, Reșița, Bocșa, Oravița etc.; trece cu corul pentru prima dată granița României libere la Turnu Severin, la invitația corului "Doina" de sub conducerea maestrului Ștefan Paulin, pentru ca trei ani mai apoi, în anul 1902, să primească pe severineni într-un cadru festiv în Lugoj.

Merită să mai fie subliniat și faptul că sub conducerea sa, s-a realizat o strânsă colaborare între "Reuniunea română de cântări și muzică" și celelalte reuniuni surori, maghiare și germane. Astfel cu ocazia inaugurării sălii de concerte "Concordia", din 25 iunie 1899, sunt invitate să participe - și au participat - toate celelalte reuniuni lugojene: "Magyar Dalárda", "Gewerbe Liederkranz" și "Deutschen Gesang und Musik Verein", după cum "Reuniunea română de cântări și muzică" la rândul ei este invitată și participă la primirea "Reuniunii de muzică" din Hodmező Vasarhely, prezentând cântări populare românești și bănățene, precum și la concertul dat de reuniunea germană "Lugoser Gewerbe Liederkranz" (30).

Avocatul lugojean a fost în același timp și un devotat membru al Bisericii noastre strămoșești, fiind convins că numai prin biserică și școală - singurele instituții românești autonome din monarhia austro-ungară - poporul nostru își va putea păstra ființa sa etnică și va putea rezista tuturor tendințelor de înstrăinare. A făcut parte din comitetul parohial al bisericii ortodoxe române din Lugoj, din sinodul protopresbiteral, precum și din sinodul diecezan al Caransebeșului (31), în cadrul căruia a desfășurat o activitate deosebită, luând cuvântul în toate marile probleme de interes național și bisericesc, deoarece în concepția sa, limba, neamul și biserica noastră strămoșească formau un tot inseparabil. După moartea dr. Constantin Rădulescu, avându-se în vedere activitatea deosebit de meritorie depusă pe teren bisericesc și școlar, a fost numit "fisoul" (jurisconsultul) Episcopiei Caransebeșului (32).

După unirea Transilvaniei cu România, dr. Ștefan Petrovici e numit notar public în Caransebeș, funcție pe care o deține până la moartea sa, survenită în aprilie 1922.

Până nu demult, una din străzile Lugojudului îi purta numele, ca un omagiu adus unei vieți închinată națiunii.

Acum, când se împlinesc 130 de ani de la nașterea sa, se cuvine să ne închinăm memoriei acestei mari personalități bănățene, care, prin admirabilele-i dovezi de dragoste și de sacrificiu pentru națiune, și-a câștigat un loc de frunte între luptătorii de elită pentru libertate națională și dreptate socială ai Banatului nostru de altă dată.

Note

1) În Ungaria, românii aveau gimnaziile românești la Blaj, Beiuș, Brad, Năsăud și Brașov. Gimnaziul românesc din Beiuș a fost maghiarizat prin Ordonanța ministerială nr.24.335 din 22 iulie/1889. (apud. "Replica", ed. a II-a, pag. 49).

2) În Ungaria, latifundiarii, care erau și exponenții politici ai poporului maghiar, stăpâneau 16 milioane jugăre teren, adică 33,5% din întreg teritoriul țării. ("Drapelul" nr. 67/1913).

3) Ioan Popescu Puțuri și Augustin Deac, "Unirea Transilvaniei cu România", Ed. a II-a, București, 1972, p. 344.

4) Părinții lui Ștefan Petrovici, deși țărani, erau oameni instruiți; tatăl, Ștefan Petrovici, a urmat studii teologice la Arad, fără însă a profesa; nefiind ales preot în comuna natală și murindu-i părinții, el a continuat munca la câmp, purtând însă porecla "Ștefi popa", ceea ce amintea pregătirea sa; mama, Iconie, era fiica preotului din Ficătar. (Informații primite prin bunăvoința dr. Remus Petrovici, magistrat pensionar din Timișoara, nepot de frate al dr. Ștefan Petrovici).

5) Dr. Ioan Rusalin, Dr. Ștefan Petrovici în "Revista cercului juridic bănățean, anul VI, nr. 6/1937; ziarul "Deșteptarea", anul I 1880, nr. 28; Ziarul apărarea în Lugoj. Director : Iosif Tempea, apud. D. Vatamaniuc, "I. Popovici - Bănățeanul", București, 1959.

6) Dr. Ioan Rusalin, Notă supra.

7) Dr. Ștefan Petrovici, după terminarea studiilor juridice și obținerea titlului de doctor în drept, a urmat un semestru cursurile Facultății de Teologie, intenționând să îmbrățișeze cariera preoțească. A optat însă pentru cariera de avocat, considerând că această profesie liberă îi va

permite să fie mai util neamului său. (Dr. I. Rusalin, op. cit.).

8) George Sbârcea, "Tiberiu Brediceanu în slujba muzicii românești", Cluj, 1957, p. 12.

9) "Replica" este titlul prescurtat al lucrării: "Chestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la "Răspunsul" dat de junimea academică maghiară "Memoriului" studenților universitari din România. "Replica" a apărut în a. 1892.

10) Aurel C. Popovici (1863 - 1917) Fiu de meseriaș din Lugoj. medic. Publicist și om politic. Membru marcant al Partidului Național din fosta monarhie austro - ungară.

11) A se vedea ziarul "Drapelul" din Lugoj, nr. 1, 3 și 6 din ianuarie 1904 și, de asemenea, nr. din 27/9 februarie, din 3/16 februarie și 3 mai 1904.

12) Între aceste acte reține atenția : a) o adresă cu un conținut deosebit de interesant, privind concepția Comitetului Central al Partidului Național Român din Transilvania, Banat și Ungaria referitor la procesul "Memorandului" și prin care se mulțumește dr. Ștefan Petrovici pentru oferirea serviciului de apărător în acest proces, b) O adresă semnată de președintele P.N.R. dr. I. Rațiu trimisă memorandistului Mihail Velici, avocat în Chișinău - Criș, prin care i se comunica numele avocatului ce i s-a desemnat, precum și atitudinea pe care urmează memorandiștii să o adopte în formularea apărării lor, c) Adresa prin care i se comunică dr. Ștefan Petrovici numirea sa în "Comitetul de substituți", d) precum și două scrisori adresate de Mihail Velici avocatului său, în preajma procesului, dintre care ne reține atenția ultima, prin care Velici își exprimă convingerea că jertfa lor (a memorandiștilor) va fi de folos națiunii române.

13) "Tribuna", Sibiu, nr. 154 din 14/26 iulie 1893.

14) A se vedea adresa președintelui P.N.R. I. Rațiu în fotocopie. (nu s-a publicat)

15) "Dreptatea", Timișoara, nr. 154/1895.

16) "Dreptatea", Timișoara, nr. 169/1895.

17) "Drapelul" Lugoj, nr. 50/1903, 116/1903, 51/1904 etc.

18) Idem, nr. 51/1904.

19) Idem, nr. 47/1906.

19) Idem, nr. 56 și 57/1906.

20) După anularea alegerii din circumscripția Lugoj, la protestul adversarilor politici ai deputatului naționalist George Popovici și după realegerea acestuia pentru a doua oară în aceeași circumscripție electorală, semnării procesului împotriva alegerii de deputat a lui Ștefan Petrovici, dându-și seama că și în ipoteza anulării mandatului său de deputat va fi din nou reales, și-au revocat protestul ("Drapelul" nr. 59/1907).

21) Idem, nr. 46 din 1906; cu ocazia alegerii din 1906, admiratori anonimi i-au immortalizat numele în versuri.

22) Idem, nr. 72 și 74/1906.

23) Idem, nr. 119, 120, 122 și 123/1907.

24) Ziarul "Dreptatea" din Timișoara a apărut pe data de 1 ianuarie 1894. Pentru conducerea lui s-a instituit un comitet din 25 membri, al cărui președinte a fost Alexandru Mocioni, iar notar (secretar) dr. Ștefan Petrovici (apud dr. Aurel Cosma, Prin Timișoara de altădată, Ed. "Facla", 1977, p. 90, nota 14).

25) Cf. Aurel Peteanu, "Valeriu Braniște", Ed. autorului, Lugoj 1938, p. 16 - 17.

26) În anul 1904 s-a publicat proiectul de lege al ministrului Berzeviczy, prin care se preconiza introducerea limbii maghiare, ca limbă de predare la mai multe obiecte, în școlile noastre populare. Românii au protestat împotriva acestei măsuri prin presă și întruniri publice. Aceste proteste au fost calificate de presa maghiară ca agitații împotriva statului.

27) "Drapelul", Lugoj, nr. 99 din 8 septembrie 1904.

28) Dr. Mihail Gașpar, redactor al ziarului "Drapelul", a fost condamnat la 10 luni temniță de stat, pentru două articole intitulate "Ne trebuiesc fapte" și "Care e ținta", publicate în nr. 97 și 99 a ziarului "Drapelul" din anul 1904, articole prin care îndemna poporul român să se opună proiectului de lege Berzeviczy. A fost apărat în fața Curții cu jurați din Timișoara de Coriolan Brediceanu, a cărui pledoarie a fost publicată în ziarul "Drapelul" nr. 45/1905. Despre timpul petrecut în temniță a publicat mai târziu un foileton în ziarul "Drapelul" intitulat "Paști în temniță" și dedicat dr. Ștefan Petrovici ("Drapelul" nr. 35/1909).

29) I. Stratan, "Corul Ion Vidu din Lugoj", Timișoara, 1970, p. 56.

30) I. Stratan, op. cit., p. 51 și 58 - 63.

31) "Drapelul" nr. 43/1903 și 53 și 54/1909.

32) Dr. I. Rusalin, art. cit.

DR. GEORGE DOBRIN (1862 - 1952)

Printre figurile proeminente ale Banatului din trecut care au ilustrat viața noastră națională, culturală și bisericească se numără și George Dobrin. Legat de poporul bănățean din rândurile căruia a ieșit și în mijlocul căruia a crescut, el a fost sortit prin forța împrejurărilor și a vremurilor prin care a trăit și activat, să facă parte din pleiada marilor noștri entuziaști care au înscris frumoase pagini în lupta pentru supraviețuirea noastră națională. (1)

George Dobrin s-a născut în Lugoj la 19 aprilie 1862 dintr-o familie de mici meseriași. Părinții săi, Constantin Dobrin și Constanda Preda zis Cimu, erau de origine lugojeni. Despre familia tatălui în prezent se cunosc puține date. Tot ceea ce se știe, din relatările unor rudeni mai îndepărtate, e faptul că Constantin Dobrin a avut în Lugoj mai mulți frați, printre care și pe Ion (Niță) Dobrin, bunicul poetului Ion Popovici Bănățeanul, cojocar de meserie și un fruntaș al acestei bresle, dacă nu chiar starostele cojocarilor, căci la da breslei - în care se păstra arhiva și sigiliul corporației - se afla în casa sa (2). În schimb, despre familia mamei se știe că era o familie de gospodari fruntași, care intuind în Constantin Dobrin un bun meseriaș a consimțit să-l ia de ginere și să-l ajute să-și deschidă atelier de cojocărie. (3)

Din această căsătorie au rezultat 3 copii : Maria, Vasile (4) și George.

Atmosfera în care a trăit și crescut de mic copil dr. George Dobrin reflectă viața copiilor de meseriași români dornici de învățătură, dar fără mijloace materiale care să le și dea posibilitatea să-și urmeze drumul propus. Căci dacă în trecut meseriile prezentau bresle puternice și înfloritoare în Lugoj, odată cu dezvoltarea industriei în Transilvaia - pe la jumătatea secolului trecut - unele dintre acestea, cum au fost acelea legate de prelucrarea pieilor, încep să decadă. Astfel că în ultimele decade ale secolului trecut și începutul secolului nostru, cojocarii și tăbăcarii o duceau destul de greu cu agonisirea traiului vieții lor. (5) De aici și greutățile întâmpinate de George Dobrin în lupta dusă pentru desăvârșirea studiilor sale.

Clasele primare le-a urmat la școala confesională română și la școala de stat germană din localitate. Deși părinții l-au destinat îndeletnicirii de cojocar, pentru a le continua meseria în cadrul familiei, consimt să urmeze cursul inferior la gimnaziul din localitate "... pentru a deveni un bun meseriaș cu carte". (6)

După terminarea cu succes a celor patru clase gimnaziale în anul 1877, conform dorinței părinților se dedică meseriei de cojocar, meserie în care lucrează cu râvnă un an, reușind ca în vara anului 1878 să obțină cartea de calfă de cojocar.

Dar meseria aceasta nu-l atrage. El tânjește după învățătură, insistând pe lângă părinți să-i îngăduie să-și continue studiile. La început părinții se împotrivesc, dar

În urma insistențelor foștilor săi dascăli și catiheți care îi cunoșteau râvna pentru învățatură și atașamentul față de biserică - de cântăreț în strană și în corul "Reuniunii române de cântări și muzică" - în cele din urmă cedează cu gândul, ca, după terminarea liceului, să urmeze studiile teologice pentru a deveni preot. Astfel, în anul școlar 1878/1879 se înscrie ca elev în clasa a V-a gimnazială. (7)

În acei ani, luptând cu greutate materiale, a căutat el însuși diferite resurse de venit pentru a se întreține la școală, meditănd elevi din clasele inferioare, iar peste vară lucrează ca scriitor în cancelariile cunoscuților avocați lugojeni Martinescu și Brediceanu. În aceste birouri - unde românii veneau la consultații nu numai în chestiuni avocațiale, dar și pentru sfaturi și îndrumări, în toate afacerile de ordin politic, cultural și bisericesc - a cunoscut mai îndeaproape lupta dusă de intelectualitatea română pentru emanciparea sa politică și culturală. În dorința de a face și el parte din rândurile acestei intelectualități se hotărăște să urmeze Facultatea de Drept. (8)

Încă de pe băncile liceului, pe când se afla în clasa a VI-a, conștient de necesitatea cultivării limbii materne, participă alături de alți colegi la înființarea societății de lectură secretă (neautorizată) a elevilor români de la gimnaziul din localitate, dotat cu o frumoasă bibliotecă din partea publicului român din Lugoj și din jur, în cadrul căreia, la început, îndeplinește funcția de bibliotecar, iar în ultimul an de gimnaziu pe aceea de președinte. (9)

După terminarea liceului și trecerea cu succes a examenului de maturitate (bacalaureat), cu toată opunerea părinților, care l-ar fi dorit preot, beneficiind de o bursă din Fundația lugojană "Ana Alexandrovici" (10) se înscrie la Facultatea de Drept din capitala Austriei, unde, în același timp, își face și stagiul militar. După doi ani de studii juridice în Viena, unul în Debrețin și altul în Budapesta, își trece examenul de doctorat în anul 1888.

Stagiul de avocat îl face în biroul lui Coriolan Brediceanu, iar după obținerea diplomei de avocat își deschide cancelarie avocațială în orașul natal, cu firma scrisă numai în limba română, ceea ce îi atrage în anul 1906 o sancțiune disciplinară din partea "Camerei avocaților" din Timișoara. (11)

Bine pregătit profesional și posedând și o temeinică cultură generală, se impune curând în rândul colegilor de bară, împrejurare ce explică prezența sa pe banca apărării în istoricul proces al "Memorandului", în care a figurat ca apărător al memorandistului Titus Mera.

Înregimentat încă de tânăr între luptătorii noștri de seamă din ultima decadă a secolului trecut, ia parte la toate mișcărilor noastre naționale, punându-și talentul, energia și cunoștințele în serviciul idealului național.

Activitatea pe teren politic și social, dr. George Dobrin a desfășurat-o în cadrul consiliului județean în tovărășia unora dintre cei mai aprigi luptători pe teren național din comitat, unde a angajat cu curaj și elan, lupta pentru mult dorita dreptate și egalitate cu națiunile privilegiate din monarhia austro-ungară de atunci, de care neamul nostru era privat de o stăpânire samavolnică și șovină.

Bărbații noștri politici, convingându-se de zădărnicia luptelor din parlament se văd constrânși să observe pasivitatea partidului și în alegerile parlamentare din anul 1901.

În consiliul fostului comitat Caraș - Severin declarația pasivității a fost făcută în ședința din 7/20 septembrie, într-un cadru solemn, de dr. George Dobrin, care, în finalul acestei declarații, releva: "... *poporul român dacă e și exclus din cadrele constituțiunii nu va renunța niciodată la drepturile neperitoare ale individualității sale naționale și nu va părăsi, din partea sa, baza legală, ci va rezista cu tenacitate până la inevitabilul bancrut (faliment) politic al acestui regim nefiresc, care mai*

devreme sau mai târziu, dar la tot cazul trebuie să urmeze." (12)

După abandonarea pasivității ca instrument de luptă politică a Partidului Național Român, în anul 1905, și după alegerea ca deputați în dieta din Budapesta a fruntașilor bănățeni Coriolan Brediceanu, dr. George Popovici, dr. Ștefan Petrovici și dr. Aurel Novac, în alegerile din anul 1906, dr. George Dobrin a rămas exponentul politic al partidului în consiliul județean. În acest an organizația județeană a partidului îi prezintă candidatura la funcția de vice - comite a județului. (13)

Cât timp a trăit Coriolan Brediceanu, viața noastră națională și politică din județ a fost dominată de această mare personalitate bănățeană. După încetarea sa din viață în anul 1909, dr. George Dobrin este ales în funcția de președinte al Comitetului Central al P.N.R. din județ (14), calitate în care a condus mai departe lupta din comitat pentru libertate națională și dreptate socială, fiind alături de dr. Valeriu Braniște, printre pușinii intelectuali români care au rezistat presiunilor guvernului Ștefan Tisza de a semna în anul 1917 "declarația de fidelitate" față de monarhia austro - ungară, cu tot riscul ce-l comporta o astfel de atitudine. (15)

Dotat de la natură cu calități artistice și cu o voce plăcută, încă de tânăr, s-a afirmat pe scena lugojeană ca declamator, actor diletant, cântăreț de operetă și membru activ al "Reuniunii române de cântări și muzică" de sub conducerea cehului Czeka, iar mai apoi a lui Vidu, în cadrul căreia a participat la concertele date de această prestigioasă reuniune.

Când s-a pus în repertoriu opereta "Crai Nou" de Ciprian Porumbescu, la 27 mai 1891, dr. George Dobrin a regizat-o, interpretând în același timp rolul lui "Moș Corbul". (16) Pentru activitatea deosebită desfășurată în cadrul acestei reuniuni de cântări și muzică, pe parcursul timpului, este ales în anul 1903 președintele ei, funcție onorifică pe care o deține până în anul 1907. (17) În această calitate organizează cu multă trudă participarea cântăreților bănățeni la expoziția jubiliară din 1906 la București unde, în Gara de Nord, în prezența oficialităților din România liberă, rostește un înflăcărat discurs în care releva între altele: "... am venit la voi cu drag, am venit ca să vă aducem cântarea prin care ne păstrăm limba. Căci noi nu cântăm ca să cântăm, ci ca să ne asigurăm existența neamului, ca să-i întărim puterea de existență." (18)

Participarea lugojenilor la această expoziție sub conducerea dr. George Dobrin și sub bagheta dirijorului și compozitorului Ion Vidu a constituit un triumf pentru reuniune, ca de altfel și pentru celelalte coruri bănățene, dând "un nou impuls mișcării corale din Banat." (19)

Dar activitatea sa pe teren cultural nu se oprește aici. Pe parcursul anilor a făcut parte din toate societățile cu caracter cultural a românilor din fosta monarhie austro - ungară, pe care le-a însuflețit și îndrumat cu toată vigoarea talentului și inteligenței sale. A făcut parte din comitetul de conducere a "Reuniunii de lectură din Lugoj", cunoscută mai apoi sub denumirea de "Casina română" de sub președinția lui Coriolan Brediceanu, din comitetul de conducere al "Societății pentru crearea unui fond de teatru român", din comitetul de conducere al "Astreii" despărțământul Lugoj ș.a.

Merită să mai fie subliniată și activitatea desfășurată în vederea reactivării "Reuniunii femeilor române" din Lugoj, după o perioadă mai lungă de stagnare, reușind să restabilească continuitatea ei, trecând-o în evidențele oficiale ale organelor publice. În calitate de secretar al acestei reuniuni a depus o activitate susținută pentru realizarea scopurilor ei și care constau în întreținerea unei cantine școlare pe seama elevilor români de la școlile primare din localitate (21), precum și în adunarea de fonduri în vederea înființării unei școli secundare de fete cu internat, după modelul celei din Arad. (22)

După încetarea apariției ziarului "Dreptatea" din Timișoara în anul 1898, câțiva entuziaști patrioți au pus baza în Lugoj unui nou organ de publicitate, care să corespundă cerințelor publicistice bănățene și să susțină politica Partidului Național Român pe baza programului din 1881. Acesta a fost ziarul "Drapelul" (1901 - 1918). Printre inițiatorii înființării lui, precum și printre intelectualii care au determinat pe eminentul publicist dr. Valeriu Braniște să preia conducerea ziarului, la loc de frunte se înscrie numele lui George Dobrin, care; la început a și finanțat întreaga întreprindere a "Drapelului", pentru ca în al șaptelea an al existenței sale să-l ia în regie proprie până ce-a trecut în administrarea lui Valeriu Braniște (23). Prin "Drapelul", la care au colaborat cele mai valoroase personalități, cum au fost Coriolan Brediceanu, dr. George Popovici, dr. Ștefan Petrovici, dr. George Dobrin, dr. Cornel Jurca, dr. Dimitrie Cioloca, dr. Mihail Gașpar, dr. Petru Barbu, dr. Avram Imbroane, Ioan Vidu etc. "... s-au împrăștiat timp de două decenii mii și mii de scânteii care au aprins în sufletele bănățenilor raze de lumină, au alimentat focul sfânt, dorul de libertate, pregătind succesiv și constant terenul pentru înfăptuirea unității noastre naționale." (24)

Fiu de meseriaș, dr. George Dobrin nu a rămas străin nici de necazurile și durerile acestei păături sociale, din rândurile căreia el însuși făcuse parte la un moment dat. Astfel, văzând decadența meseriașilor, ca urmare a dezvoltării industriei în Transilvania, inițiază înființarea "Asociației meseriașilor români din Lugoj" în scopul ajutării micilor meseriași ajunși în stare precară, asociație care ia ființă pe data de 11 noiembrie 1901, având printre membrii comitetului, alături de dr. George Dobrin, pe dr. Cornel Jurca, avocat, Vasile Iorga, măestru argășitor, Vasile Jugănar, tipograf ș.a. (25)

Dr. George Dobrin a avut o activitate bogată și pe teren școlar confesional. A făcut parte din comitetul "Reuniunii învățătorilor români gr. or. din județul Caraș - Severin" (26), calitate în care s-a ocupat intens de soarta școlilor noastre populare luptând prin presă și în cadrul "congregației comitatense" (consiliul județean) împotriva tendințelor guvernelor de la Budapesta de a le maghiariza (27). Între realizările sale mai de seamă în acest domeniu, merită să fie evidențiată activitatea depusă, alături de protopopul dr. Geroge Popovici și de dr. Valeriu Braniște, la edificarea în anii 1910 - 1912 a școlii confesionale ort. române cu un etaj din preajma bisericii cu hramul "Adormirea Maicii Domnului", pe terenul vechii școli și în care urma să fie amplasată o proiectată școală civilă de fete. (28)

Șchițarea biografiei acestei personalități de elită din trecutul Lugojului ar rămâne deficitară dacă nu s-ar evidenția activitatea pe care a desfășurat-o pe teren bisericesc, activitate care este tot atât de mare și tot atât de importantă ca și aceea desfășurată pe teren național și cultural.

Crescut în preajma stranei și convins de marele rol pe care Biserica Ortodoxă Română l-a avut în toate vremurile în istoria neamului nostru, dr. George Dobrin a rămas până la sfârșitul vieții sale profund atașat Legii străbune. Încă de la început și până la adânci bătrânețe a făcut parte din comitetul paroh al Lugojului, din sinodul diecezan al Caransebeșului, precum și din Congresul Național Bisericesc din Sibiu (29), organisme în cadrul cărora a militat pentru autonomia bisericească, pentru păstrarea caracterului național al Bisericii, precum și pentru respectarea adevăratului constituționalism în toate manifestările noastre bisericesti. O vastă corespondență cu ierarhii Bisericii noastre confirmă interesul pe care l-a manifestat față de problemele majore bisericesti. (30)

Devenind vacant scaunul episcopesc al Caransebeșului, în urma morții episcopului Popea, după două alegeri neconfirmate de Coroană, la intervenția guvernului de la Budapesta (31), dr. George Dobrin, în urma unor consfătuiri cu

deputații lugojeni din sinodul diecezan al Caransebeșului - dr. George Popovici, dr. Ștefan Petrovici, dr. Valeriu Braniște, dr. Petru Barbu ș.a. - se deplasează la Sibiu pentru a stăruie pe lângă profesorul de teologie dr. Miron Cristea să accepte candidatura pentru scaunul episcopesc al Caransebeșului. Discuțiile s-au purtat în casa lui Tiberiu Brediceanu și au avut drept rezultat final alegerea lui Miron Cristea de episcop al Caransebeșului, în anul 1909. (32)

În Lugoj există un obicei ca de sărbătorile Paștilor, după oficierea serviciului divin din noaptea Învierii, credincioșii să meargă la cimitir cu lumânările aprinse, ca să ducă flacăra Învierii la mormintele celor dragi. Acest frumos obicei datează din anul 1910 și el se datorește tot dr. George Dobrin, care împreună cu dr. Ștefan Petrovici, dr. Cornel Jurca și dr. I. Florescu au plecat de la slujba Învierii la mormintele lui Coriolan Brediceanu, Constantin Rădulescu, Victor Vlad - Delamarina, Ion Popovici Bănățeanul ș.a. (33)

După proclamarea Unirii, dr. George Dobrin organizează cu multă însuflețire primirea armatelor române în Lugoj, în ziua de 24 iulie 1919, conduce delegația românilor bănățeni în vara anului 1919 la Bichiș - Ciaba pentru a fi prezentată conducătorilor statului român și nu ezită să primească însărcinarea importantă în același timp și extrem de dificilă de a fi, în anul 1918, întâiul prefect român al istoricului județ Caraș - Severin, de a "*mobiliza toate conștiințele românești și de a le da directivele cele mai sănătoase pentru noua viață românească de pe aceste meleaguri bănățene.*" (34)

Dr. George Dobrin încetează din viață la data de 6 iulie 1952, la vârsta de 92 de ani. Lugojenii cu un adânc omagiu și postumă recunoștință a muncii depuse pe pământul național, cultural și bisericesc, i-au așezat osemintele în cripta de sub capela din cimitirul ortodox, alături de Eftimie Murgu, Coriolan Brediceanu, Valeriu Braniște, dr. Petru Barbu și mai recent Tiberiu Brediceanu.

Cu dânsul s-a stins un om integru, care "*... timp de cinci decenii a fost, prin excelență, un luptător energic și hotărât, un apărător și sprijinitor al poporului și al tuturor instituțiilor noastre naționale ...*" (35) și căruia soarta i-a hărăzit fericirea să salute, în calitate de primul prefect al județului Caraș - Severin, intrarea trupelor române în Banat.

Note

1) Dr. Aurel Peteanu, "D-l Dr. George Dobrin a împlinit vârsta respectabilă de 80 ani", în revista "Primăvara Banatului" din Lugoj, nr. 4 din 30 aprilie 1942.

2) Informații primite de la Dimitrie Lupea și d-na Olimpia Ciobanu, profesoară pensionară, trănepoți de frate și soră a dr. George Dobrin. A se vedea și: D. Vatamaniuc, "I. Popovici Bănățeanu", București, 1959, p. 8.

3) Dr. Ion Rusalin, "Tinerețea și raporturile dr. George Dobrin cu părinții", manuscris, în posesia preotului Vasile Muntean din Lugoj.

4) Vasile Dobrin a fost ani îndelungați prim - epitrop al Parohiei ortodoxe române din Lugoj.

5) Dintr-o statistică publicată în ziarul "Drapelul" nr. 1/1902, reiese că în Lugoj, pe la sfârșitul secolului trecut și începutul veacului nostru, se confecționau aproximativ zece mii de cojoace de către cei 67 cojoacari, revenind un câștig mediu pentru fiecare de aproximativ 300 coroane anual, sumă care de abia putea acoperi minimum de existență pentru o familie modestă. Ca date comparative menționez că în anul 1894 salariul unui învățător confesional român de la sate era de 600 coroane plus locuință și lemne, a unui notar cercual de 1.200 cor. anual, locuință, lemne și taxele prescrise pentru lucrări, iar a unui "comite suprem" (prefect de județ) era de 10.000 cor. anual. (Ziarul "Dreptatea" din Timișoara, nr. 240, 204 și 242/1894).

6) Dr. Ion Rusalin, o.c.

7) Ibidem.

8) Ibidem.

9) Rodica Vița, Documente privind activitatea din perioada 1880 - 1884 a "Societății de lectură a studenților Arhigimnaziului Lugojului, în "Mehedinți - istorie și cultură" 1979, p. 97 - 100. Arhiva acestei societăți se află în prezent în posesia Muzeului de istorie a municipiului Lugoj.

10) Pe tot timpul studiilor universitare, dr. George Dobrin a beneficiat de o bursă de 125 florini anual din fundația lugojeană "Ana Alexandrovici" și de asemenea de o bursă de 400 florini din fundația "Emanoil Gojdu" (dr. V. Lăzărescu, "Contribuții lugojene la ridicarea în Banat a unei intelectualități române", manuscris; I. Georgescu, Fundația "Emanoil Gojdu" în slujba studenților și elevilor români din Austro - Ungaria, în "Studii" revistă de istorie, nr. 27/1973, pp. 358 și 364.

11) Ziarul "Drapelul" din Lugoj nr. 25/1906. Alături de dr. George Dobrin au mai fost acționați în judecată disciplinară pentru aceeași faptă și colegii săi dr. Ștefan Petrovici și dr. Cornel Jurca. În fața Comisiei de disciplină a Camerei avocaților din Timișoara au fost apărați de Coriolan Brediceanu.

12) "Drapelul" nr. 72 din 9 septembrie 1901, apud dr. Aurel E. Peteanu, "Din galeria marilor dispăruți ai Banatului, Coriolan Brediceanu", Lugoj, 1935, p. 44.

13) "Drapelul" nr. 110 din 18 septembrie 1906.

14) Dr. Valeriu Braniște, "Amintiri din închisoare", Ed. Minerva, 1972, p. 441; "Drapelul" nr. 21 și 26/1913.

15) Dr. Valeriu Braniște, o. c., p. 441.

16) Dr. Ioan Rusalin, o. c. ms.; I. Stratan, "Corul Ion Vidu din Lugoj", Timișoara, 1972, p. 51 și 64.

17) Ion Stratan, o. c., p. 174.

18) "Drapelul" nr. 96 din 2/15 septembrie 1906, p. 2.

19) Ion Stratan, o. c., p. 67.

20) "Drapelul" nr. 105/1904, nr. 119/1913 și nr. 120/1913.

21) Dr. V. Braniște, o. c., p. 443 - 444. Reuniunea femeilor române din Lugoj a luat ființă în anul 1863, fiind a doua ca vechime după aceea din Brașov. Printre obiectivele urmărite de această Reuniune a fost și acela de a servi masa gratuit elevilor lipsiți de mijloace de la școlile populare românești din Lugoj.

22) În scopul înființării unei școli secundare de fete cu internat în Lugoj, Reuniunea femeilor a alocat din fondurile ei, în anul 1913, suma de 3.000 coroane ("Drapelul" nr. 50/1913).

23) Dr. Aurel E. Peteanu, o. c., p. 46; dr. Valeriu Braniște o. c., p. 46, 126 și 416.

24) Dr. Aurel E. Peteanu, Prof. Valeriu Braniște, Lugoj, 1938, p. 17.

25) "Drapelul" nr. 91 din 14 decembrie 1901 și nr. 1 și 3/1902.

26) Dr. I. Rusalin, o. c., ms.

27) "Drapelul" nr. 91/1901 și nr. 1 și 2/1902 etc.

28) Pentru a preveni o eventuală transformare a școlii confesionale ortodoxe române în școală de stat, la inițiativa și cu concursul dr. George Dobrin s-a reușit - înainte de edificarea școlii - operarea în cartea funciară a rectificării denumirii terenului din "Schul - fond" (fond școlar) în "fond bisericesc".

29) Dr. George Dobrin, în anul 1932, la vârsta de 72 de ani, încă făcea parte din rândul deputaților Congresului Național Bisericesc, iar la aceea de 80 de ani din consiliul parohial, consiliu care a hotărât și realizat restaurarea Bisericii cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" din Lugoj.

30) O confirmare a acestui fapt îl constituie și următoarea scrisoare primită din partea patriarhului dr. Miron Cristea, pe care, pentru valoarea sa documentară o redăm în întregime: "Iubite amice! Am primit scrisoarea Ta și mă bucur, că dai din când în când semne de viață spre centru. Dar nu înțeleg la ce Te gândești, când spui "că se intenționează și în biserică o "centralizare" mai mare. Eu nu știu nimic de asemenea proiecte. Din contră, la noi se menține în măsură destul de largă autonomia eparhiilor, măcar n-ar strica deloc, ca să fie mai intimă legătura cu centrul, respectiv centrul să poată da directive mai concrete și spre periferie. La noi d. e. patriarhul nici barem în mod platonice nu se pomenește în biserică la sfintele slujbe, spre a se da expresie mai vădită unității bisericești sau sufletești a neamului. Doresc bine și sănătate. București, Dec. 1937. Amic (ss.) Miron "Originalul scrisorii se află în posesia autorului.

31) În anul 1908, murind episcopul Caransebeșului, Nicolae Popea, deputații eparhiali l-au ales episcop pe arhimandritul Filaret Musta, alegere neconfirmată de Coroană la intervenția guvernului din Budapesta. A urmat a doua alegere în persoana protosinghelui Traian I. Budescu, care a avut aceeași soartă. Contracandidat în alegeri a fost profesorul dr. I. Olariu, susținut de partidul guvernamental în frunte cu C-tin Burdea (dr. Valeriu Braniște, o. c., p. 454 - 455).

32) Dr. I. Rusalin, o. c., ms.

33) Ibidem.

34) Dr. Aurel Peteanu, o. c., p. 4.

35) Dr. Aurel Peteanu, o. c., p. 1 - 2; Gh. Luchescu, lucr. cit., p. 22 - 23, 33, 80, 118, 131, 138, 203.

DR. AUREL MANIU (1833 - 1894)

Printre personalitățile mai renumite ale Banatului din jurul anilor 1860 - 1870, Alois Vlad de Seliște, fost deputat în parlamentul din Budapesta, într-o lucrare a sa îl menționează și pe lugojanul dr. Aurel Maniu (1).

Descendent dintr-o familie de români înnobilați, Aurel Maniu, fiul preotului Pavel Maniu de Recașd, vicar protopopesic și asesor consistorial, s-a născut la Lugoj în 13 martie 1833 (2).

După absolvirea studiilor gimnaziale, a Facultății de Drept și luarea doctoratului cu o teză ce a stârnit admirație pentru cunoștințele sale juridice, a fost numit în anul 1859 notar public în Lugoj, post pe care îl părăsește un an mai târziu pentru a intra în administrația județului Caraș ca vice-notar și apoi ca proto-notar (3).

În anul 1861, în fruntea județului Caraș, cu sediul la Lugoj, a fost numit comite suprem (prefect) Emanoil Gojdu. La banchetul oferit cu ocazia instalării sale, întreaga asistență a intonat melodia "Deșteaptă-te române", după care Gojdu a rostit următoarele cuvinte rămase memorabile: "Fraților! Ați auzit cântarea "Deșteaptă-te române"! Aceasta să fie și rugăciunea de dimineață când vă sculați și seara când vă culcați" (4). Cu acest prilej populația locală i-a făcut o manifestație de simpatie la care Aurel Maniu a rostit o cuvântare însuflețită, pătrunsă de un profund sentiment național. "Atunci - spune Elie Trăilă, biograful său, - am auzit de la dânsul ce înseamnă tricolorul românesc: roșu simbolizează jertfa de sânge, iar galbenul și vânătul (albastrul) dorința românului de a trece prin foc și apă" (5).

Sesizând aspirațiile poporului, Emanoil Gojdu a acționat în direcția introducerii limbii române ca limbă oficială în afacerile interne ale comitatului (6). "Determinațiunea" congregației comitatense (a consiliului județean) din septembrie 1861, referitoare la folosirea limbii române în comitatul Caraș - se spune în "Enciclopedia Română" a lui C. Diaconovici - este "elaboratorul doctorului Aurel Maniu și a protonatorului Alois Vlad de Seliște" (7).

În același an, 1861, Aurel Maniu se dedică avocaturii, an în care a fost ales deputat în dieta din Budapesta, în cercul electoral Făget, care îl va realege și în anii 1865 și 1869 (8).

"În ziua deschiderii parlamentului - scrie Teodor Păcățean - românii au reușit să aibe în Casa Magnaților trei reprezentanți, dintre care Gojdu a fost ales secretar de ședință, iar în dietă... buni și răi 18 deputați, dintre care numai 11 au fost credincioși întru toate steagului național pe care l-au apărat cu energie și curaj, făcându-se vrednici de recunoștința generală a românilor de la care au primit frumosul și binemeritul titlu de "anteluptători naționali", eternizați fiind toți

într-un tablou făcut pe vremea aceea. " Între acești unsprezece figurează și numele doctorului Aurel Maniu (9).

Ca deputat dietal, în decurs de aproape zece ani, Aurel Maniu a fost apărătorul viguros al cauzelor și intereselor naționale și al bisericii noastre străbune, fapt ce se desprinde din discursurile sale reproduse în publicațiile vremii.

Încă de la începutul sesiunii parlamentare, el a luat cuvântul în sprijinul validării mandatelor deputaților români Vincențiu Babeș și Ioan Popovici Desseanu, precum și în legătură cu adresa de răspuns la rescriptul împărațesc privind problema națională, declarând în ședința din 7 iunie 1862 " *...Poporul român a fost expus de secole celor mai mari asupriți în patria aceasta atât politicește cât și bisericicește. Limba i-a fost eliminată și din bisericile și școlile sale, ba chiar și arhieriei săi erau luați dintre străini. Și totuși, în contra acestora, a fost în stare să-și conserve limba și obiceiurile cu atâta fidelitate, încât acelea și-au păstrat până astăzi originea lor română - o împrejurare care poate fi atribuită numai alipirii românului la naționalitatea sa. Ca fiu credincios acestui popor român, însuflețit pentru naționalitatea sa, care împart cu el bucuriile și durerea, care-i cunosc modul de gândire, vederile, literatura și oamenii populari, mărturisesc că-mi țin de datorință să declar că poporul acesta român... e gata să se apere și să conserve constituția... numai să nu ceară nimeni de la el ca să se înstrăineze de la naționalitatea sa. Noi suntem convinși că prin rezolvarea chestiei naționale pe baza perfecte egalități de drepturi, nu vine jertfit nici un interes...*" (10).

În sesiunea parlamentară 1865 - 1868, deputații români din Transilvania și Banat s-au constituit într-un club parlamentar separat, alegându-și președinte pe Antoniu Mocioni, iar secretar pe Aurel Maniu, care, fiind cel mai tânăr dintre deputați, colegii îi ziceau "copilul Banatului". În această calitate, Aurel Maniu s-a remarcat în cadrul lucrărilor privind elaborarea proiectului de lege asupra naționalităților. Clubul și-a stabilit ca bază a programului național " *... eluțarea drepturilor naționale pe baza egalei îndreptățiri cu celelalte naționalități precum și solidaritate cu sârbii în chestia națională*" (11).

Aurel Maniu a fost și un viguros luptător pentru separarea ierarhică. Încă de când ocupa funcția de proto notar al comitatului Caraș, a desfășurat o vie activitate în această direcție. În anul 1861, când românii au ridicat problema despărțirii ierarhice, după decesul patriarhului Iosif Rajacici, din încredințarea adunării bisericicești lugojene, el a redactat împreună cu colegii săi Filip Pascu, Iulian Ianculescu și Atanasie Marienescu, o petiție către împărat în care se cerea separarea celor două Biserici și înființarea unei mitropolii pentru toți românii din monarhia austriacă. Petiția a fost încredințată de aceeași adunare unei delegații formate din Antoniu Mocioni, Filip Pascu și Constantin Udria, spre a fi prezentată împăratului (12).

Eforturile sunt continuate și în anii următori (1864-1865), când a luat parte în calitate de secretar al "corpului reprezentativ român" prezidat de mitropolitul Andrei Șaguna, la comisia mixtă privind separarea averilor bisericicești (13) și când, în calitate de deputat, a participat, în sesiunea parlamentară 1865-1868, și la dezbaterile legii de despărțire ierarhică, rostind o cuvântare documentală în care spusese: " *Atunci când ministerul și parlamentul voește să asigure prin legea de pe tapet drepturile care pe baza canoanelor (revin) complet bisericii gr. or. române, nu a fost și nu poate fi alt scopul, decât de a face dreptate. Sunt dator ... să scot la iveală nu numai că nu corespunde acestui nobil scop, dar după părerea mea formează chiar contrariul*" (14).

Odată cu separarea ierarhică, ia ființă și dieceza română a Caransebeșului în fruntea căruia a fost numit ca episcop Ioan Popasu. La festivitatea publicării

diplomelor împărătești și la instalarea noului episcop român, Aurel Maniu a rostit o cuvântare din care reproducem următorul fragment, care ilustrează pregnant atașamentul său față de Biserica noastră străbună: "...Dacă răsfoim istoria specială a românilor..., noi nu vom afla alt eveniment mai epocal în viața lor decât reactivarea prea înalt concesă a Mitropoliei naționale pentru românii de religie ortodoxă orientală din Ungaria și Transilvania. Asemenea între multe și mărinimoase acte... cu greu va fi unul, care să fi fost consacrat unei cauze mai drepte, mai dorite, așteptate și apărate cu atâta perseverență - putem zice de secole - precum a fost restaurarea Mitropoliei noastre naționale.

În această epocă de tristă memorie în care românii erau desbrăcați de toate drepturile politice providența divină le mai lăsase Biserica cu administrațiunea liberală constituțională ca un scut și acoperământ al conservării proprii. Dar de un secol și jumătate, românii erau lipsiți și de acest unic scut ce-l mai aveau. Cu toate acestea, ei nu au disperat. Singur acest fapt dovedește vitalitatea românilor, dar faptul amintit totodată ne face să înțelegem bucuria cea mare, cea sinceră și generală ce o a simțit și o a manifestat tot românul cu ocazia publicării prea înaltului autograf din 24 decembrie 1864" (15).

Aurel Maniu a desfășurat o activitate remarcabilă pe teren bisericesc, atât în cazul sinoadelor cât și a primului congres național bisericesc, în calitate de deputat.

În anul 1870 a fost numit consilier la Tabla regească din Pesta, post pe care nu l-a ocupat, fiind trimis în misiune diplomatică. Din relatările unor contemporani reiese că el a fost acela "...prin a cărui tact și prudență s-au legat convențiile cu Țara Românească ale monarhiei austro-ungare" (16).

Dr. AUREL MANIU

(1833 - 1894)

Cinci ani mai târziu - în anul 1875 - a fost numit notar public al districtelor Oravița și Sasca, post pe care l-a deținut până la sfârșitul vieții.

Din unele relatări apărute în presa vremii (17) reiese că Aurel Maniu era un om energetic, muncitor și iubitor de dreptate gata să-și dea concursul la toate acțiunile românești, căutând însă întotdeauna linia modestă atât în viața politică cât și în cea practică. Casa sa din Oravița era deschisă tuturor românilor necăjiți și descurajați, căutând să-i ajute și să-i încurajeze moral și material "...dar așa ca nimeni să nu știe". Și tot lui i s-a datorat crearea "Băncii poporului român" (18).

Aurel Maniu a continuat și la Oravița să se intereseze îndeaproape de treburile bisericești, atât în calitate de membru al Comitetului parohial, cât și în calitate de "fisc" (avocat) al diecezei Caransebeșului.

Aurel Maniu a decedat în 28 ianuarie 1894, fiind înmormântat în cimitirul din Oravița. Conform ultimei dorințe, pe data de 25 ianuarie 1896, rămășițele pământești i-au fost transportate și reînhumate în Cimitirul ortodox român din Lugoj, în cripta zidită de soția sa Hermina Maniu, cunoscută în mediul local pentru eforturile desfășurate pe teren social și cultural (19).

Note

- 1) Alois Vlad de Seliște A roman Nép ügye Lugojon, p. 175, după Bogdan Duică, "Eftimie Murgu", București, 1937, p. 211.
- 2) Protocolul botezătorilor pe anii 1832-1842, fila 63, p. 66; în Arhiva parohiei ort. rom. din Lugoj.
- 3) C. Diaconovici, "Enciclopedia Română" vol. III, Sibiu, 1904, p. 192.
- 4) Coriolan Brediceanu, "Reminescențe pentru istoria Reuniunii române de cântări și muzică din Lugoj până la Ion Vidu", Ed. a II-a Lugoj, 1942, p. 11.
- 5) Ilie Gropșeanu, "Dr. Aurel Maniu", în rev. "Cercul juridic bănățean", nr. 11/1937.
- 6) Teodor Păcățean, "Cartea de Aur", Vol. II, ediția a II-a, Sibiu, 1904, p. 531, 532.
- 7) C. Diaconovici, o. c., p. 192.
- 8) La consfătuirea națională din Timișoara, pregătitoare pentru alegerile dietale din 1869, în cadrul căreia Alexandru Mocioni a ridicat problema înființării unui partid național independent cu participanți înscriși numai în această facțiune și cu un program politic național bine stabilit, dintre cei 15 oratori, șase au combătut punctul de vedere susținut de adepții acestei orientări, luând poziție pentru partidul "deak-ist". Între aceștia se numără și Aurel Maniu, care în alegerile ce au urmat în anul 1869 a fost ales deputat în cadrul acestui partid. Printre fruntașii români din cadrul partidului "deak-ist", care au obținut mandat de dietă, se mai numărau: George Ioanovici, secretar de stat, în cercul Boeșei; Mișon Romanul, în cercul Chișinăului și Alois Vlad de Seliște în cercul Zorlențului Mare. Deși acești deputați erau "deak-iști", pentru orientarea lor națională fuseseră denumiți "deako-români" ("Drapelul" nr. 53, 54, 55/1909).
- 9) Teodor V. Păcățean, o. c. vol. II, pag. 313-314 și 370-371 (Iată și numele celor 11 deputați: Vincentiu Babeș, Vasile Buteanu, Vichente Bogdan, Gavril Mihali, Filip Pascu, George Popa, Aurel Maniu, Sigismund Popovici, Alois Vlad, Ioan Popovici Desseanu și Iosif Pap.
- 10) T. V. Păcățean, o. c., Vol. II, p. 313-314, 370-371 și 385-387.
- 11) Ibidem, vol. IV, p. 14.
- 12) Arhiva protopopiatului Lugoj, Protocolul ședințelor adunărilor com bis f. 134-135, apud I. D. Suci, "Monografia Mitropoliei Banatului", Timișoara, 1977, p. 181.
- 13) Acte oficiale privitor la înființarea Mitropoliei gr. răsăritene a românilor din Transilvania, Ungaria și Banat, Sibiu, 1867, p. 23-113.
- 14) T. V. Păcățeanu, o. c. Vol. IV, p. 243-247.
- 15) A. Ghidiu și Iosif Bălan, "Monografia orașului Caransebeș", Caransebeș, 1909, p. 134-137.
- 16) Ioan M. Roșu, Discurs ținut la înmormântarea lui Aurel Maniu, în "Foaia Diecezană", Caransebeș, nr. 5/1894.
- 17) Rev. "Familia" nr. 8, p. 85-86 din 4 martie 1894; ziarul "Progresul", Oravița nr. 15/1907, după Ilie Gropșeanu, art. cit.
- 18) Ioan M. Roșu, Discurs, "Foaia Diecezană", nr. 5/1894.
- 19) Hermina Maniu a fost ani îndelungați vicepreședinta "Reuniunii femeilor române" din Lugoj, calitate în care s-a îngrijit de soarta elevilor săraci de la școlile române primare din localitate, făcând ea însăși danii, an de an, pe sesama acestor elevi ("Drapelul" nr. 1/1908 și nr. 7/1913). În anul 1911, pe cheltuiala ei a ridicat în curtea bisericii o fântână "arteziană" spre uzul elevilor școlii gr. ort. române și a credincioșilor ei. Merită să mai fie menționat și faptul că pentru contribuția substanțială acordată în scopul zidirii bisericii comunității române din Viena a fost aleasă "...membră pe viață a societății pentru zidirea bisericii și crearea comunității bisericești din Viena" ("Drapelul" nr. 9/1913).

ALEXANDRU NEDELCU*

(1819 - 1886)

În mijlocul cimitirului ortodox român din Lugoj, cimitir istoric, se înalță o mică bisericuță, căreia lugojenii îi zic "capelă", care adăpostește în despărțământul de la subsol rămășițele pământești a unora dintre cele mai reprezentative personalități bănățene, luptători pentru emanciparea națională și socială a românilor din fosta monarhie austro - ungară, împrejurare pentru care pe drept cuvânt poate fi considerată ca un mic "Panteon" lugojan.

Bisericuța care poartă hramul "Sf. Împărați Constantin și Elena" este ctitoria maestrului frânghier Alexandru Nedelcu, care deși stabilit cu domiciliul în capitala Ungariei, în Budapesta, a rămas toată viața atașat neamului său și orașului său natal, testându-și - cu puțin timp înaintea morții sale - întreaga sa avere Bisericii ortodoxe române din Lugoj pentru o fundație cu un profund caracter social, care să poarte numele de "Fundația Alexandru și Ana Nedelcu" și de care să beneficieze fiii lugojenilor, îndeosebi cei care îmbrățișează meseriile, comerțul și industria, ramuri de activitate în care noi românii eram deficitari.(1)

Descendent dintr-o familie de aromâni stabiliți în Lugoj, Alexandru Nedelcu s-a născut la data de 23 mai 1819. (2) Tatăl său, Theodor Nedelcu, împreună cu bunicul său Damaschin Nedelcu, ambii de profesie căldărași, au fost principalii conspiratori ai Societății secrete lugojene "Constituția" (3), descoperită de autoritățile cezaro - crăești în luna decembrie 1830, societate antifeudală, care urmărea "... să răspândească în rândurile populației din Banat ideile revoluției burgheze din Franța de la 1830 ..." (4), iar pe de altă parte "... să rupă lanțurile sclavismului prin care se tindea la desnaționalizarea noastră a românilor prin ierarhia bisericească dominatoare pe atunci". (5) Întemnițat împreună cu ceilalți membri ai numitei societăți, Theodor Nedelcu moare în închisoare înainte de judecarea procesului. (6)

Rămas orfan de tată și fără avere, Alexandru Nedelcu, pe atunci de 12 ani, e dat de mama sa, Marița, să învețe meseria de frânghier. Promovat "calfă" / sodal / în anul 1837 pornește, conform obiceiului vremii în "vandră" (7) prin Europa, pentru a se perfecționa în meseria sa. Din vizele puse pe cartea sa de vandră / Wandderbuch / - care servea posesorului ei de certificat de pregătire profesională și pașaport de călătorie prin țară și străinătate, și care trebuia vizată în fiecare oraș și târg în care căuta de lucru sau se stabilea temporar - reiese, că în intervalul de la 14 iunie 1837 când a pornit în "vandră" și până la data de 2 aprilie 1843, când s-a stabilit definitiv în Budapesta, a străbătut pe jos cu "bâta de vandră" următoarele orașe din

Ungaria, Austria, Statele germane, Elveția și Olanda : Timișoara, Budapesta, Viena, Passau, Nürnberg, Wörtzburg, Offenbach, Mannheim, Freiburg, Briscen, Sterzingen, Insbruch, Donauwörth, Nürnberg, Chemnitz, Dresden, Leipzig, Magdenburg, Hanover, Bremen, Hamburg, Kiel, Copenhagen, Dasfow, Lübeck, Schwerin, Butzov, Neubrandenburg, Neustrelitz, Berlin, Frankfurt, Neisse, Olmütz ...

Și lucrând în atelierile de frângherie a unor meseriași din apusul Europei a ajuns la concluzia că *"munca și numai munca adună avuție și ridică cultura popoarelor"*. (8) Și după șase ani de peregrinări prin atâtea orașe și țări, bine pregătit profesional, cu sprijinul fratelui mai mic al tatălui său, Dimitrie Nedelcu, profesor de stomatologie la Facultatea de Medicină din Budapesta (9), își deschide atelier de frângherie în Budapesta, în anul 1843, an în care se și căsătorește cu Ana, născută Hauptman.

Și sărac fiind s-a pus pe lucru și muncind împreună cu soția sa, o femeie devotată și muncitoare, și-au agonisit o frumoasă avere materială în imobile, acțiuni și bani în numerar, evaluată la timpul său la suma de 110.000 coroane v.a. / valută austriacă /, pe care în anul 1883 au testat-o Bisericii ortodoxe române din Lugoj pentru o fundație care să le poarte numele și din venitele căreia 5% să se întrebuințeze pentru spese administrative și de susținere a fundației; 50% să se împartă anual unor perechi de tineri însurăței lipsiți de mijloace, de naționalitate română și de religie gr. or., care duc o viață nepătată, dovedesc un trecut frumos și de la care se așteaptă că vor întemeia o familie onestă - care îmbrățișează meseriile, comerțul sau industria și chiar agricultura - în sume variind între 500 florini și 1000 florini v.a.; 15% ajutoare săracilor de naționalitate română, care au sărăcit fără vina lor și nu-și pot întreține familia; 5% ajutoare cerșetorilor din orașul Lugoj fără considerare de religie și naționalitate, ajutoare care să li se distribuie de ziua morților; 5% să se capitalizeze în scopul înființării unei "Fundații orfanale Alexandru și Ana Nedelcu" până ce se va putea ridica și susține în Lugoj un institut de orfani, iar 20% să se capitalizeze ca fond neatacabil / de rezervă / pe o perioadă de 100 de ani, când și această sumă va servi scopurilor de mai sus.

Testamentul autentic redactat în Budapesta la data de 22 februarie 1883, în prezența martorilor dr. Atanasie Marienescu și Silviu Suci, a fost trimis sigilat Comitetului parohial ort. rom. din Lugoj însoțit de o scrisoare emoționantă și plină de compasiune pentru poporul român și concetățenii săi lugoieni, scrisoare prin care făcea cunoscut că atunci când s-au gândit ca avuția lor să o testeze tinerimii române din Lugoj și să o încredințeze *"... mâinilor și sufletelor ..."* membrilor acestui comitet, au făcut-o *"... în speranța și cu încrederea că și membrii Comitetului parohial sunt la fel de însuflețiți pentru progresul națiunii și că vor lucra cu toată competența și cu toată dreptatea ca ajutoarele să fie acordate celor mai bine meritați."*

Fundația "Alexandru și Ana Nedelcu" a funcționat începând cu anul 1886 și până în anul 1918, contribuind în bună măsură la ridicarea în Lugoj a unor iscusiți meseriași și comercianți - domenii de activitate acaparate începând cu finea secolului al XIX-lea de străini - precum și de alinarea unor obidiți ai vieții. Dar această fundație a mai contribuit și la o altă realizare de seamă a lugoienilor. Cu suma de 20.000 florini v.a. împrumutați de parohia lugojeană din această fundație, s-a ridicat - din inițiativa lui Coriolan Brediceanu, președintele Comitetului parohial - clădirea "Concordia" proprietatea bisericii ort. rom. din Lugoj, una din cele mai mărețe realizări lugojene *"... citadelă neînvinsă a românismului bănățean, cu vestita sa "Masa Poganiilor" focare ale spiritualității lugojene, datorită cărora Lugojul a cucerit și deținut până la Unire drapelul politic cultural și social al întregului Banat."* (10)

Autorii susmenționatei fundații au mai inserat la pct. 1 lit. a/ și pct. 5 din testamentul lor dorința de a fi înmormântați în Lugoj, parohia urmând să le ridice un monument funerar / o criptă / prevăzută cu o cruce masivă de granit.

Coriolan Brediceanu, care se înrudea cu familia Nedelcu după soacra sa, Paulina Rădulescu, soția avocatului Constantin Rădulescu, de mai multe ori primar al Lugoșului, în calitate sa de președinte a Comitetului parohial, a luat inițiativa ca în locul criptei prevăzute în testament să ridice în mijlocul cimitirului o bisericuță prevăzută cu despărțăminte - cripte - la subsol, în care să depună rămășițele pământești ale fondatorilor, atunci când vor deceda, precum și a unor personalități cu merite deosebite pe teren național, social, cultural și bisericesc școlar.

Această inițiativă a sa a fost discutată și dezbătută în ședința din 19 iunie 1883 a Comitetului parohial în prezența fondatorului Alexandru Nedelcu, care cu această ocazie și-a luat angajamentul ca să contribuie la rândul său cu suma de 1.000 florini v.a. la edificarea ei. În aceeași ședință Comitetul parohial ținând seama de sprijinul material oferit de Alexandru și Ana Nedelcu la ridicarea acestei bisericuțe, precum și de meritele deosebite ale soților Nedelcu privind înființarea fundației amintite au hotărât să-i declare ctitorii acestui lăcaș de rugăciune.

Zidirea bisericuței a costat suma de 2.302 florini v.a. fiind terminată în anul 1883, când conducerea parohiei a încredințat facerea "templei" sculptorului Basilu Hosida de Moiseni pentru suma de 425 florini. În anul 1884 acest mic lăcaș de rugăciune a fost dotat cu clopote, dintre care unul a fost dania fostului primar din timpul revoluției de la 1848, Constantin Udria. Iconostasul a fost pictat de pictorul iconograf Deleomini, în anul 1886. Ctitorii au mai înzestrat bisericuța cu "... o candelă prețioasă de argint". (11)

Alexandru Nedelcu, deși un simplu meseriaș fără carte / fără studii / a fost un om cult, un autodidact, mereu dornic de cunoaștere și instruire. Pe parcursul timpului și-a format o bibliotecă cu cărți din diverse domenii, pe care în anul 1885 a donat-o bisericii ortodoxe române din Lugoj, bibliotecă despre care Coriolan Brediceanu afirma în cadrul Comitetului parohial din 2 februarie 1885 "... că e de o deosebită valoare." Din catalogul întocmit de avocații dr. Ștefan Petrovici și Iulian Ianculescu, membri ai Comitetului parohial, catalog ce ni s-a păstrat, reiese diversitatea preocupărilor intelectuale ale acestui meseriaș de origine lugojeană, abonat la revistele "Transilvania", "Federațiunea", "Albină" și "Familia".

Biblioteca, din care o bună parte se mai păstrează și astăzi, conține 135 titluri în 285 volume, toate legate în pânză și piele, cărți din diverse domenii: beletristic, istoric, politic, teologic, medical și științele naturii, editate între anii 1830 - 1884 în limbile română, germană și maghiară.

Merită să mai fie menționat și faptul că Alexandru Nedelcu a fost și membru fondator al "Asociațiunii transilvane române" / Astra / cu o contribuție de 210 florini. (12)

Această pasiune pentru cunoaștere, pentru instruire "funierul" Nedelcu a moștenit-o din familie, căci deși tatăl și bunicul său erau "căldărași" - denumirea se leagă de profesie și nu de persoană - ei erau oameni instruiți în curent cu evenimentele ce frământau apusul Europei și societatea românească bănățeană, bucurându-se de o deosebită "vază" între lugojeni. Acest fapt și explică împrejurarea că în casa lor se țineau ședințele Societății secrete lugojene "Constituția" prezidate de unul din preoții luminați ai vremii, de Dimitrie Petrovici Stoichescu, ședințe la care mai participau alți trei preoți români un nobil român, un arendaș al domeniului de stat Fârdea, precum și o seamă de meseriași, comercianți și agricultori fruntași lugojeni. (13) De asemenea, doi frați ai tatălui său au absolvit, unul Facultatea de Drept profesând mai târziu avocatura în Timișoara, în timp ce al doilea, Dimitrie,

după studii strălucite în domeniul medicinei a pus bazele catedrei de stomatologie la Universitatea din Budapesta. (14)

Alexandru Nedelcu a decedat la data de 5 mai 1886, în vârstă de 67 de ani, după o boală îndelungată. Conform dorinței defunctului - înscrisă în testament - rămășițele sale pământești au fost transportate la Lugoj și înmormântate "cu mare pompă" în cimitirul ortodox român, în despărțământul de sub altarul bisericii, ctitoria sa și a soției sale. La catafalcul defunctului și în cimitir au vorbit protosinghelul Filaret Musta și avocatul Coriolan Brediceanu, care au evocat virtuțile cetățenești și profund românești ale defunctului, care, deși stabilit între străini s-a interesat mereu de națiunea și biserica sa, testându-și întreaga sa avere pentru prosperitatea fiilor și fiicelor românilor din orașul său natal, din Lugoj. (15)

Până nu demult una din străzile Lugojului se numea "Strada Nedelcu" ca un omagiu adus de generația Unirii căldărașilor Damaschin Nedelcu și Theodor Nedelcu, considerați ca principalii conspiratori ai societății secrete lugojene de la 1830 "Constituția", precum și a fiului și nepotului acestora, a fondatorului și ctitorului Alexandru Nedelcu.

Note

* Coautor dr. V. Muntean

1) Starea de decadență a meseriașilor, comercianților și industriașilor români lugojeni de la finea secolului trecut o găsim zugrăvită de protopopul Lugojului, dr. George Popovici, într-o predică rostită în Duminica Floriilor anului 1901, cu prilejul sfințirii steagului economilor lugojeni, predică în care releva cu strângere de inimă " ... cum terenul neguțătoresc l-am pierdut aproape peste tot, iar pe teren industrial se dă o luptă pe viață și pe moarte zbatându-se industriașii noștri ca peștii pe uscat. Și nu pe unul îl vedem lăcrimând - menționa în continuare "prota" Lugojului - atunci când constată cum casele, de pe strada principală, cari erau a românilor, au ajuns azi în mâini străine" / "Drapelul" nr. 20 din 10 aprilie s.n. 1901 /; În acelaș sens a se vedea : "Drapelul" nr. 1/1902, apoi D. Vatamaniuc, Popovici Bănățeanu, Ed. ESPLA, 1959 p. 9 - 10; idem : Meseriașii noștri în "Foaia Diecezană" an XII/ 1898 nr. 46 - 47.

2) Dr. Cornel Diaconovici, "Enciclopedia Română", Tom. III.

3) Despre societatea secretă "Constituția" a se vedea : Ion Boroș, "Constituția, societate secretă română în Lugoj 1830 - 1834", Lugoj, 1928; dr. Nicolae Brînzeu, "O societate secretă a românilor bănățeni acum 100 de ani", în "Almanahul Banatului" 1930, vol. II., p. 43, Ed. Virgil Molin; Al. Răsu și C-tin Rudeanu, "Contribuții bănățene la împlinirea aspirațiilor sociale și naționale ale poporului", în "Mitropolia Banatului" nr. 4/1968, p. 258 - 268; I.D. Suciuc, "Monografia Mitropoliei Banatului", Timișoara, 1977 p. 35 și 153; dr. Victor Lăzărescu, Reflexii pe marginea țelurilor urmărite de societatea secretă lugojeană "Constituția" / manuscris /.

4) I.D. Suciuc, "Noi informații despre vicarul mitropolitan Dimitrie Petrovici Stoichescu", în "Mitropolia Banatului", nr. 4 - 6/1978p. 272, subsol, nota +.

5) Revista "Foaia diecezană", din Caransebeș, nr. 18 din 9 mai 1886.

6) I. Boroș, op. cit.

7) În călătoria prin țară și străinătate pentru a se perfecționa în meseria respectivă, / în care a fost promovat "calfă", adică sodal.

7a) Cartea de vandră / Wanderbuch / a lui Alexandru Nedelcu ni s-a păstrat și în prezent se află în "Colecția de artă a protopopiatului Lugojului".

8) Fragment din scrisoarea lui Alexandru Nedelcu din 6 martie 1883, reprodusă în cadrul articolului prezent / Originalul scrisorii se află în arhiva "Colecției de artă a protopopiatului Lugojului/

9) Despre Dimitrie Nedelcu a se vedea : Ion Negru, "Informații inedite despre Gh. Roja, P. Vasici și Dimitrie Nedelcu" în "Munca sanitară", nr. 6/1972 pp. 371 - 380./D. Nedelcu / 1812 - 1882 a fost unul din primii români care au izbutit să conducă o catedră de stomatologie străină, la aceea din Budapesta, în epoca ei de pionierat, funcționând ca profesor universitar timp de 38 ani / 1844 - 1882/

10) Valeriu Străinu, "Probleme lugojene", Lugoj, Ed. autorului, 1942.

11) Protocolul / sinodului / comitetului parohial.

12) Rev. "Transilvania" Brașov, nr. 4 p. 48, anul II. 1869.

13) I. Boroș, op. cit.; dr. N. Brînzeu, op. cit.

14) Nota supra 9).

15) Rev. "Foaia diecezană" / art. cit. / nr. 18 din 9 mai 1886; vezi și V. Lăzărescu și Gh. Luchescu, "Un panteon lugojean într-un cimitir istoric", FED Lugoj, 1993.

UN LUGOJAN PROMOTOR AL VIETII SOCIALE ROMÂNEȘTI DIN VIENA

Printre bănațenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru, din fosta monarhie austro - ungară, care s-au afirmat pe teren național, social și bisericesc, figurează și numele generalului Alexandru Lupu, din armata austriacă. Descendent dintr-o familie de țărani frunțași, Alexandru Lupu s-a născut în anul 1838 în Lugoj. Rămânând de mic orfan de tată - pe când împlinise vârsta de 10 ani - a fost crescut de fratele său mai mare, Ioța Lupu, care s-a ocupat cu o deosebită grijă de educația sa.

A urmat școala primară în orașul natal, iar studiile secundare - școala de matematică - în Caransebeș. Continuă în același oraș școala de cadeți de pe lângă Regimentul 13 româno - banatic de graniță, la terminarea căreia este avansat sublocotenent (1859). A luat apoi parte, împreună cu regimentul său, la războiul din Italia, după care a fost transferat profesor la școala de cadeți a regimentului 61 din Timișoara. Înaintat locotenent în anul 1886, a participat la războiul împotriva Prusiei și se distinge în luptele de la Königgrätz, Biskupitz și Blumenau.

De la promovarea la gradul de căpitan (1877) și până la locotenent - colonel, și-a urmat cariera de ofițer în cadrul regimentului 64, pur românesc, din Orăștie, unde s-a ocupat îndeaproape de educarea elementului românesc de sub comandă sa, prin alfabetizarea tinerilor ostași și îndrumarea celor cu carte spre meserii și comerț în sectoare de activitate în care românii erau deficitari, facilitându-le chiar obținerea brevetelor necesare exercitării acestor profesii, după eliberarea din oaste. (1)

După 41 de ani de serviciu s-a retras din cadrele active ale armatei cu gradul de colonel - ulterior avansat general - stabilindu-și domiciliul în Viena, unde a depus o activitate susținută pentru unificarea tuturor românilor din metropola Austriei. În acest scop a convocat, în anul 1882, întreaga suflare românească din Viena, fără deosebire de rang și poziție socială spre a da viață "Coloniei Române", a cărei recunoaștere oficială fusese refuzată cu zece ani în urmă sub motivul că "... *solicitanții n-aveau nevoie de o "Colonie Națională" atât timp cât erau cetățeni ai monarhiei austro - ungare*". (2)

Întrunirile ce au urmat, la care au luat parte un număr impresionant de români vienezi, au dus la întemeierea societății culturale și sociale "Clubul Român", al cărui scop era "... *dezvoltarea spiritului cultural și social român, cultivarea limbii, istoriei, literaturii, artelor teatrale și cântărilor naționale, propagarea breslei meseriașilor și ajutorarea și stipendierea acelor tineri, care cercetează școala de artă*

și meserii, aranjarea de instrucții publice, conferințe, discuții științifice etc."

Fondarea "Clubului Român" în anul 1902, din inițiativa și strădania generalului Alexandru Lupu, a avut ca rezultat întărirea legăturilor dintre tinerii meseriași sosiți la lucru în capitala Austriei, cu studenții români grupați în jurul societății "România Jună", precum și cu membrii coloniei în contextul unor cercuri literare în care se dezbăteau probleme din domeniul literaturii, artei, științei și istoriei poporului nostru, debateri urmate de concerte, recitări de versuri și alte manifestări instructive. Cu timpul, colaborarea dintre "Clubul Român" și "România Jună" a devenit mereu mai fructuoasă. Adeseori, ședințele sau reuniunile Clubului român la care participau mulți studenți și membri ai coloniei, ofereau un mijloc potrivit celor dornici să cunoască mișcarea culturală vieneză. Această colaborare s-a accentuat după februarie 1907, când societatea "Clubul Român" a fost recunoscută legal.

Conștient de faptul că românii numai acționând sub scutul Bisericii strămoșești - unica instituție autonomă recunoscută de autoritățile acelor vremuri - vor reuși să-și păstreze ființa națională, să reziste în fața tendințelor de înstrăinare, generalul Lupu a militat cu zel pentru afirmarea etniei române în metropola Austriei. Sub conducerea sa, un grup de ardeleni, în frunte cu medicul Sterie Ciurcu proveniți de la Clubul Român, au reușit, în 15 aprilie 1889, să pună bazele unei comunități bisericești ortodoxe române în inima Austriei, amenajând o capelă între anii 1906 - 1907, într-o clădire de pe Lovelstrasse 8 - construită de arhitectul Cezar E. Popovici - care există până în zilele noastre. La sărbătoarea sfințirii ei de către arhimandritul Constantin Popovici, canonistul Bucovinei, generalul Lupu a comparat capela cu *"... grăuntele de muștar, din care se va înălța arborele puternic sub ale cărui ramuri ne vom dezvolta noi și copiii noștri și copiii copiilor noștri, din neam în neam, din generație în generație"*. Și previziunile generalului Lupu și-au găsit împlinirea în cursul timpului. Această capelă a ținut strâns pe toți românii din Viena, satisfăcându-le nevoile spirituale, ajutându-i să-și păstreze conștiința națională și graiul strămoșesc, prin adăparea la izvoarele culturii românești. Astfel, *"... așa după cum a fost în trecut acasă, Biserica Ortodoxă Română mamă, și capela ortodoxă din Viena a ținut în pridvorul ei școala pentru românii de pe pământul Austriei, învățându-i atât predaniile dreptmăritoarei credințe, cât și limba, literatura și istoria română"*. (5)

Dar activitatea cultural - națională a parohiei ortodoxe române vieneze s-a desfășurat și pe alte planuri găzduind expoziții, cum a fost aceea cu broderii naționale din decembrie 1907, precum și manifestări ale unor reuniuni culturale, servind între anii 1919 - 1920 ca sediu al Societății academice "România Jună".

Ca președinte al obștei ecleziastice și al "Societății române ortodoxe", pentru zidirea unei biserici și înființarea unui internat în Viena, Alexandru Lupu a desfășurat o activitate susținută pentru organizarea tinerei parohii vieneze și pentru ridicarea unei biserici mărețe. Răspunzând chemării, românii de pretutindeni și-au dat contribuția lor în vederea îndeplinirii acestui deziderat (6). Declanșarea primului război mondial cu consecințele sale, împrumuturile obligatorii de război, devalorizarea rapidă a coroanei austriece au zădărnicit reușita acestei frumoase inițiative (7).

Activitatea generalului Lupu pe teren bisericesc nu s-a limitat doar la comunitatea ortodoxă vieneză, ci s-a făcut simțită și în sânul adunării eparhiale (sinodul diecezan) al episcopiei Caransebeșului, ca deputat al cercului Jebel (8).

Ofițer distins, ctitor al societății "Clubul Român", membru de onoare al "României June", președinte al comunității ortodoxe româno - vieneze, Alexandru Lupu s-a străduit mereu să țină aprinsă făclia conștiinței de neam și lege. Deși cu domiciliul în Viena, cu inima a rămas atașat poporului român și provinciei natale - Banatul. Astfel, când în 1918, Imperiul austro - ungar s-a destrămat, el nu ezită o

clipă să opteze pentru cetățenia română, pe care o solicită și o obține deși prin această opțiune a pierdut pensia de general austriac în rezervă (9). La 3 aprilie 1925 generalul Alexandru Lupu s-a stins din viață la Viena, ca deputat sinodal și congresual al eparhiei Caransebeșului, în vârstă de 87 ani, lăsând bănațenilor săi testamentul: "Să țineți morțiș la credința strămoșească, căci ea ne-a făcut ceea ce suntem: popor civilizată cu speranța într-un viitor tot mai bun și mai consolidat" (10).

Cu prilejul încetării sale din viață, "Foaia Diecezană" din Caransebeș a publicat următorul necrolog: "*Comuna bisericească ort. rom. și Societatea academică "România Jună" din Viena, cu adânc regret anunță încetarea din viață a neuitatului lor președinte, respectiv membru de onoare, general Alexandru Lupu. Veșnică să-i fie amintirea acestui român din Viena, care a fost și un mare sprijinitor al studenților români care își făceau studiile în metropola Austriei*".

Note

1) Datele personale ne-au fost oferite de Virgil Lupu din Lugoj, strănepot de frate al generalului Al. Lupu. A se vedea și Cornel Diacovici în "Enciclopedia română" vol. III. Sibiu 1904, p. 144, nota 2.

2) Prof. dr. Gheorghe Moiescu, "Centenarul Societății academice "România Jună" din Viena 1871 - 1971", p. 68 - 69.

3) Într-un "Apel" al conducerii acestui club se solicită obolul credincioșilor din monarhie la ridicarea unei case care să servească de sediu al clubului.

4) Dr. Cornel Corneanu, "Generalul Alexandru Lupu", în "Foaia Diecezană" (Caransebeș) nr. 49/1945, p. 5 - 6.

5) Pr. dr. Marin Braniște, "Parohia ortodoxă - română din Viena", în "Îndrumătorul bisericesc" Timișoara.

6) Și parohia ortodoxă română din Lugoj a răspuns acestui apel cu suma de 100 coroane (vezi Procesul verbal al Comitetului parohial din 16/19 mai 1909).

7) "Foaia Diecezană" din Caransebeș nr. 30/1925; dr. Marin Braniște art. cit. p. 6.

8) Dr. Cornel Corneanu, art. cit., p. 6.

9) Cu prilejul decesului său, ziarele vieneze anunțau încetarea din viață a unui " ... Heimatsloser General... " Generalul Lupu nu era însă un cetățean fără patrie; el își avea patria în România, optând și dobândind cetățenia română încă din anul 1919 (pr. M. Mitariu "Un an de la moartea generalului Al. Lupu în "Foaia Diecezană", nr. 32/9 august 1926, p. 4.).

10) Dr. Cornel Corneanu, art. cit., p. 6.

11) "Foaia Diecezană" din 9 august 1925.

FUNDAȚII LUGOJENE ÎN SPRIJINUL ELEVILOR ȘI STUDENȚILOR BĂNĂȚENI

În prima jumătate a sec. al XIX-lea Banatul poseda doar un mic grup de intelectuali mai de seamă. În 1863, Alois Vlad de Saliște, deputat de Zorlenț în dieta din Pesta în anii revoluției din 1848 - 1849, numără pe următorii intelectuali bănățeni mai importanți : Damaschin Bojincă, dr. Eftimie Murgu, Andrei Mocioni, Vincențiu Babeș, Constantin Ioanovici, Petru Cermena, Mihail Pascu, Atanasie Raț, Filip Pascu, Vincențiu Bogdan, Ioan Faur, I. Misici, dr. Aurel Maniu, Constantin Rădulescu, Iulian Ianculescu, dr. D. Hațiegan, dr. Atanasie Marinescu (1). Cauzele sunt multiple și cunoscute. Una dintre ele a fost situația materială precară a poporului român compus în imensa majoritate din țărani cu loturi mici de pământ cu venituri care nu le permitea să-și trimită copiii la școli superioare. Cum pe atunci nu existau fundații din care să se acorde "stipendii" (burse) elevilor și studenților lipsiți de mijloace, s-a simțit nevoia unei inițiative în această direcție.

Prima inițiativă lugojeană cunoscută aparține protopopului ortodox Ioan Marcu, care în adunarea bisericească din 5 septembrie 1848 *"...însuflețit de zelul ce-l are pentru națiunea sa, cunoscând lipsa învățaților bărbați ai nației române și trebuința culturii la nația noastră... propune înființarea unei fundații pentru învățarea a doi trei tineri din orașul nostru..."*, ceea ce adunarea aprobă, hotărându-se ca din casieria bisericii să se acorde în acest scop 1.000 de florini, iar restul să fie completat din donații benevole. Adunarea autorizase pe președintele ei, Ioan Marcu, cu întocmirea statutelor necesare (2).

Acțiunea este reluată de protopopul Lugojului în ședința adunării bisericești din 14 septembrie 1849, când apelează din nou obștea românească spre a contribui la "fondul culturii". Cu această ocazie, adunarea hotărăște să se facă demersuri oficiale în vederea întemeierii fundației amintite. Nu avem date în privința elevilor și studenților care au beneficiat de burse din această fundație și nici despre numele "zeloșilor" care au contribuit cu bani în acest scop. Unul dintre ei a fost însuși protopopul Ioan Marcu *"...care din al său a jertfit pe altarul națiunii 100 de florini..."*, cu intenția de a înscrie 30 tineri români la gimnaziul din localitate (3). Un altul va fi fost desigur Constantin Udria, "vestitul primar" al Lugojului din anii revoluției, unul din corifeii adunării naționale din 27 iunie 1848 de pe " Câmpul Libertății" din Lugoj, prezidată de Murgu. Într-o petiție din 18 februarie 1851, Constantin Udria solicită Ministerului de interne din Viena o autorizație pentru a înființa în Lugoj *"o ctitorie pentru educarea tineretului român"* (4).

A doua inițiativă în acest sens aparține "Reuniunii femeilor române" din Lugoj, despre care cronicarul scria, la aniversarea semicentenarului că "...egalează în vechime cele mai vechi instituții românești din monarhia austro-ungară" (5). Înființată în 1863, "Reuniunea" și-a propus ca prim țel adunarea de fonduri pentru acordarea de "stipendii" elevilor și studenților lipsiți de mijloace. Printre tinerii care și-au făcut studiile ca bursieri ai reuniunii notăm pe Pavel Rotariu, avocat, întemeitorul presei române din Banat, Leontin Simionescu, fost vice-comite al județului Caraș-Severin, apoi secretar mitropolitan la Sibiu, și Mihail Bejan, notar public în Lugoj spre a aminti doar câteva nume mai cunoscute (6).

În ultimele decenii ale veacului trecut, românii au reușit să-și creeze o intelectualitate numeroasă, ridicată din popor, capabilă să facă față presiunilor crescânde ale unei stăpâniri străine, intolerante, cu vădite tendințe de deznaționalizare, grație fundațiilor create de unele instituții culturale și bisericești și de unele persoane generoase care și-au sacrificat averea (7). Prima fundație lugojană aparține Anei Alexandrovici, una dintre întemeietoarele "Reuniunii femeilor române" din Lugoj (8). Prin testamentul alcătuit în 7/19 aprilie 1865, ea și-a donat averea parohiei ortodoxe române din Lugoj, pentru înființarea unei fundații generale care să-i poarte numele. Suma urma să fie împărțită în patru părți inegale: "Fundația școlii de fete" cu un capital de 12.000 florini destinați unei viitoare școli superioare de fete din Lugoj; "Fundația studenților" cuprindea 8.000 florini, din care să se acorde burse tinerilor ce urmau școli secundare și universitare; "Fundația văduvelor sărace" cu un capital de 8.000 florini și "Fundația cerșetorilor" care însuma 2.000 florini destinați ajutorării celor nevoiași de două ori pe an, indiferent de naționalitate.

Prin același testament, Ana Alexandrovici a numit și epitropia fundației sale, compusă "din șapte membrii români, de religie greco-răsăriteană și anume doi din cler, care să fie totdeauna protopopul și preotul cel mai în vârstă din Lugoj și cinci civili din "sfera literară" și anume: "Filip Pascu, Alisandru Atanasievici, Ioane Faur, Constantin Rădulescu și Aurel Maniu, care să poarte afacerile epitropiei... în interesul armatei noastre nașuni și a populației lugojene, fără remunerație, sub controlul sinodului parohial și al consistoriului eparhial".

Fundația studenților a început să funcționeze în același an, 1865. Conform precizărilor testamentare, la început s-a acordat o cotă de două treimi din venit pentru burse, iar diferența urma să se adauge la capital, până ce acesta va atinge suma de 12.000 florini, când întreg venitul trebuia împărțit studenților.

Pe parcursul anilor 1865-1915, s-au acordat burse din această fundație unui număr de aproximativ 85 elevi și studenți lugojeni, însumând peste 25.000 florini. Bursele au contribuit la ridicarea în Banat a unor numeroși intelectuali - preoți, învățători, funcționari administrativi, avocați, medici, ingineri, arhitecți etc. - din rândul cărora s-au evidențiat o seamă de personalități care au jucat un rol important în viața națională, culturală, socială și bisericească de la sfârșitul veacului trecut și începutul secolului XX, dintre care amintim câteva nume: George Dobrin, fiu de meseriaș (cojocar), doctor în drept, avocat, om de frunte în Banat, primar al orașului Lugoj; Dimitrie Florescu, fiu de meseriaș (cojocar), doctor în drept; Nicolae Ioanovici, fiu de meseriaș, orfan de tată, doctor în drept, avocat, apoi magistrat; Cornel Gîndu, fiu de meseriaș, doctor în drept, avocat; Emilian Sfetcu, fiu de agricultor, avocat, apoi magistrat; Cornel Dimitrie Lupea, doctor în drept, avocat; Constantin Tunei, fiu de agricultor, avocat, apoi magistrat; Ioan Cimponeriu, fiu de agricultor, absolvent al Facultății de Drept, funcționar administrativ; Aurel Ijac, medic, fiu de țaran sărac; Valeriu Iovănescu, fiu de meseriaș (croitor), medic; Aurel Mihăescu, fiu de preot, orfan de tată, doctor în teologie, protopop al Lugojului; George Dragomir, absolvent al Facultății de Teologie din Cernăuți, profesor la

Seminarul Teologic din Arad, apoi protopop; Ioan Mităr, preot; Alexandru Iorga, fiu de agricultor, orfan de tată, arhitect; Iosif Popescu, fiu de meseriaș (pantofar), contabil; Constantin Murariu, fiu de agricultor, medic; Marius Tempea, preot; Alexandru Onae, fiu de țaran sărac, învățător, directorul școlii confesionale din Lugoj; Mircu Vasile, medic, Sofia Buias, învățătoare; Paraschiva Păunescu, fiică de agricultor, învățătoare; Alexandru Lupu, fiu de agricultor, contabil, apoi director de bancă; Cornel Demeter, farmacist; Titus Ioanș, absolvent al Facultății de Științe Comerciale; Ioan Frenți, inginer; George Onae, fiu de țaran sărac, învățător etc.

Deoarece bursele fundației Ana Alexandrovici acordate studenților erau modeste (între 100-150 florini anual), unii dintre aceștia au beneficiat de burse și de la alte fundații, ca de exemplu fundațiile "Emanoil Gojdu" și "Nicolae Popca". Între aceștia figurează numele lugojenilor George Dobrin, Emilian Sfetcu, Valeriu Iovănescu, Coriolan Peștian, Vasile Mircu, Ioan Frenț, Aurel Ijac, Iuliu Petrovici, Cornel Demeter, Alexandru Iorga (9).

Ana Alexandrovici, constatând cu durere că românii din orașul ei "... duc lipsă de un institut mai potrivit pentru creșterea fetelor, condusă de acel zel, ca să promoveze creșterea solidă a sexului femeiesc, care este totodată creșterea mai solidă a populației..." și-a donat casa din Lugoj evaluată la 12.000 florini pe seama unei fundații pentru o școală superioară de fete (10).

Ea și-a exprimat dorința ca elevele să fie instruite, pe lângă alte studii și în "...economia casei, în arta feluritelor lucruri de mână, în folosirea cărților științifice românești, în muzica de pian-forte precum și în limbi străine, între care să fie negreșit limba germană și franceză"(11).

Deși înființată în anul 1865, fundația a funcționat abia cu începere din octombrie 1896, sub forma clasei a V-a (anul I). Testamentul fusese atacat în justiție de moștenitorii defunctului Constantin Alexandrovici, soțul Anei, într-un lung proces de șapte ani, iar mijloacele financiare destinate întreținerii școlii s-au dovedit insuficiente.

Completată, începând cu anul școlar 1897/98 cu încă o clasă, a VI-a (anul II), iar din anul 1900/1901 și cu clasele a VII-a și a VIII-a (anul III și IV), conducerea școlii și-a propus ca în această școală fetele să învețe pe lângă materiile prevăzute în programa școlară, cunoștințele cele mai practice și cu deosebire lucrul de mână și cusutul. Epitropia fundației, cu concursul Comitetului parohial, a procurat pe seama școlii mașini de cusut și războaie de țesut.

Dintr-un raport al președintelui epitropiei, dr. George Popovici, protopopul Lugojuului, care îndeplinea și funcția de inspector școlar pentru școlile ortodoxe române din protopopiatul său, reiese că în anul școlar 1900/1901 "...școala a fost frecventată de un număr de 40 eleve și că rezultatul examenelor a fost foarte mulțumitor, elevele dovedind progrese îmbucurătoare pe terenul instrucțiunii și educațiunii" (12).

Deoarece veniturile fundației nu puteau acoperi cheltuielile presupuse de o adevărată școală superioară, epitropia a fost nevoită să apeleze la "...sentimentele de mărinimozitate a notabilităților bănățene". În scurt timp s-a adunat suma de 10.000 coroane (13), care a permis întemeierea unei școli superioare de fete, unică în întreg Banatul. Școala avea două cadre didactice permanente - Eva Ogrin și Silvia Tîrziu - un catihet și o instructoare. Limbile germană și franceză erau predate de învățătorul George Joandrea, iar orele de pian, pentru elevele cu aptitudini muzicale, erau predate gratuit de Elena Rădulescu Dobrin.

În cele patru clase se studiau următoarele discipline: religia, limba română, limba maghiară, calculul (aritmetica), geografia, istoria, istoria naturală, fizica, economia domestică, cântarea, desenul, lucrul de mână, limba germană și limba

franceză. La cursul "supletoriu" (anul III și IV) s-au mai predat: gramatica, stilul român, geometria, istoria universală și chimia.

În 1903, consiliul eparhial și epitropia fundației au dotat școala cu un internat, instalat într-o clădire a bisericii, având "14 camere, cu o curte largă și o grădină foarte spațioasă". Scopul școlii era ca elevele să devină "... adevărate mame pline de virtuți inspiratoare de vitejie și caracter, harnice și muncitoare, disprețuind fala și luxul și îmbrățișând datinele frumoase rămase nouă din bătrâni" (14).

Prima directoare a căminului a fost Eva Ogrin, urmată de Sofia H. Florescu în anul școlar 1905/1906. În primul an, internatul a adăpostit un număr de 12 fete, număr care s-a menționat cu mici variațiuni și în anii următori. Pentru a veni în ajutorul elevelor lipsite de mijloace materiale, institutul de credit "Lugojana" a oferit între patru-șase burse anuale de câte 100 coroane.

Cu timpul au intervenit și unele schimbări în ce privește cadrele didactice. În 1903, în locul învățătoarei Silvia Tîrziu-Mitar a fost numită Iuliana Iovescu, absolventă a școlii de lucru de mână și industrie din Budapesta, urmată în 1907 de învățătoarea Livia Rusu. După demisia învățătoarei Eva Ogrin a urmat Sidona Viția, viitoarea soție a compozitorului Ion Vidu, absolventă a acestei școli superioare și a Institutului de pedagogie din Caransebeș, ca bursieră a fundației "Ana Alexandrovici". Școala superioară de fete din Lugoj a contribuit nu numai la ridicarea nivelului cultural al femeilor bănățene, ci și a unei intelectualități feminine, îndeosebi cadre didactice, cum au fost: Sidonia Viția-Vidu, Paraschiva Păunescu, Sofia Secoșan, Ana Tripon etc.

A doua fundație lugojană care a urmărit același scop a fost cea instituită de avocatul lugojan dr. Liviu Marcu, fiu al preotului din Birchiș. Cu puțin înaintea morții sale, întâmplată în 12 februarie 1902, când avusese numai 36 de ani, și-a donat întreaga avere, evaluată la suma de 72.588 coroane, pentru înființarea unei "fundații alumniale" pe seama copiilor de țărani lipsiți de mijloace, care studiau la liceul din localitate, unde aceștia să primească pe lângă întreținerea gratuită și o educație cât mai aleasă. Fundația era pusă sub controlul organelor de resort ale diecezei Caransebeșului, iar pentru utilizarea ei a fost numită o epitropie compusă din cinci membri - dr. George Popovici, protopopul Lugojului, dr. Pompei Marcu, avocat, Vasile Jurca, contabil (toți din Lugoj) și Traian Barzu, asesor consistorial din Caransebeș - cu rugămintea ca aceștia să primească această sarcină benevol și fără nici o retribuție.

Ceea ce a determinat pe tânărul avocat lugojan să înființeze această fundație numai pe seama copiilor de țărani săraci, a fost situația precară a țărânimii noastre de pe văile Timișului și Begheiului, pauperizate de autoritățile hasburgice prin colonizările de elemente etnice străine pe teritoriile vechilor comune românești (15). Din vechile matricole din Lugoj reiese că în ultima decadă a veacului trecut au absolvit acest gimnaziu, împreună cu examenul de bacalaureat, 35 elevi români, câte trei-patru anual. Dintre aceștia, însă, numai cinci fuseseră fii de țărani: Traian Vuia din Bujorul Bănățean, Gheorghe Adam din Belinț, Nicolae Stoian din Racovița, Atanasie Fileri și Ioan Stoian, ambii din Sintești. Prin urmare, la o populație românească de peste 310.000 români, cât număra județul la acea dată, în majoritate țărani, doar cinci fii de agricultori au reușit să-și ia diploma de bacalaureat între anii 1890-1900, cu alte cuvinte câte unul la doi ani (16).

În perioada anilor 1902-1918 s-au atribuit din partea acestei fundații aproximativ 122 burse la un număr de 50 elevi, copii de țărani, care au studiat la liceul din localitate, contribuind la ridicarea unei intelectualități pornite din rândurile țărânimii noastre care s-a afirmat în multiple domenii. Amintim câteva nume mai cunoscute: Petru Bancea, protopop; Petru Bojin, avocat; Dimitrie Cărăbaș, medic,

Ioan Firca, medic; Nicolae Jucu, profesor; Lazăr Voin, preot; Vichentie Murarescu, medic, Ioan Ogrin, avocat; Nicolae Oprean, funcționar administrativ; Dimitrie Sandor, preot; Ioan Medeleanu, preot; Adam Ogrin, absolvent al Academiei comerciale ș.a. Internatul "Liviu Marcu" a adăpostit câte 25-30 elevi anual, care au studiat la școlile secundare din localitate și în schimbul unei taxe modeste, au avut posibilitatea să-și termine studiile la aceste școli (17).

În anul 1914, la izbucnirea războiului, capitalul fundației atinge suma de 114.632 coroane. După marea Unire, în urma devalorizării coroanei, scopul fundației nu mai putea fi realizat decât parțial. Căminul a continuat să funcționeze, dar cu plata taxelor de întreținere și cazare. Totuși, din venitele fundației s-au acordat și după această dată burse anuale în valoare de 1.000 lei unor elevi meritoși care îndeplineau condițiile stabilite.

Din cele scrise mai sus rezultă clar că într-un moment când populația românească resimțea absența unei pătri intelectuale și când autoritățile habsburgice urmăreau să o mențină în inferioritate, cele două fundații lugojene au jucat un rol foarte însemnat în formarea unei generații de intelectuali români în Banat.

Note

- 1) Alois Vlad de Seliște, "A roman nép ügye Lugoson", p. 175, după Bogdan Duică, "Eftimie Murgu", București, 1937, p. 211.
- 2) Registrul cu protocoalele adunării bisericești pe anul 1848, vol. II, p. 74, pct. 12, în Arhiva parohiei ort. române din Lugoj.
- 3) Registrul cu protocoalele adunării bisericești pe anul 1849, ședința din 14 septembrie (Arhiva citată).
- 4) Constantin Udria și-a cheltuit întreaga sa avere în scopuri naționale, culturale și de caritate.
- 5) Ziarul "Drapelul" din Lugoj nr. 49 și 50/1913.
- 6) Ibidem.
- 7) I. Popescu Puțuri - A. Deac, "Unirea Transilvaniei cu România", ed. a II-a, București, 1972, p. 281.
- 8) Despre familia Anei Alexandrovici se cunosc puține date. Ana Alexandrovici, fiica lui Ion Popovici și a Grozdanei Miedeneanțu, de origine lugojeni, s-a născut în 1801, primind o educație aleasă. Soțul ei, Constantin Alexandrovici, originar din Arad, a fost avocat și primar al Lugojului între anii 1843-1845, calitate în care a desfășurat o activitate socială remarcabilă. Prieten și discipol al lui Eftimie Murgu, l-a secondat într-o serie de acțiuni politice, punându-i la dispoziție și unele acte oficiale ale orașului, care a găsit asupra lui Murgu cu ocazia arestării din anul 1845, faptul i-a atras neplăceri și chiar destituirea din postul de primar (I.D. Suci, "Revoluția din 1848 în Banat", Buc. 1969, p. 91).
- 9) Ion Georgescu, Fundația "Emanoil Gojdu" în sprijinul elevilor și studenților români din Austro-Ungaria, în "Studii istorice", vol. 26, nr. 2, 1973, p. 353-365.
- 10) Punctul 3 din testament (arhiva citată).
- 11) Punctul 14 din testament.
- 12) Protocolul epitropiei din 11/23 august 1901, în Arhiva parohiei ort. române din Lugoj, Dosar a. 1901; G. Joandrea, Raportul I. pe anul școlar 1897/98, p. 30.
- 13) Iată și numele Instituțiilor de credit și a persoanelor care au răspuns la apelul epitropiei: familia Mocioni 2000 cor.; Institutul "Lugojana" 2112 cor.; Institutul "Făgeteana" din Făget, 1.283 cor.; Institutul "Santinela" din Satul-Nou, 110 cor.; Institutul "Lucafărul" 80 cor.; Banca "Meseriașilor" 300 cor.; Ștefan Antonescu, 1245 cor.; Coriolan Brediceanu, 500 cor.; Mihail Bejan 143 cor.; Ana Manguica 240 cor.; Titus Hațeg 400 cor.; dr. Nicolae Oprean 180 cor.; Sebastian Olariu, protopop, 200 cor.; dr. George Popovici, protopop 200 cor.; Nicolae Proștean 100 cor.; Toma Hanășiu 100 cor.; George Lazăr 100 cor.; Vincențiu Pop 100 cor.; Iuliu Iacobescu 50 cor.; Vasile Dobrin 50 cor.; dr. Iuliu Olariu 23 cor.; Nicolae Stupariu 24 cor.; Maxim Popovici 40 cor.; dr. Liviu Marcu 20 cor.; Consistoriu diecezan din Caransebeș 400 cor. (Registrul cu șocoteli a bisericii pe anul 1901, partida "Fondul școlar al Fundației Ana Alexandrovici", în Arhiva parohiei ort. române din Lugoj).
- 14) George Joandrea, "Anuarul școalei capitale ort. române de băieți și fete din Lugoj, pe anul școlar 1906-1907", p. 36-39.
- 15) I.B. Mureșian - dr. Victor Lăzărescu, "Activitatea protopresbiterului dr. George Popovici în mișcarea agrară din 1903 a țăranilor de pe valea Begheului", în rev. "M.B." nr. 1-3/1977, p. 170-179.
- 16) Matricolele de stat pe anii 1890-1900, în arhiva liceului "Coriolan Brediceanu" din Lugoj.
- 17) Ziarul "Drapelul" nr. 119/1902; Protocolul ședinței epitropiei fundației "Liviu Marcu" din 20 mai 1902, în Arhiva parohiei ort. române din Lugoj.

POVESTEA UNUI CÂNTEC ION VIDU ȘI "MARȘUL LUI IANCU"

"Astăzi cu bucurie
Românilor veniți
Pe Iancu în câmpie
Cu toți să-l însoțiți."

"Marșul lui Iancu", cântat de tinerii luptători înrolați în armata Iancului, în focul luptelor din furtunoșii ani 1848 - 1849, e și astăzi îndrăgit de întreg poporul român. Acest cântec, arăta mai târziu George Barițiu, a devenit foarte repede un fel de marseillează ce-a străbătut Munții Apuseni.

Fermecat de frumusețea versurilor și a melodiei, compozitorul lugojean Ion Vidu, în anul 1903, armonizează pentru cor acest cântec și odată cu el și cântarea "Haideți frați", cântece care în concepția procurorului regal din Timișoara instigau la revoltă.

Din ordinul procuraturii, la începutul anului 1904, "vice - căpitanul" orașului Caransebeș confiscă partiturile cântecelor amintite - în total 232 exemplare - din tipografia "Librăriei diecezene" din Caransebeș, unde fuseseră tipărite, iar compozitorul Ion Vidu e citat în fața judecătorului de instrucție din Lugoj sub învinuirea săvârșirii delictului de instigare la revoltă. Interogat dacă acceptă răspunderea pentru conținutul compozițiilor muzicale incriminate, Ion Vidu a dat un răspuns afirmativ, dar numai în ceea ce privește armonizarea lor pentru cor, deoarece spre regretul său - spunea Ion Vidu - nu-și poate atribui nici paternitatea versurilor și nici a melodiei, care aparțin altor persoane, pe care însă nici el și "*... nici istoria literaturii noastre nu-i cunoaște, ele fiind vechi și cunoscute de toți românii deja de o jumătate de veac.*" (1)

Concomitent s-au făcut cercetări și la "Librăria diecezană" din Caransebeș, căutându-se între altele și broșura "Horia, Cloșca și Crișan" din colecția "Saraga", întrucât cântecele respective s-au tipărit în tipografia acestei librării, a fost interogat pe cale oficială și episcopul Nicolae Popea.

Terminându-se cercetările prealabile, judecătorul de instrucție al Tribunalului regal din Timișoara a dat ordonanță de punere sub urmărire împotriva compozitorului Ion Vidu, ca autor, precum și împotriva lui Traian Barzu, ca editor, în calitatea sa de conducător al tipografiei diecezene din Caransebeș, pentru delictul de instigare la revoltă prin presă, prevăzut și pedepsit de art. 158 din Codul penal maghiar. (2)

În dovedirea faptului că acest cântec - și îndeosebi "Marșul lui Iancu", care era în special incriminat - s-au cântat și se cântă de români de pe întreg cuprinsul țării de mai bine de jumătate de veac, Ion Vidu, prin avocatul său dr. Ștefan Petrovici, a solicitat audierea în calitate de martori a unor personalități de seamă din viața noastră națională, culturală și bisericească, din toate unghiurile fostei monarhii austro-ungare. (3)

În același timp intelectuali și ziariști bănățeni, în dorința de a veni în sprijinul compozitorului lugojean, publică în presa vremii comunicări și articole, care, toate la un loc reconstituie istoricul unui cântec, acela al "Marșului lui Iancu".

Primul care vine cu date privind autorul textului și a melodiei acestui cântec, e profesorul de limba și literatura română de la Institutul pedagogic din Caransebeș E n e a H o d o ș (4), care într-o comunicare publicată în ziarul "Drapelul" din Lugoj din 3/16 februarie 1904, referindu-se la istoria lui George Barițiu / Părți alese, vol. II. ultima pagină/, arată că melodia cântecului "Marșul lui Iancu" este o arie din opera "Tancred" al celebrului compozitor italian Rossini. "Aria - scria George Barițiu - a fost prea bine aleasă pentru gustul românesc, de aceea se și lățise tare cântecul acesta, și pe câte știu, el se mai cântă cu "Deșteaptă-te". S-a tipărit mai întâi în "Foaia" nr. 11 din 1849." Iar în ceea ce privește textul - relata în continuare E. Hodoș - este al lui Constantin Negruzzi, publicat în volumul "Păcatele tinerețelor", apărut la Iași în anul 1857 și tipărit cu litere cirilice combinate cu litere latine, sub titlu de "Marșul lui Dragoș" fiind datat : mai 1848. Ori "Marșul lui Iancu" are același text ca și "Marșul lui Dragoș".

Această poezie apare și în ediția scrierilor lui C. Negruzzi din anul 1872, vol. II, pag. 23, având următorul conținut :

*"Azi este sărbătoare
Români să ne grăbim
În șes la vânătoare
Pe Dragoș să-nsofim,
Grijiți armele voastre,
Curând să alergăm,
Din locurile noastre
Hoji, fiare s-alungăm.
Doină! doiniță!
Zână plăviță
Vino cu noi;
Tu ne scutește
Și ne ferește
De orice nevoi.*

*Optzeci de oi despoaie
Și pe frigări le pun;
De surle, de cimpoaie,
Pădurile răsun.
Vitejii se adună
Pe lâng'un mare foc
Și Dragoș ospătează
Cu dâșii la un loc.*

*Doină! doiniță! etc.
Sunt gata, stau cu toții
Să plece la izbânzi,
Ca să'ntirească (5) hojii
Să capete dobinzi.*

*Dragoș merge ' nainte
Pe-un cal cu ager curs,
El peste îmbrăcăminte
Poart 'o blană de urs.*

Doină! doiniță! etc.

*Vesel de sârg porniră
Românii mult voinici,
Ca lanțul se înșiră
Pe al plaiului potici,
Nevestele cu jale,
Privindu-i lăcrimând,
Îi auzeau la vale,
Cum se cobor cântând*

Doină! doiniță! etc.

1848 mai. "

Lui Valeriu Braniște îi revine meritul de a fi elucidat definitiv această problemă, arătând că data facerii poeziei "Marșul lui Dragoș" este cu totul greșită și se poate referi cel mult la redactarea textului modificat din "Păcatele tinereților", deoarece Constantin Negruzzi a scris doina intitulată "Marșul lui Dragoș" încă în anul 1838 și a fost publicat în "Foaia pentru minte, inimă și literatură" deja în 1842, în text original.

Comparând textul original al poeziei, publicat în anul 1842 - scria Valeriu Braniște - cu varianta lui Iancu, cântată astăzi, vom vedea că așa zisul "Marș a lui Iancu" nu este alcătuit după redacția poeziei lui Negruzzi din colecție, ci după redacțiunea originală publicată în anul 1842, fără știrea autorului, în foaia lui Barițiu.

"Istoria acestei doine este de interes, și cred că nu fac lucru de prisos dacă o povestesc aici, spunea Valeriu Braniște. Iat-o :

"Spătarul C. Negruzzi și Căminarul Iord. Mălinescu, ambii boieri moldoveni, erau buni prieteni și fiind ambii oameni cu carte și tragere de inimă pentru popor au discutat împreună chestiuni de interes pentru istorie și literatura română.

"Așa au avut acești boieri o discuție și asupra originii doinei. Se vede că discuția avută l-a îndemnat pe Mălinescu a-și fixa părerile pe hârtie.

"Cu data de 17 noiembrie 1838 a scris Mălinescu o scrisoare literară lui Negruzzi, în care își spunea părerea asupra doinei ...

"La scrisoarea aceasta a răspuns C. Negruzzi următoarele :

Domnul meu!

Iată trei doine făcute din fugă. Dacă vreuna din ele îți va plăcea și crezi că merită a mai fi văzută și de străini ochi îmi vei spune - și eu mai netezind-o, mai îndreptând-o o voi trimite undeva să se publice ..."

Una dintre aceste trei doine este și "Marșul lui Dragoș" în prima sa redactare "făcute din fugă" cum zicea poetul. Iat-o :

*"Astăzi cu bucurie
Românilor veniți
Pe Dragoș în câmpie,
Să întovărășiți.
Spălați armele voastre,
Din grabă s'alergăm
Din locurile noastre,
Pe barbari să alungăm.*

Doină! doiniță!

Zână plăviță
Cu noi să fi!
Tu însoțește
Și însuflețește
Pe ai tăi fii

Optzeci de oi despoaie
Și pe frigări le pun,
De surle, de cimpoaie,
Pădurile răsun.
Flăcării se așează
Pe lângă- un mare foc,
Și Dragoș ospătează
Cu toții la un loc.

Doină! doiniță etc.

Sunt gata. Stau cu toții
Să plece la izbânzi,
Să izgonească hoții
Să capete dobânzi.
Dragoș merge ' nainte
Pe un cal cu ager cure;
El peste îmbrăcăminte
Poart-o piele de urs.

Doină! doiniță! etc.

Iată-i zâmbind porniră,
Flăcării mult voinici,
Ca lanțul se înșiră
Pe-a dealului potici,
Nevestele cu jale
Privindu-i lăcrămând,
Îi auzia pe vale
Cum se duceau cântând.

Doină! doiniță! etc."

Mălinescu, fără a mai trimite aceste doine lui Negruzzi "să le mai netezească și să le mai îndrepte" și fără știrea autorului, le-a publicat în "Foaia pentru minte, inimă și literatură" din 30 martie 1842.

Nu se poate presupune că autorul poeziei să nu fi aflat ulterior despre publicarea ei în "Foaia" lui Barițiu. Dacă totuși și-a datat poezia "Marșul lui Dragoș" cu data de mai 1848, aceasta a făcut-o pentru a trece cu vederea prima redactare a poeziei, care era o doină războinică, ținând cont numai de redactarea ulterioară, când a prefăcut-o într-o doină de vânătoare. (5)

Pentru procesul intentat compozitorului lugojean Ion Vidu, interesează tocmai prima redactare a doinei făcută în "fugă" în noiembrie 1838, căci acesta este textul care a trecut în patrimoniul poporului ca "Marșul lui Iancu" înlocuindu-se numele Dragoș - de mult uitat de românii ardeleni - cu numele eroului zilelor de atunci I A N C U.

Odată stabilit autorul versurilor rămânea o simplă problemă de lămurit : cine și când a înlocuit numele lui "Dragoș" cu acel al Iancului.

Iată ce ne istorisește în legătură cu această problemă Iosif Starca Suluți :

" ... În timpul revoluției din 1849 ... casa părinților mei a fost centru de întrunire al fruntașilor din Munții Apuseni și al exilanților români. Prefecții : Iancu, Buteanu, Balint, Vlăduțiu, Moldovan, apoi exilații din România : Golescu Racoviță,

Adrian și Bălcescu se întruneau la noi, unde până noaptea târziu ne petreceam cântând reciproc fiecare doinele țării sale. Se înțelege că vinul roșu de pelin spumega în pocale. Cu astfel de ocazii se cântau o mulțime de doine între care și "Marșul lui Dragoș". Deodată ne surprind numiții prefecți, cântând cunoscutul marș, înlocuit cu numele lui Iancu. Pe urmă s-a constatat că această schimbare a făcut-o Vasile Moldovan, care avea o deosebită simpatie și atragere față de Iancu..." (6)

Mai este și o altă variantă - destul de verosimilă - conform căreia aria din opera "Tancred" a lui Rossini a fost adaptată la "Marșul lui Iancu" de profesorul de muzică blăjean Bengescu, care a fost vice - tribun în armata Iancului.

Audierea martorilor în procesul lui Ion Vidu a început cu ascultarea directorului Virgil Oniț din Brașov și a compozitorului George Dima. (7)

În fața acestor probe, care atestau netemeinicia acuzării, procuratura s-a văzut nevoită a clasa dosarul procesului.

Acest episod din viața autorului admirabilelor cântece bănățene populare, bisericești, dar îndeosebi doine, evidențiază una din laturile importante a activității sale componistice, aceea de a fi secondat prin cântec activitatea fruntașilor politici români transilvăneni pe teren național.

Cu "Ana Lugojana", "Negruța", "Auzi cum răsună valea", "Răsunet de la Ardeal" și altele, Ion Vidu a călit sufletele celor care aveau să realizeze unirea tuturor românilor.

"Prin cântecul pe care l-a cules, l-a armonizat și l-a răspândit în tot cuprinsul pământului românesc - scria Nicolae Iorga la moartea sa - I. Vidu a fost un factor de unitate națională".

Note

- 1) Ziarul "Drapelul" din Lugoj nr. 1/14 ian. 1904.
- 2) Ziarul "Drapelul" nr. 12 din 27 ian. 1904.
- 3) Ziarul "Drapelul" nr. 9 din 20 ian. 1904.
- 4) Ziarul "Drapelul" din 3/16 ian. 1904.
- 5) "Drapelul" din 14/27 febr. 1904.
- 6) Horia Ursu, "Avram Iancu", București, 1956, p. 72.
- 7) "Drapelul" nr. 46 din 3 mai 1904; vezi și Gh. Luchescu, lucr. cit., p. 113 - 114, 408.

BĂNĂȚENII ȘI PROCESUL MEMORANDIȘTILOR

La 25 mai 1894, dată la care s-a dezbătut procesul "memorandiștilor" dr. Ion Rațiu, președintele Partidului Național Român adresându-se Curții de Jurați din Cluj, declara " ... ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român. Ori existența unui popor nu se discută ci se afirmă, de aceea nu ne gândim să vă dovedim că avem dreptul la existență. Pe o asemenea chestiune nu ne putem apăra. Nu putem decât să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump , legea și limba."

Apoi, în continuare afirma " ... nu mai suntem aici acuzați. Suntem acuzatori. Ca persoană nu avem ce căuta înaintea acestei Curți cu jurați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatar ai poporului român și un popor întreg nu se poate trage la bara judecătorească. Plângerile lui nu pot fi judecate de un juriu care este și judecător și parte. Nu este deci de demnitatea poporului român de a apărea în fața unui asemenea juriu. Ne puteți osândi ca indivizi, nu ne puteți judeca ca mandatar ai poporului român."

Și președintele P.N.R. își încheie pledoaria " ... Faceți ce voiți. Sunteți stăpâni pe ființa noastră fizică, nu însă și pe conștiința națională a poporului român. Un alt tribunal mai mare, mai luminat, și desigur, mai nepărtinitor ne va judeca pe toți - Tribunalul lumii civilizate, care vă va osândi odată mai mult și mai aspru decât v-a osândit până acum." (1)

În lucrările de specialitate și memorialistică se relatează că bănățenii la Conferința națională din 25 - 26 martie 1892 - în care s-a hotărât înaintarea "Memorandului" Monarhului - au îmbrățișat teza mentorului lor politic Alexandru Mocioni, ca înaintarea acestui document să fie amânat până ce împrejurimile ne vor fi favorabile sau după cum se exprima Mocioni " ... până la momentul oportun".

Acest fapt corespunde realității. Cu unele excepții, intelectualii bănățeni, mai buni cunoscători ai Curții din Viena, intuind că Francisc Iosif nu va fi dispus să primească "Memorandul" înfruntând opoziția guvernului din Budapesta, s-au alăturat tezei "mocioniste", votând în cadrul acestei conferințe pentru amânarea înaintării acestui document monarhului. (2)

Atunci, însă, când vor începe persecuțiile împotriva "memorandiștilor" cum li se ziceau, bănățenii își vor revizui concepțiile alăturându-li-se și luându-le apărarea.

Astfel după ce "Memorandul" a fost restituit în plic închis și sigilat / nedesfăcut / prin prefectul de Turda președintelui partidului Ioan Rațiu cu mențiunea " ... că ministerul nu este dispus să înainteze împăratului memorii ale unor indivizi fără nici o împuternicire ..." și, după ce comitetul central al P.N.R. s-a văzut nevoit să convoace o conferință națională pe această temă la Sibiu, pe data de 23 iulie 1893 - una din cele mai importante adunări românești la care au participat

pe lângă cei 216 delegați oficiali, peste 3.000 de persoane - bănățenii, alături de ceilalți delegați oficiali s-au solidarizat cu Comitetul său central, aprobându-i activitatea precum și procedura înaintării Memorandului, împuternicindu-l, totodată, să continue lupta pentru realizarea programului cuprins în acest document. (3)

Această conferință prin care reprezentanții autorizați ai poporului român s-au solidarizat cu acțiunea memorandistă a fost, așa cum se va vedea, în bună parte dominată de bănățeni, care și-au adus o contribuție substanțială la lucrările ei. (4)

Astfel, din prezidiul conferinței au făcut parte trei bănățeni: dr. George Popovici, protopopul Lugojului, în calitate de vicepreședinte, dr. Ștefan Petrovici și Aurel C. Popovici, ambii lugojeni, în calitate de secretari. De asemenea, din "Comisia de 40" - cu atribuții de a propune conferinței spre votare "concluzele", adică rezoluțiile ce urmau să fie aprobate, făceau parte alți opt bănățeni, din care patru lugojeni, și anume: Coriolan Brediceanu, Constantin Rădulescu, Titus Hațeg și dr. Ștefan Petrovici. În sfârșit importantul rol de raportor al acestei "Comisii de 40", rol deținut în trecutele conferințe de un Vicențiu Babeș, Alexandru Mocioni și dr. Vasile Lucaciu, i s-a încredințat tot unui bănățean, lugojeanului dr. Ștefan Petrovici.

De aici înainte bănățenii, cu puține excepții, vor fi mereu alături de "memorandiști" împărtășindu-le ideile și luându-le apărarea atunci când vor sta pe banca acuzaților. (5)

Comitetul central al Partidului Național Român din Transilvania și Banat, ținând seama de acest fapt, atunci când s-a hotărât să numească un "Comitet de substituiți", care să-i continue activitatea, în ipoteza condamnării și întemnițării membrilor săi, s-a gândit și la doi bănățeni, și anume la dr. George Popovici, protopopul Lugojului și la avocatul lugojean dr. Ștefan Petrovici, care, așa după cum se va vedea, și-au onorat cu prisosință încrederea ce li s-a acordat. (6)

În arhiva de familie a dr. Ștefan Petrovici s-au păstrat unele documente privind acest proces, printre care și originalul unei adrese - purtând semnătura președintelui dr. Ion Rațiu - prin care i se aducea la cunoștință acest fapt.

"În fața procesului <<Memorandului>> și a eventualității întemnițării aproape a tuturor membrilor actualului Comitet Central al Partidului Național Român - se spunea în această adresă - Comitetul Central al P.N.R. din Ungaria și Transilvania ... în ședința din 3 ianuarie 1894, ținută la Sibiu, a hotărât a se îngriji însuși de substituirea sa până la prima conferință națională și spre acest sfârșit a ales un comitet de substituiți, care vor fi chemați să ia în primire de la actualul comitet central, după eventuala lui întemnițare, agendele și conducerea partidului.

"Având plăcerea a vă comunica, că și D-voastră Stimate Domnule faceți parte din comitetul de substituiți, ne luăm voia a Vă ruga ca pentru 5 mai a.c., orele 3 d.m. să binevoiți a veni la Cluj, unde Comitetul Central împreună cu substituiții vor ține o ședință comună și vor hotărâ cele de făcut." Sibiu 21 aprilie 1894. Biroul Comitetului Central al Partidului Național Român / ss / dr. Rațiu, președinte / ss / Albini, secretar. D-lui dr. Ștefan Petrovici."

Dar această solidaritate cu acțiunea memorandistă e îmbrățișată în preajma procesului de însuși presa "mocionistă", de ziarul "Dreptatea" din Timișoara, care o consideră ca o cauză a sa. *"Trebuie să ne afirmăm și manifestăm la acest proces - îndemna "Dreptatea" - așa cum cauza noastră și cauza libertății o pretind. Să prefacem sala de pertractare în parlament și să dăm ocaziune lumii civilizate să judece nepreocupat asupra luptei naționale și politice ce se încinge la noi." Și tot "Dreptatea" în ajunul începerii dezbaterii procesului reînnoia solidarizarea*

cu cei acuzați : " ... Să arătăm că una suntem, nedespărțiți întru apărarea avutului nostru național și hotărâți de a păstra până la moarte individualitatea noastră românească. " (8)

O altă dovadă a deplinei solidarități cu cauza memorandistă o constituie și prezența pe banca apărării a fruntașilor bănățeni Coriolan Brediceanu, dr. Ștefan Petrovici și dr. Valeriu Braniște (9). Acesta din urmă, în calitate și de redactor al ziarului timișorean "Dreptatea", nota în lucrarea "Amintiri din închisoare", lucrare postumă, următoarele date referitor la acest proces : " ... de-a lungul peretelui de la intrare, erau locurile acuzaților, iar în spatele lor, eram noi, apărătorii, primul loc avându-l dr. Amos Frîncul, iar ultimul "tunet cel mare "Coriolan Brediceanu". (10) Metafora întrebuițată de Braniște este semnificativă pentru ilustrarea rolului deținut de Brediceanu ca apărător în acest mare și important proces politic.

Procesul s-a dezbătut într-o atmosferă de mândrie națională nemaicunoscută până atunci. Cu toții își dădeau seama că la Cluj nu se judecă propriu zis procesul "memorandiștilor", ci cu totul un alt proces " ... acel al națiunii române, asuprită și obidită, cu guvernării națiunii maghiare, dominatori și asupritori". De aceea sentința rostită în ziua de 25 mai 1894 la Cluj nu a surprins pe nimeni, opinia publică românească fiind convinsă că în acest proces " ... nu românii fură condamnați și nu ei urmau să tragă consecințele, ci conducătorii poporului maghiar, dezaprobați și condamnați de popoarele lumii civilizate. " (11) Însuși procurorul Jeszenszky, care după proces adresându-se unuia dintre memorandiști îi declara " ... D-voastră sunteți osândiți, dar de fapt noi am pierdut procesul. " (12)

Dar condamnarea memorandiștilor la ani grei de temniță - ce variaua între 2 și 5 ani - primită cu demnitate și mândrie de către aceștia, a stârnit o vie indignare, atât în rândurile poporului român amenințat de deznaționalizare, cât și în cel al apărătorilor. Coriolan Brediceanu, care a avut câteva ciocniri cu președintele Curții cu jurați Szentkereszty, în cursul dezbaterilor, imediat după pronunțarea hotărârii, folosind drept pretext un episod din revoluția bulgarilor, a publicat în "Foaia de duminică" a ziarului "Dreptatea" din Timișoara un foileton, pe care-l încheie cu următoarele cuvinte, care de fapt vizau pe călăii memorandiștilor : " ... națiunile care nu au bărbați gata a-și jertfi viața pentru libertate, ci rabdă sclavia și acceptă viața fără libertate, nici nu au viață, nici nu merită a trăi ... Asupritorul voiește să sperie poporul cu lanțurile temniței cu capetele în pari, dar scârba și blestemul îi înfrânge, iar libertatea totdeauna învinge și libertatea triumfătoare ridică monumente și pune cunună de nemurire luptătorilor pângăriți de zbirii jefuitorilor de drepturi și limbă ... " În același timp Valeriu Braniște printr-o suită de articole publicate în ziarul "Dreptatea" a deschis o campanie violentă împotriva guvernului pe tema Memorandului, fiindu-i incriminate nu mai puțin de 25 articole de procurorul Tribunalului Timișoara, articole pentru care în anul 1895 a fost condamnat la 2 ani temniță de stat, executată în închisoarea din Vatz. (13)

Dar activitatea bănățenilor legată de acțiunea memorandistă nu se oprește aici. Atât dr. George Popovici, autorul "Istoriei românilor bănățeni", cât și dr. Ștefan Petrovici - ambii în calitate lor de membri în "Comitetul de substituți" - își onorează încrederea ce li s-a acordat continuând această acțiune.

Astfel, dr. George Popovici, după întemnițarea întregului Comitet central al partidului și interzicerea activității acestuia (14), ia inițiativa convocării unei conferințe confidentiale la Arad pentru a se hotărâ linia politică de urmat. Consfătuirea, care a avut loc pe data de 29 septembrie 1894, a ales din sânul ei o comisie de 15, care sub președinția dr. George Popovici a elaborat un raport pentru ținerea unei conferințe generale ale alegătorilor, care s-a și ținut pe data de 28 noiembrie a aceluiași an la Sibiu, în cadrul căreia s-a hotărât : declararea de

neconstituțională și contrară legilor în vigoare a ordonanței ministrului de interne de interzicerea activității P.N.R.; menținerea în vigoare a programului partidului de la 1881; condamnarea ideii de "stat național unitar maghiar" a guvernelor, precum și convocarea unui Congres al naționalităților din Imperiul austro - ungar. (15)

Și această conferință generală a alegătorilor a fost în parte dominată de bănățeni având ca președinte al prezidiului pe Mihail Popovici, protopopul Orșovei, iar ca secretar pe dr. Ștefan Petrovici și dr. Mangiuca. (16)

În același timp, dr. Ștefan Petrovici, împreună cu Vasile Mangra - pe atunci un înflăcărat naționalist - care gira și funcția de președinte al partidului, elaborează și semnează împreună cu reprezentanții poporului slovac și sârb "Manifestul către românii, slovaci și sârbii din statul austro - ungar", manifest prin care se protesta împotriva politicii de asuprire a celor trei naționalități și a privării acestora de drepturile lor firești și constituționale. Manifestul, după ce constată că lupta împotriva acestei politici nu poate fi dusă de o singură naționalitate, ci de toate naționalitățile conlocuitoare, convoacă un Congres al naționalităților, care a avut loc pe data de 10 august 1895, când s-a pus temelie prieteniei dintre cele trei naționalități, stabilindu-se o platformă de luptă împotriva politicii de asuprire a guvernelor de atunci. Avocatul lugojean dr. Ștefan Petrovici a fost desemnat ca secretar al acestui congres, alături de arădeanul Ștefan Ciceo Pop. (17)

Mișcarea memorandistă - la care și-au dat contribuția și bănățenii - a însemnat un moment culminat în lupta pentru drepturile politice ale poporului român, cel mai important eveniment după revoluția de la 1848 până la 1918. Presa din țară și străinătate nu s-a ocupat decât de acest proces, chestiunea de dincoace de Carpați devenind o chestiune de interes european, a cărei dezlegare avea să se facă în anul 1918, odată cu aceea a tuturor națiunilor asuprite din Europa centrală și răsăriteană.

Note

1) "Gazeta Transilvaniei" nr. 106/1894.

2. M. Constantinescu și Șt. Pascu, "Desăvârșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu Vechea Românie", București 1968, p. 56; Valeriu Braniște, "Amintiri din închisoare", București, 1972, p. 175 - 180; I.D. Suci, "Ideologia ziarului "Dreptatea" (1893 - 1898), în "Studii de istoria Banatului" vol II, p. 200; Gh. Naghi, "Mișcarea memorandistă și clerul din Banat", în "Mitropolia Banatului" nr. 1 - 3/1980, p. 135.

3) "Tribuna" din Sibiu, nr. 153 din 13/25 iulie 1893, Iată și pct. 1 din "concluzele" prezentate de "Comisia de 40" conferinței și votate în unanimitate : "Conferința generală extraordinară a alegătorilor români din Transilvania și Ungaria, întrunită la Sibiu în zilele de 23 - 24 iulie 1893, identificându-se într-o - toate cu comitetul său central declară de al său Memorandul depus în iunie anul trecut (1892) la Cancelaria Majestății Sale, încuviințând pași și procedura așternerii lui și aprobă cu vie satisfacție și pe deplin activitatea acestui comitet, Idem : T. V. Păcățianu, "Cartea de Aur", vol. VII, Sibiu, 1913, p. 668.

4) "Tribuna" din Sibiu nr. 153 și 154/1893.

5) Gh. I. Oancea, Ion Munteanu, "Ecoul procesului memorandiștilor în Banat" (1894), în "Ziridava", VII, 1977, p. 133 - 141.

6) Originalul acestei adrese ase află în posesia autorului.

7) "Sus mâinile", "Dreptatea", 1894, (I), nr. 91 din 25 apr. /7 mai, p.1.

8. I.D. Suci, art. cit., p. 200.

9. A.E. Peteanu, "Din galeria marilor dispăruți ai Banatului. Coriolan Brediceanu", Lugoj, 1935, p. 41. A. E. Peteanu include între apărătorii memorandiștilor și pe George Dobrin, care însă nu a mai apărut pe banca apărării în acest proces, întrucât inculpatul dr. Iuliu T. Mera, pe care urma să-l apere "autoritatea de acuzare a dezistat" pe considerentul că nu a luat parte la ședința în care s-a hotărât publicarea și răspândirea "Memorandului" (A se vedea "Procesul Memorandului românilor din Transilvania, Acte și date". Vol. II ed. Buletinul justiției din Cluj (după note stenografice (p. 73); Ibidem, "Cartea de Aur", de T. V. Păcățianu, Vol. II, Sibiu, 1913, p. 664.

10) Valeriu Braniște, op. cit., p. 240.

11. Prof. Alexandru Lăpădat, "La 40-a aniversare a osândirii memoradiștilor", în "Luceafărul" din Timișoara, nr. /1935, p. 12.
- 12) T. V. Păcățianu, op. cit., p. 797.
- 13) Valeriu Braniște, op. cit., p. 264 - 265.
- 14) I. Popescu Puțuri și A. Deac, "Unirea Transilvaniei cu România", București, 1972, ed. a II-a, p. 253, subsol pct. 166; idem M. Constantinescu și Șt. Pascu, op. cit., p. 77.
- 15) Vasile Popeangă, "Aradul, centrul politic al luptei naționale din perioada dualismului" (1867 - 1918); T.V. Păcățianu, op. cit., p. 720-721; Idem; I. Popescu Puțuri și A. Deac, op. cit., p. 252.
16. T.V. Păcățianu, op. cit., pag. 719.
17. Ziarul "Dreptatea" nr. 154/1895 și 169/1895; Idem Lucian Boia, Eugen Biote, București, 1974, p. 114; În vederea pregătirii "Congresului naționalităților" delegația română compusă din Vasile Mangra și dr. Ștefan Petrovici, s-au întâlnit în București cu delegația slovacă; P. Mudzon, S. Daxner și M. Ștefanovici când, din lipsa delegației sârbe nu s-a putut rezolva problema programului și data ținerii congresului. Conferința decisivă a avut loc pe data de 8/20 iulie 1895 la Novi Sad, cu participarea românilor V. Mangra și Șt. Petrovici, când s-a fixat data congresului pentru 10 august 1895, semnându-se apelul publicat în "Tribuna" din 12/24 iunie 1895, Cf. L. Boia.
18. M. Constantinescu și Șt. Pascu, op. cit., pag. 83; I. Popescu Puțuri și A. Deac, op. cit., pag. 230.

CONSTANTIN UDRIA
(1811 - 1902)

Dr. GEORGE DOBRIN

(1862 - 1952)

(1811 - 1902)

CUPRINS

	pg
Prefață	3
Protopopul dr. George Popovici	7
Activitatea protopopului Lugojului, dr. George Popovici, în mișcarea agrară din 1903 a țăranilor de pe Valea Begheiului	11
Pictorii Ioan Zaicu și Virgil Simonescu în colecția de artă bisericească a protopopiatului Lugoj	19
Costantin Udria	27
Preotul Dimitrie Teodori, participant la Revoluția din 1848	33
Dr. Ștefan Petrovici	39
Dr. George Dobrin	45
Dr. Aurel Maniu	51
Alexandru Nedelcu.....	55
Un lugojan promotor al vieții sociale românești din Viena	59
Fundații lugojene în sprijinul elevilor și studenților bănățeni	62
Povestea unui cântec: Ion Vidu și "Marșul lui Iancu"	67
Bănățenii și procesul memorandiștilor	73

COP. 1351/003
FEB. 1961